

PRILOG SLUŽBENOM GLASNIK OPĆINE LJUBUŠKI

Godina XLVI – Broj 9 Prilog

Petak 20. prosinac 2013.
LjubuškiIzlazi prema potrebi
Cijena

185

Na temelju članka 17. stavak 1. alineja 3. i članka 120. stavak 1. Statuta općine Ljubuški ("Službeni glasnik općine Ljubuški" , broj: 4/06,2/08, 4/09 i 4/12) i Memoranduma o razumijevanju kojeg je Općina Ljubuški potpisala s Razvojnim programom Ujedinjenih naroda 22.03.2009.godine o sudjelovanju u Projektu integriranog lokalnog razvoja, Općinsko Vijeće Ljubuški na XV. sjednici održanoj 20.12.2013.godine, d o n o s i

ODLUKU

o usvajanju Integrirane strategije lokalnog razvoja općine Ljubuški za razdoblje 2014.-2024.godine

I.

Usvaja se "Integrirana strategija lokalnog razvoja općine Ljubuški za razdoblje 2014.-2024. godine " koju je izradio Općinski razvojni tim (ORT) odgovoran za vođenje participativnog procesa izrade strategije, a imenovan od strane Općinskog načelnika.

II.

Sastavni dio ove Odluke je "Integrirana strategija lokalnog razvoja općine Ljubuški za razdoblje 2014.-2024. godine".

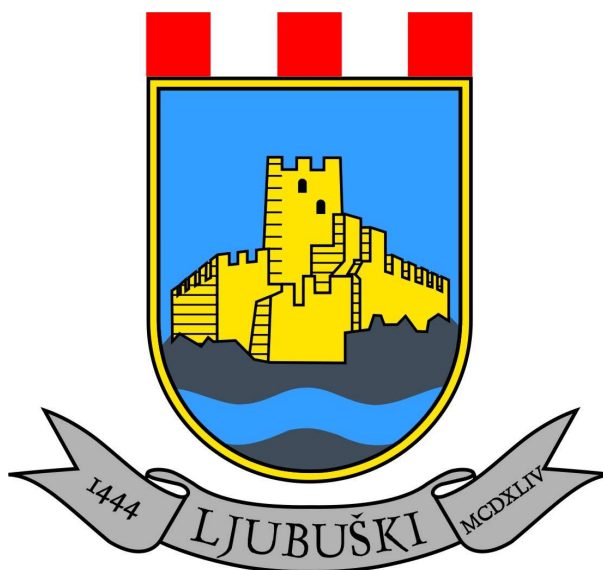
III.

Ova Odluka stupa na snagu danom objave u Službenom glasniku općine Ljubuški.
OPĆINSKO VIJEĆE LJUBUŠKI

Broj: 01-02-2394/13
Ljubuški, 20.12.2013.godine

PREDSJEDNIK,

Toni Kraljević, v.r.

INTEGRIRANA STRATEGIJA RAZVOJA OPĆINE LJUBUŠKI 2014-2024

Strategija Općine Ljubuški je pripremljena u sklopu Projekta integriranog lokalnog razvoja u Bosni i Hercegovini (BiH) koji predstavlja zajedničku inicijativu Razvojnog programa Ujedinjenih naroda (UNDP) u BiH i Švicarske agencija za razvoj i suradnju (SDC).

Mišljenja iznesena u ovoj Strategiji razvoja, ne odražavaju obavezno mišljenja UNDP-a BiH i SDC-a.

Sadržaj

I. Uvod.....	557
II. Metodologija kreiranja Strategije razvoja.....	557
III. Strateška platforma	558
III.1. Socio-ekonomska analiza	558
2. Zemljopisni položaj i prirodne karakteristike	560
3. Demografske karakteristike i kretanja	562
4. Pregled stanja i kretanja u lokalnoj ekonomiji	566
4.1. Broj i struktura poduzeća.....	566
4.2. Prosječne plaće	568
4.3. Vanjskotrgovinska razmjena i najznačajniji izvozni proizvodi i poduzeća	568
4.4. Bruto društveni proizvod ²	569
4.5. Poslovne zone	570
4.6. Turistički potencijali i infrastruktura.....	571
4.6.1. Prirodne ljepote općine Ljubuški	571
4.6.2. Kulturno-povijesna baština općine Ljubuški	572
4.6.3. Turistička infrastruktura	573
4.6.4. Upravljanje turističkim razvojem.....	574
4.7. Poljoprivredni proizvodi i potencijali.....	575
5. Pregled stanja i kretanja na tržištu rada.....	578
5.1. Broj i struktura zaposlenih i nezaposlenih.....	578
5.2. Broj i struktura umirovljenika.....	582
6. Društveni razvoj.....	583
6.1. Obrazovanje.....	583
6.2. Sigurnost i javni red	586
6.3. Kultura.....	587
6.4. Kulturno- povijesno naslijeđe.....	589
6.5. Šport.....	590
6.6. Zdravstvena i socijalna zaštita i ranjive skupine.....	591
7. Stanje javne infrastrukture i javnih usluga.....	596
7.1. Putni granični prijelazi	598
7.2. Željeznički i zračni promet	598
7.7. Telekomunikacija	598
8. Stanje okoliša.....	599
8.1. Kvaliteta zraka	599
8.2. Upravljanje vodama	599
8.3. Stanje zemljišta	599
8.4. Upravljanje otpadom	600
8.5. Vodoopskrba	601
8.6. Kanalizacijski sustav i pročišćavanje otpadnih voda.....	602
8.7. Odronjavanje i klizanje tla	603
9. Prostorno-planska dokumentacija.....	604
10. Analiza proračuna.....	605
10.1. Prihodi	605
10.2. Porezni prihodi	606

10.3.	Neporezni prihodi.....	607
10.4.	Grantovi.....	607
10.5.	Ostali prihodi, primici i financije.....	608
10.6.	Rashodi.....	608
III.2.	Strateški pravci razvoja.....	611
III.3.	Vizija razvitka općine Ljubuški.....	614
III.4.	Strateški ciljevi razvitka općine Ljubuški.....	1
IV.1.	PLAN EKONOMSKOG RAZVOJA.....	617
IV.1.1.	Fokusiranje.....	617
IV.1.2.	SWOT analiza- ekonomski razvoj.....	1
IV.1.4.	Integracija sa strateškim dokumentima viših razina.....	619
IV.1.3.	Razvojni ciljevi ekonomskog sektora.....	1
IV.1.5.	Programi, projekti i mjere.....	620
IV.2.	PLAN DRUŠTVENOG RAZVOJA.....	621
IV.2.1.	Fokusiranje.....	621
IV.2.2.	SWOT analiza društvenog sektora.....	1
IV.2.4.	Integracija sa strateškim dokumentima viših razina.....	623
IV.2.3.	Razvojni ciljevi društvenog sektora.....	1
IV.2.5.	Programi, projekti i mjere.....	1
IV.3.	PLAN ZAŠTITE ŽIVOTNE SREDINE.....	625
IV.3.1.	Fokusiranje.....	625
IV.2.6.	Procjena očekivanih ishoda s indikatorima.....	1
IV.3.2.	SWOT analiza - Zaštita okoliša.....	1
IV.3.4.	Integracija sa strateškim dokumentima viših razina.....	627
IV.3.3.	Ciljevi zaštite životne sredine.....	1
IV.3.5.	Programi, projekti i mjere.....	628
IV.3.6.	Procjena očekivanih ishoda s indikatorima.....	1

I. Uvod

Strategija Integriranog razvoja 2014-2024 ključni je strateški dokument općine Ljubuški, koji treba poticati budući rast i razvoj zajednice. Strategija je izrađena kao okvir za definiranje budućih zajedničkih ciljeva, poticanja lokalnih snaga, ali i kao odgovor na izazove budućeg razvoja općine. Strategija Integriranog razvoja je u skladu sa strategijama i pripadajućim ciljevima na višim razinama vlasti.

Strategiju razvoja općine Ljubuški izradio je Općinski razvojni tim, kojeg je imenovao Općinski načelnik uz sudjelovanje predstavnika javnog, privatnog i nevladinog sektora. Strategija informira javnost i potencijalne investitore o razvojnem putu općine, predstavlja temelj za izradu detaljnih planova i programa u pojedinim sektorima, kreira podlogu za praćenje napretka te ohrabruje suradnju i dogovor u planiranju različitih razina vlasti i društveno ekonomskih partnera.

Strategija razvoja predstavlja putokaz za sveukupni razvoj općine Ljubuški, obuhvaća ekonomski, društveni i sektor zaštite okoliša koji su u skladu s prostornim planiranjem. Vizija razvoja i strateški ciljevi općine definirani su za razdoblje od 10 godina. Općinski razvojni tim izradio je sektorske planove i operativni dio strategije za sva tri sektora. U sektorskim planovima definirani su programi, projekti i mjere koji su određeni za razdoblje od 5 godina.

Strategija obuhvaća listu definiranih prioritetnih programa, projekata i mjera u svakom pojedinačnom sektoru, koji omogućavaju postizanje postavljenih ciljeva a čime se stvara temelj za sveukupnu implementaciju strategije. Prioritetni programi i projekti nisu samo temelj za korištenje sredstava iz općinskih i drugih domaćih izvora, nego i dobar temelj za pristup eksternim izvorima sredstava, poput pred pristupnih programa Europske unije, ali i drugih programa podrške u Bosni i Hercegovini.

Kod izrade strategije razvoja općine Ljubuški posebna pažnja posvetila se ostvarivanju horizontalne i vertikalne usklađenosti strategije sa strategijama i planovima na višim razinama vlasti, kao i međusobne usklađenosti ciljeva između sva tri sektora.

Preduvjet za kvalitetnu i pravovremenu implementaciju strategije je prepoznavanje njezinog značaja od strane sveukupne lokalne zajednice i viših razina vlasti, ali i uspostava strategijom predviđenih mehanizama za njenu implementaciju, izvještavanje, ažuriranje i sveukupnu operacionalizaciju. Taj zadatak čeka općinu i ostale aktere u lokalnoj zajednici u sljedećem razdoblju.

Tehnička pomoć pri procesu izrade Strategije razvoja pružena je Općinskom razvojnem timu u okviru Projekta Integriranog lokalnog razvoja (ILDP), Razvojnog programa Ujedinjenih naroda (UNDP) uz financijsku podršku Švicarske agencije za razvoj i suradnju.

II. Metodologija kreiranja Strategije razvoja

U izradi strateškog plana razvoja općine Ljubuški korištena je standardizirana Metodologija za integrirano planiranje lokalnog razvoja (MiPRO), prihvaćena i preporučena od entitetskih vlada te Saveza općina i gradova. MiPRO je u potpunosti usklađena s postojećim zakonskim okvirom kojim je definirano planiranje razvoja na lokalnoj razini, gdje je općinska uprava nositelj procesa izrade i implementacije strategije, uz maksimalno sudjelovanje relevantnih aktera lokalne zajednice. MiPRO je u potpunosti usklađena s vodećim principima i pristupima strateškom planiranju koje promovira Europska unija.

Vodeći principi na kojima se temelji strategija razvoja općine Ljubuški su održivost i socijalna uključenost. Održivost kao princip integrira ekonomski i okolišni aspekt, dok princip socijalne uključenosti podrazumijeva jednake mogućnosti za sve

i jednakost u smislu identificiranja potreba i interesa socijalno isključenih grupa stanovništva.

Strategiju karakteriziraju integracija (što znači da su ekonomski, društveni i sektor zaštite okoliša promatrani kao neodvojivi dijelovi jedne cjeline) i participacija (svi važni akteri su angažirani i pridonijeli su izradi Strategije).

Općina se angažirala u procesu izrade Strategije vođena uvjerenjem da strateško planiranje predstavlja ključni instrument za aktivno i odgovorno upravljanje lokalnim razvojem. Proces izrade Strategije razvoja, iniciran od Općinskog načelnika i podržan od Općinskog vijeća, započeo je potpisivanjem Memoranduma o razumijevanju između Općine Ljubuški i Razvojnog programa Ujedinjenih Naroda (UNDP). Nakon toga, imenovan je Općinski razvojni tim 09.01.2013. godine i angažirana je Partnerska grupe za razvoj 21.01.2013. godine.

Proces izrade je vodio Općinski razvojni tim kao operativno i koordinacijsko tijelo zaduženo za vođenje participativnog procesa izrade Integrirane strategije lokalnog razvoja općine Ljubuški. U samom procesu stvoreni su mehanizmi za snažno građansko sudjelovanje, kroz rad Partnerske grupe kao foruma putem kojeg se osiguralo sudjelovanje građana u procesu strateškog planiranja lokalne zajednice, savjetodavnog tijela koje su činili predstavnici nevladinog sektora, mjesnih zajednica, javnih ustanova. Poseban naglasak stavljen je na uključivanje i adekvatno prepoznavanje potreba potencijalno ranjivih kategorija stanovništva.

Polazni temelj za izradu Strategije razvoja općine Ljubuški je bila analiza postojećih strateških dokumenata, razine njihove realizacije i stupnja razvijenosti ljudskih resursa neophodnih za izradu i implementaciju Strategije.

Ova analiza je bila nadograđena na temelju analize relevantnih kvalitativnih i kvantitativnih podataka. Najvažniji dio Strategije predstavlja strateška platforma

koja obuhvaća socio-ekonomsku analizu, viziju razvoja, strateške fokuse i strateške ciljeve općine Ljubuški. Sektorske planove ekonomskog razvoja, društvenog razvoja i zaštite okoliša izradio je Općinski razvojni tim u suradnji s radnim grupama za svaki sektor koje su činili predstavnici javnog, privatnog i nevladinog sektora.

U završnom dijelu procesa izrade Strategije, Općinski razvojni tim, je na temelju principa integracije, objedinio i uskladio sektorske dokumente, izradio okvirne trogodišnje planove implementacije, financijsku konstrukciju, plan razvoja organizacijskih i ljudskih potencijala neophodnih za proces izrade Strategije.

III. Strateška platforma

III.1. Socio-ekonomska analiza

1. Povijest Ljubuskog -Ljubuški mjestopis

Ljubuški pripada primorskoj, mediteranskoj Hercegovini, s prosječnom nadmorskom visinom od 100-300 metara. Uz poznati krški hercegovački reljef Ljubuški ima više plodnih polja, koje natapa troimena rijeka Tihaljina-Mlade-Trebižat. Ljubuški kraj s obiljem vode, bogatstvom flore i faune, zacijelo je bio nastanjen u pretpovijesno doba, o čemu svjedoče kameni, koštani i metalni nalazi, koji se čuvaju u Muzeju Franjevačkoga samostana Humac, najstarijemu muzeju u BiH, utemeljenom 1884. godine. Prvi poznati stanovnici bili su Iliri, u početku Daorsi, koje su kasnije potisnuli ratoborni Ardijejci i Delmati. Od njih su ostale brojne grobne kamene gomile i utvrđene građine (posebice smjerom Klobuk-Vitina-Radišići-Ljubuški-M.Vrata-Studenci) po padinama i vrhuncima brda. Rimljani su u 3. st.pr.Kr. zaratili s Ilirima i konačno ih pokorili početkom I. st. Ljubuški je u upravnom smislu potpao pod Naronitanski konvent (okrug) čiji je glavni grad bila Naron, danas Vid pored Metkovića. O šest stoljeća rimskog vladanja svjedoče

brojni materijalni ostatci. Znamo poimence za dva naselja. Prvo je bila putna postaja Bigeste, koja je ležala na vojnoj cesti Salona (Solina)- Naronna (Vid), oko čijega smještaja postoji dvojba među arheolozima. Jedni je smještaju u Humac, a drugi u Radišiće nedaleko od Ljubuškoga. Drugo naselje Pagus Scunasticus, u predjelu Mostarskih Vrata i Pregrada podigli su isluženi vojnici - veterani, u doba cara Tiberija. Na Humcu, u blizini Franjevačkog samostana, na lokalitetu Gračine, otkopani su ostatci rimskog vojnoga kompleksa, koji se obično naziva Bigeste. U jednom dijelu objekta nalazilo se kupalište sa saunom, koje se zagrijavalo podzemnim sustavom za grijanje (hypocaustus). U objektu su pronađeni brojni ostatci keramike, vrčeva, svjetiljki, vaza, novčića, nakita, prstenja, fibula, stakla, alata i oružja. Čini se da je riječ o pratećem objektu uz vojni logor (canabae). Po brojnim nadgrobnim natpisima znamo da su u Ljubuškom boravili dijelovi rimskih legija: Legio VII., Legio IV. Flavia Felix, Legio VIII. Augusta, te pomoćne vojne postrojbe, kohorte. U Ljubuškom su zasigurno egzistirala brojna poljoprivredna imanja, villae rusticae, kao i ranokršćanske crkve, bazilike od kojih prednjače u Vojnićima, Vitini, Proboju i C. Grmu. Nakon dolaska slavenskih i hrvatskih plemena u VII. stoljeću Ljubuški kraj vjerojatno ulazi u sastav hrvatske županije Rastoke, koju u 10.st. spominje bizantski povjesničar car Konstantin Porfirogenet. Iz tog doba zanimljivi su nalazi karolinškoga oružja, mačeva i ostruga, te Ljubuške ploče, kamena spomenika s cvjetnim pleternim ukrasom, tipičnim za starohrvatsko ranoromaničko razdoblje 9.-11. st. (danas u Muzeju Humac). Ipak, najpoznatiji je spomenik Humačka ploča, natpis na starohrvatskoj ćirilici s primjesama dvaju glagoljskih slova (također u Muzeju Humac). Govori o gradnji crkve Sv. Mihovila koju podiže izvjesni Krešimir i njegova žena Pravica. Natpis, koji je teško u cijelosti odgonetnuti na suvremenu hrvatskom jeziku glasi: „ U IME OCA I SINA I SVETOGA DUHA.

OVO JE CRKVA ARKANĐELA MIHOVILA A ZIDAO JU JE KREŠIMIR SIN SRETKOV? ŽUPI RASTOCI? I NJEGOVA ŽENA PRAVICA?“.

Po brojnosti značajni su srednjovjekovni spomenici stećci, kojih je na 45 lokaliteta evidentirano oko 600 primjeraka (Studenci, Klobuk, Zvirici, Bijača, Hardomilje, Grab, Veljaci i dr.). U 14.-15. stoljeću podignuta je na vrhu Butorovice tvrđava koja se obično pripisuje hercegu Stjepanu, premda je starija od njega. Osim hercega Stjepana Vukčića Kosače i njegovih sinova, ističu se u 15. st. velikaši Radivojevići-Jurjevići-Vlatkovići. Krajem 14. st. spominje se i selo Veljaci, koje je bosanski kralj Dabiša darovao svojoj kćerki Stani. U pisanim izvorima Ljubuški se prvi put spominje 21. veljače 1444. pod nazivom Lubussia, te 18. svibnja 1444. Lubussa. Zna se da je imao podgrade i crkvu, vjerojatno na predjelu Crkvina oko današnje crkve Sv. Kate u središtu grada gdje je pronađena kamena nadgrobna ploča. Ljubuški je pao u turske ruke vjerojatno 1472., ubrzo nakon pada Počitelja. Turci su učvrstili i proširili tvrđavu, dogradili bedeme s puškarnicama i blizu tvrđave podigli džamiju, čiji je graditelj 1558. Bio konvertit Nesuh-aga Bučijaković. Ljubuški, koji je u osmansko doba imao status kale (tvrđave) pripadao je imotskom kadiluku do 1718., a nakon toga sam postaje sjedištem kadije. U to doba često ga napadaju hajduci iz Primorja i Dalmatinske zagore. Znamenit čovjek iz 18. st. svakako je fra Lovro Šitović, pisac hrvatske gramatike i pismarice, inače podrijetlom musliman (Alendar) iz Ljubuškoga. U 19.st. za Ali-age Rizvanbegovića, u Veljačkom polju uzgaja se riža i sade se masline.

Nakon austrougarskoga zaposjednuća Bosne i Hercegovine 1878. Ljubuški doživljava značajni gospodarski i kulturni razvoj. Udareni su temelji vinarstvu i duhanarstvu, izvršena je meliorizacija ljubuškoga polja, sagrađene su ceste, mostovi, ustrojio se katastar, grade su upravne zgrade, crkve i samostan. Osnovana je Matica hrvatska Ljubuški,

Hrvatsko kulturno društvo Napredak, otvaraju se čitaonice, seljačke zadruge, osnivaju se pjevačka društva i grade pučke škole. Prvi svjetski rat nije donio dobra Ljubušcome, već glad, neimaštinu i bolesti. Nazadak se nastavio i u razdoblju Kraljevine SHS, kada su se mnogi Ljubušaci iseljavali u prekoceanske zemlje. Na političkom polju intenzivira se rad Hrvatske seljačke stranke. U travnju 1941., kada je ustrojena Nezavisna Država Hrvatska, Ljubuški je kao kotar pripadao velikoj župi Hum. U samome ratu u Ljubuškom kotaru nije bilo puno žrtava. Međutim, početkom 1945. i na tragičnom Križnome putu, nakon kraja II. Svjetskoga rata, stradali su mnogi civili iz Ljubuškoga kraja.

Razdoblje 1945.-1990. vezano je za socijalistički i komunistički sustav FNRJ i SFRJ. Na političkom planu gašena je svaka sloboda i nacionalna samostalnost. Mnogi Hrvati počeli su nakon 1960. odlaziti na takozvani privremeni rad u Njemačku, Austriju i druge europske zemlje. Ipak, zahvaljujući dobrim dijelom kapitalu ljubuških iseljenika, grad i općina počeli su se razvijati na industrijskom i gospodarskom planu. Nikle su tvornice, elektrificirala su se i telefonizirala mnoga naselja, izgrađene su ceste, crkve, škole i groblja. Godine 1990. u studenome su održani prvi poslijeratni višestranački izbori. Pobijedile su stranke hrvatskoga nacionalnog predznaka. Mir nije dugo trajao. Ratna prijetnja otpočela je 1. listopada 1991. kada su srpsko-crnogorske snage napale hrvatsko selo Ravno. U travnju 1992. rat je stigao do Ljubuškoga. Zrakoplovstvo JNA bombardiralo je grad i druga naselja. Pale su prve civilne žrtve. U Domovinskom ratu, svoje živote položili su i mnogi ljubušaci. Nakon mirovnih pregovora 1994. u Washingtonu i 1995. u Daytonu Ljubuški je, u okviru Federacije Bosne i Hercegovine, ušao u Zapadnohercegovačku županiju i nastavio svoj gospodarski i kulturni razvoj.

2. Zemljopisni položaj i prirodne karakteristike

Općina Ljubuški nalazi se u Županiji Zapadnohercegovačkoj. Jedna je od četiri općine u Županiji (uz Grude, Posušje i Široki Brijeg), a prostire se na površini od 292,7 km². Na jugu i zapadu općina graniči s Metkovićem, Vrgorcem, općinama Kula Norinska (Dubrovačko-neretvanska županija) i Pojezerje (Splitsko-dalmatinska županija) u Republici Hrvatskoj, na sjeveru s Grudama i Širokim Brijegom, a na istoku s Čapljinom i Čitlukom. Veći dio općine prostire se na nadmorskoj visini od 60-250 metara, a ističe se najviši planinski vrh na području općine Vrlošinj (oko 959 metara nadmorske visine) između sela Dola i Kašće.

Magistralna cesta „M6“ (Čapljina-Ljubuški-Imotski) povezuje općinu Ljubuški s najznačajnijim državnim prometnicama koje se pružaju dolinom rijeke Neretve, a regionalna cesta „R-424“ (Čitluk-Ljubuški-Ploče) omogućuje direktnu vezu s lukom Ploče odnosno Mostarom. Općina Ljubuški je sa širim područjem povezana i magistralnom cestom „R-423“ Ljubuški-Metković i „R-422“ Vitina-Vrgorac i „R-421“ Klobuk-Sovići. Najbliža željeznička postaja je u Čapljini (20 km), zračna luka u Mostaru (36 km) a riječna luka u Metkoviću (34 km). Općina je preko zračnih luka u Sarajevu, Dubrovniku, Splitu i Mostaru povezana sa ostatkom Europe i svijeta. Udaljenost općine Ljubuški od Mostara iznosi 36 km, Makarske 55 km, Splita 120 km, Dubrovnika 130 km i Sarajeva 170 km.

Kroz općinu Ljubuški prolazi trasa autoceste na koridoru Vc gdje se nalazi spoj s autocestom Dubrovnik-Zagreb. Općina se nalazi unutar dva važna europska koridora (koridor Vc i Jadransko-

Jonski koridor). Europski koridor Vc povezuje Baltik s Jadranskom regijom, dok Jonski koridor slijedi obalu Jadranskog mora i povezuje Europu preko Balkana s Bliskim Istokom. Sjecište ovih cestovnih koridora je u samom zaleđu luke Ploče, koja se nalazi u Republici Hrvatskoj na udaljenosti svega 15-tak kilometara od Općine Ljubuški. Ovakav geoprometni položaj pozicionira općinu Ljubuški kao „vrata Jugoistočne Europe“. S obzirom na blizinu i dobru

povezanost općine Ljubuški s najznačajnijom prometnicom dolinom Rijeke Neretve koja čini dio europskog koridora E-73 (Budimpešta-Osijek-Sarajevo-Ploče) te blazinom zračne luke Mostar i morske luke Ploče kao i činjenicom da koridor Vc jednim dijelom prolazi kroz općinu Ljubuški, može se zaključiti da općina Ljubuški ima iznimno povoljan geoprometni i geografski položaj.

Prostor općine Ljubuški karakterizira krški reljef s više plodnih polja: Ljubuško, Veljačko, Vitinsko, Studenačko i Rastok. Njih natapa rijeka Trebižat, koja na području općine mijenja ime tri puta – Tihaljina, Mlade i Trebižat. Cijelo područje općine obiluje površinskim i podzemnim vodama.

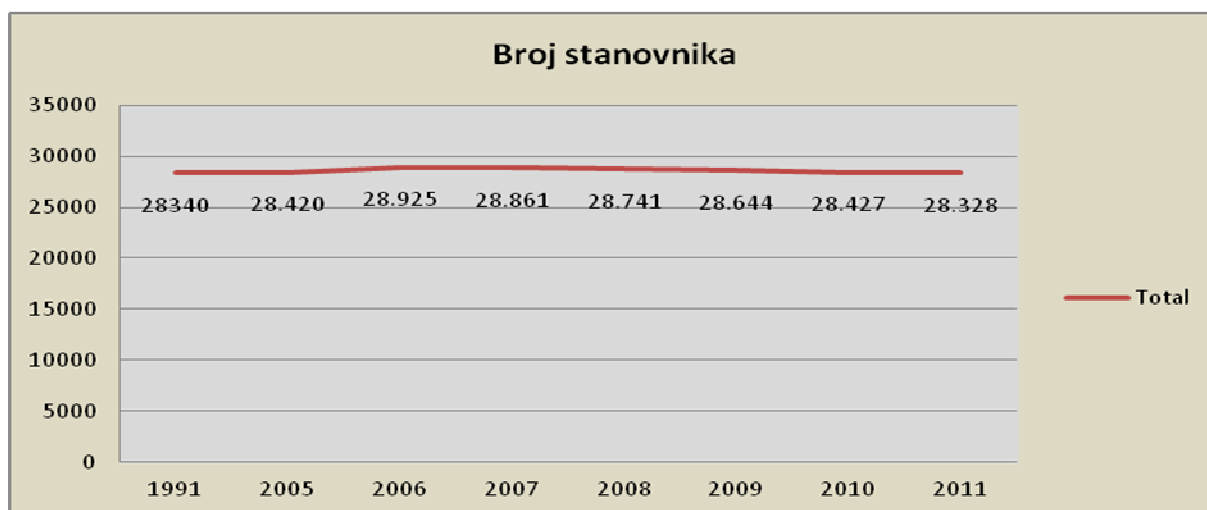
Općinu karakterizira umjerena mediteranska klima prosječne godišnje temperature od 15°C i 3.000 sunčanih sati tijekom godine. Umjerene zime karakteriziraju uglavnom kišne padaline, dok je snijeg vrlo rijetka pojava. U ovom području ljeta su žarka i suha, a

karakteristični vjetrovi su bura i jugo. Povoljna klima omogućuje ugodan boravak na otvorenom većim dijelom godine.

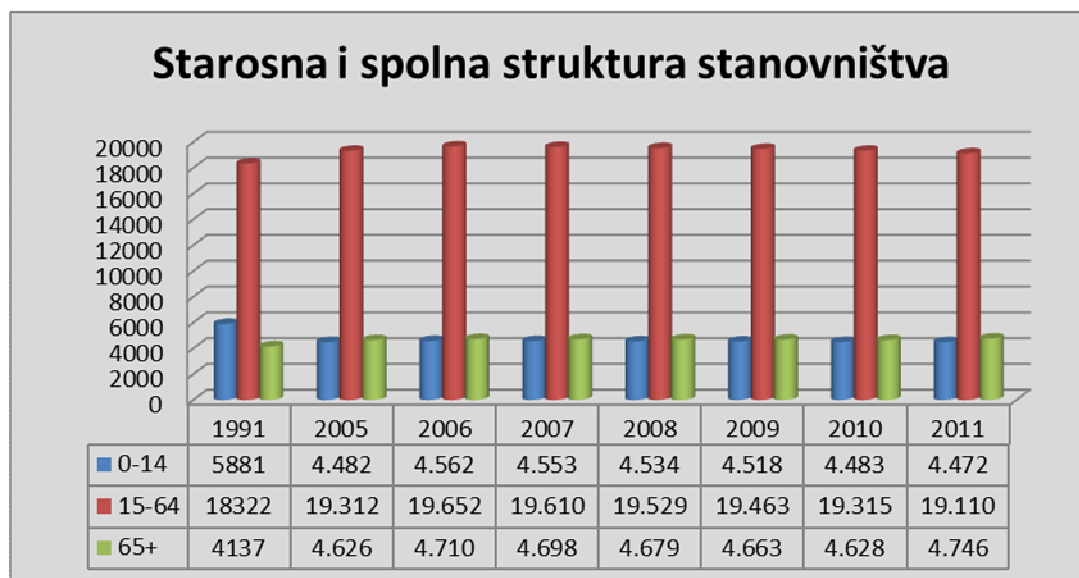
3. Demografske karakteristike i kretanja

Općinu Ljubuški čini 35 naseljenih mjesta podijeljenih u 33 mjesne zajednice. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine općina je imala 28.340 stanovnika. Prema podacima preuzetim iz Odjela opće uprave Općine Ljubuški, Odjela društvenih djelatnosti, MUP-a ŽZH, te podacima iz župnih ureda (Humac, Klobuk, Studenci, Veljaci, Lipno, Grljevići) procjene po godinama prikazane su u slijedećem grafu.

Agencija za statistiku vodila je svoju službenu evidenciju o broju stanovnika u FBiH a samim time i u općini Ljubuški (npr. procjena za 2011. godinu iznosila je 23.634 stanovnika). Dugi niz godina Općina Ljubuški upozoravala je na netočnost podataka o broju stanovnika, koje je objavljivala Agencija. Budući da se sama raspodjela prihoda po općinama određuje prema broju stanovnika lako je zaključiti da je Općina Ljubuški u financijskom dijelu bila uvelike zakinuta. U mjesecu listopadu 2013. godine održan je popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini. Prema prvim preliminarnim rezultatima „Popisa stanovništva, domaćinstava i stanova u BiH 2013.“ godine Općina Ljubuški broji

Graf broj 1. Broj stanovnika 1991.-2011.

Graf broj 2. Starosna struktura stanovništva

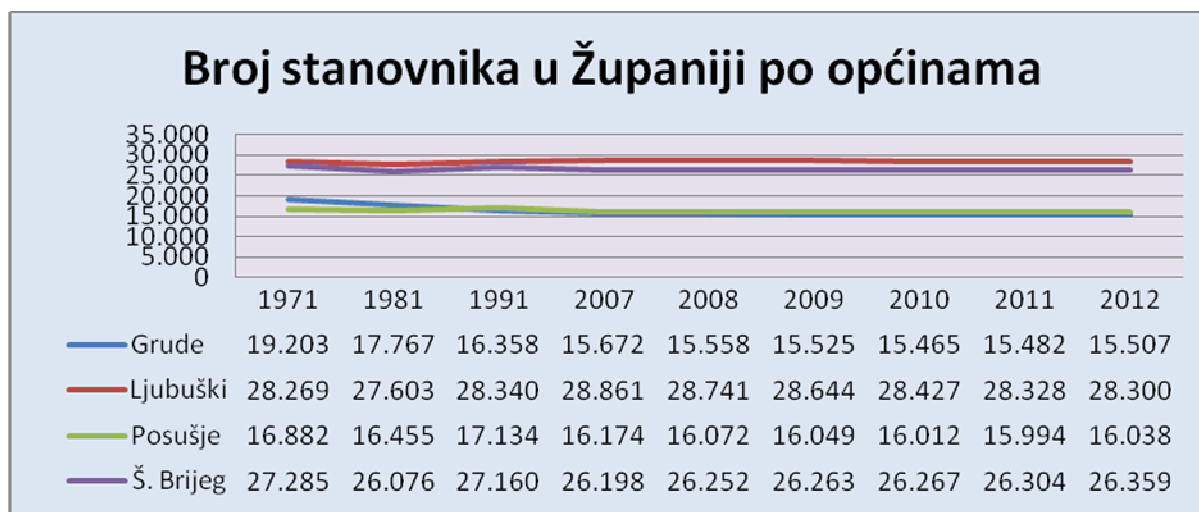
29.521 osobu. Ovi podatci idu u prilog procjenama koje je vršila Općina Ljubuški

Iz grafa broj 2. vidljivo je da se najveći udio u starosnoj strukturi stanovništva odnosi na skupinu između 15-64 godine starosti, zatim od 0-14 godina te najmanji broj stanovnika od 65 godina starosti.

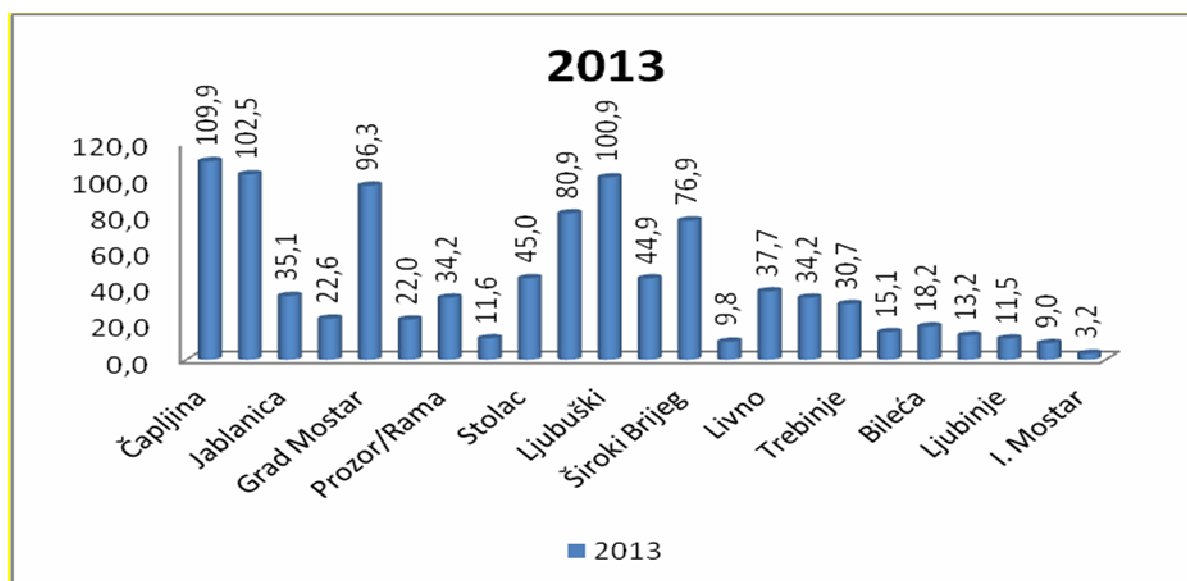
Kada usporedimo veličinu općine Ljubuški po broju stanovnika u odnosu na ostale općine u Županiji Zapadnohercegovačkoj kako je prikazano u grafu broj 3. razvidno je da je općina

Ljubuški uz općinu Široki Brijeg najnaseljenija općina.

Gustoća naseljenosti općine Ljubuški prema preliminarnim rezultatima popisa stanovništva iz 2013. godine iznosi 100,9 stanovnika/km² i samim time je najgušće naseljena općina u Zapadnohercegovačkoj županiji i jedna od gušće naseljenih općina u regiji Hercegovine.

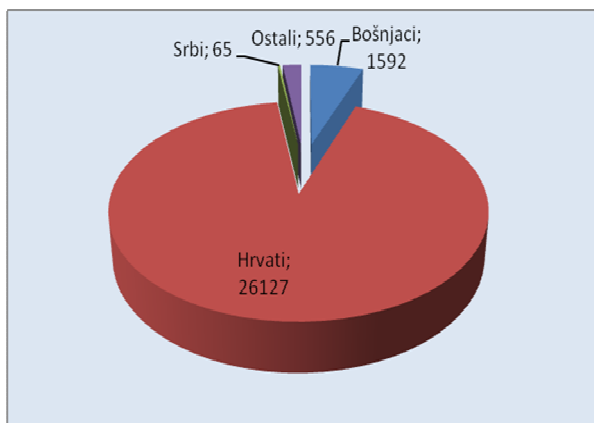
Graf broj 3. Usporedba broja stanovnika u ŽZH po općinama

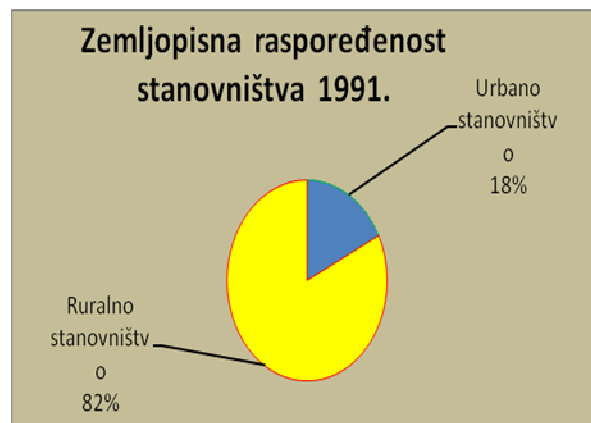
Graf broj 4. Gustoća naseljenosti u regiji Hercegovine

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine (graf broj 5.) kod nacionalne strukture stanovništva vidljivo je da najveći broj stanovnika čine Hrvati s 92,12 % (26127), zatim Bošnjaci 5,62 % (1592), Srbi 0,30 % (65) i ostali 1.56% (556).

Što se tiče zemljopisne raspoređenosti stanovništva (graf broj 6.) prikazuje da većina stanovništva živi u ruralnim krajevima, što potkrepljuje činjenica da se veliki broj stanovništva bavi poljoprivrednom proizvodnjom što će biti prikazano u kasnijim poglavljima. Iako ne postoje službeni podaci o broju stanovnika u urbanom i ruralnom dijelu općine (osim podataka iz popisa iz 1991.godine), evidentna je migracija stanovništva iz ruralnih prema urbanoj sredini. Od 1991. godine u centru Ljubuškog izgrađen je velik broj novih stambenih jedinica, te se pretpostavlja da je broj urbanog stanovništva znatno povećan. Također, prisutan je i odlazak stanovništva u druge zemlje zbog teške ekonomske situacije. Iako nema službene evidencije o raseljavanju stanovništava, ova pojava je opće poznata i sigurno je prisutna.

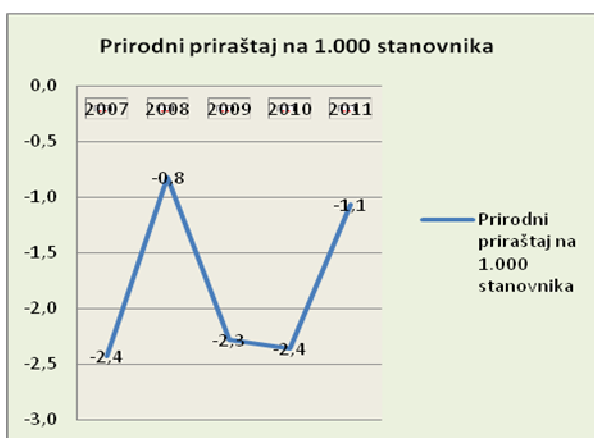
Graf broj 5. Nacionalna struktura stanovništva 1991.godine

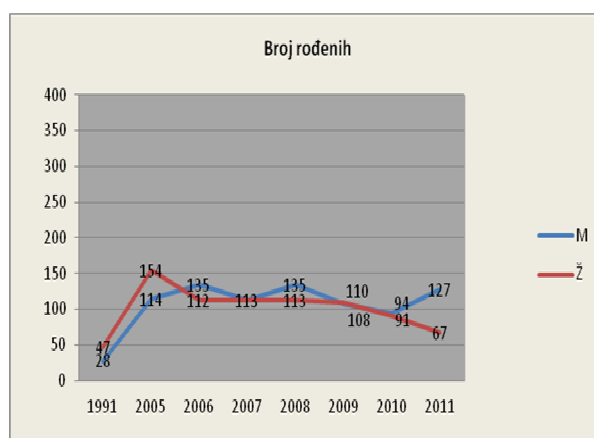
Graf broj 6. Zemljopisna raspoređenost stanovništva

Kada je u pitanju prirodni priraštaj iz grafa broj 7. vidljivo je da je u promatranom razdoblju izražen negativan trend u prirodnom priraštaju, s tim da je u 2011 godini negativni prirodni priraštaj smanjen sa -2,4 na -1,1 na 1000 stanovnika. U 2011. godini vidljiv je porast broja rođenih u Domu zdravlja Ljubuški. Prema

statistikama Doma zdravlja Ljubuški u porastu je broj rođene muške djece u odnosu na smanjen broj ženske djece.

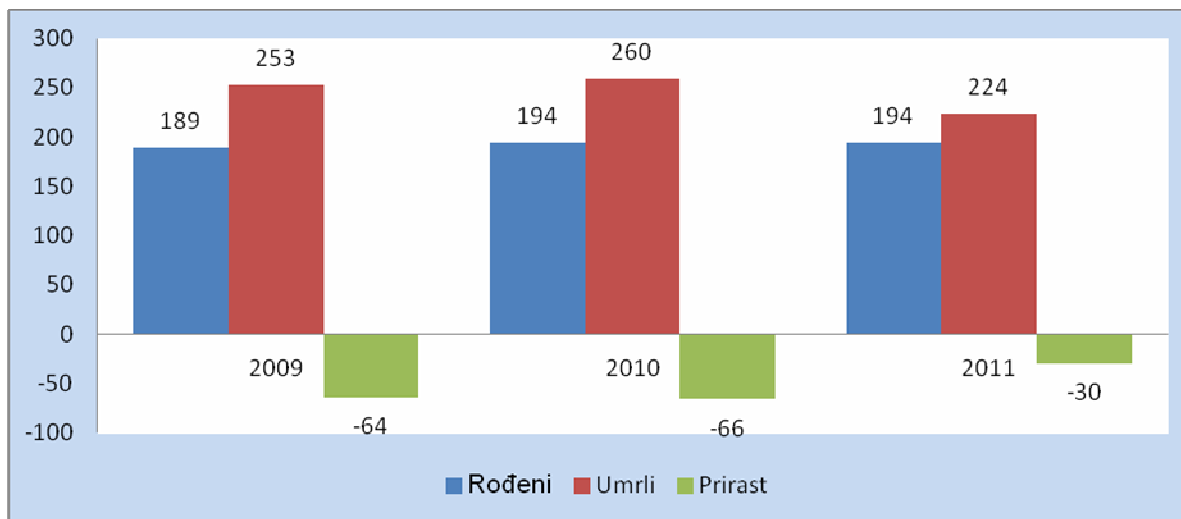
Graf broj 7. Prirodni priraštaj na 1000 stanovnika

Graf broj 8. Broj rođenih u Domu zdravlja Ljubuški 1991.-2011.

Također, iz grafa broj 8. vidljivo je da se uspostavlja bolja ravnoteža između broja rođenih i umrlih, te da je negativan prirodni priraštaj u opadanju, što u svakom slučaju pokazuje pozitivne pomake.

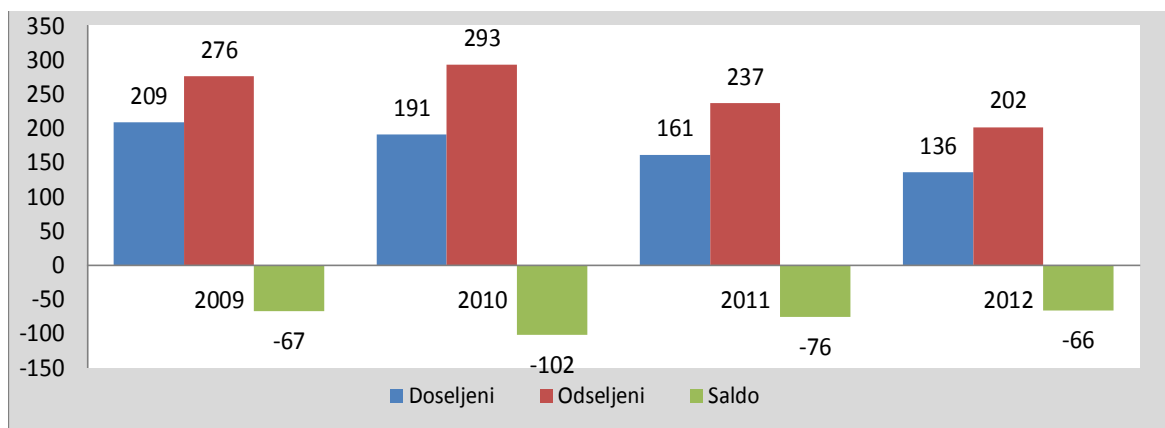
službeni popis odgađao. Procjene broja stanovnika Agencije za statistiku uvelike su išli na štetu općine Ljubuški, jer je prema njihovoj procjeni broj stanovnika iznosio 23.634 stanovnika (u 2011.

Graf broj 9. Prirodni priraštaj

Grafovi broj 9. i broj 10. prikazuju prirodni priraštaj i indeks starenja stanovništva. Iz grafova je vidljivo da je negativan prirodni priraštaj stanovništva u opadanju.

godini). Cijelo vrijeme općina Ljubuški, upozoravala je da je broj stanovnika prikazan u statističkim podacima koje vodi Agencija za statistiku netočan i ne odgovara stvarnom stanju. Općina je vršila

Graf broj 11. Migracije stanovništva

Zaključna razmatranja

Broj stanovnika u Bosni i Hercegovini, a samim time i u općini Ljubuški, temeljio se na procjenama. Za službenu evidenciju koristili su se podatci popisa stanovništva provedenog 1991. godine. Agencija za statistiku vodila je svoju službenu evidenciju o broju stanovnika u Bosni i Hercegovini, jer se dugo godina novi

vlastitu procjenu broja stanovnika utemeljenu na podacima preuzetim iz Odjela opće uprave, Odjela društvenih djelatnosti općine Ljubuški, MUP-a ŽZH te vjerskim podacima (podaci koji se vode po župnim uredima i vjerskim zajednicama u općini). Nakon novog popisa stanovništva održanog u listopadu 2013. godine, potvrđene su brojke s kojima je

općina raspolagala. Naime, prema prvim preliminarnim rezultatima popisa stanovništva u BiH, u općini Ljubuški je popisana 29.521 osoba.

Što se tiče gustoće naseljenosti općine Ljubuški ona iznosi 100,9 stanovnika/km² i samim time je među gušće naseljenim općinama u regiji Hercegovine. Nacionalnu strukturu stanovništva prema popisu stanovništva iz 1991. godine čine Hrvati s 92,12 % zatim Bošnjaci s 5,62%, Srbi 0,30% i ostali 1,56%.

U posljednjih nekoliko godina primjetan je neznatan negativan prirodni priraštaj stanovništva. Iako je evidentan negativan prirodni priraštaj iz grafa broj 9. brojke se u 2011. godini popravljaju. Uzimajući u obzir ovakvu stopu prirodnog priraštaja, ne uključujući potencijalne promjene broja stanovnika uslijed migracija, ukupan broj stanovnika se u narednom razdoblju može bitnije promijeniti.

Važno je istaći, da prema nepotpunim procjenama, više od 5% od ukupnog broja stanovnika općine, živi i radi u inozemstvu, prije svega u Hrvatskoj, Njemačkoj i Švicarskoj, ali da ne postoji baza podataka iseljenika, što je nužan preduvjet poboljšanja suradnje i uključivanju dijaspore u razvojne planove općine.

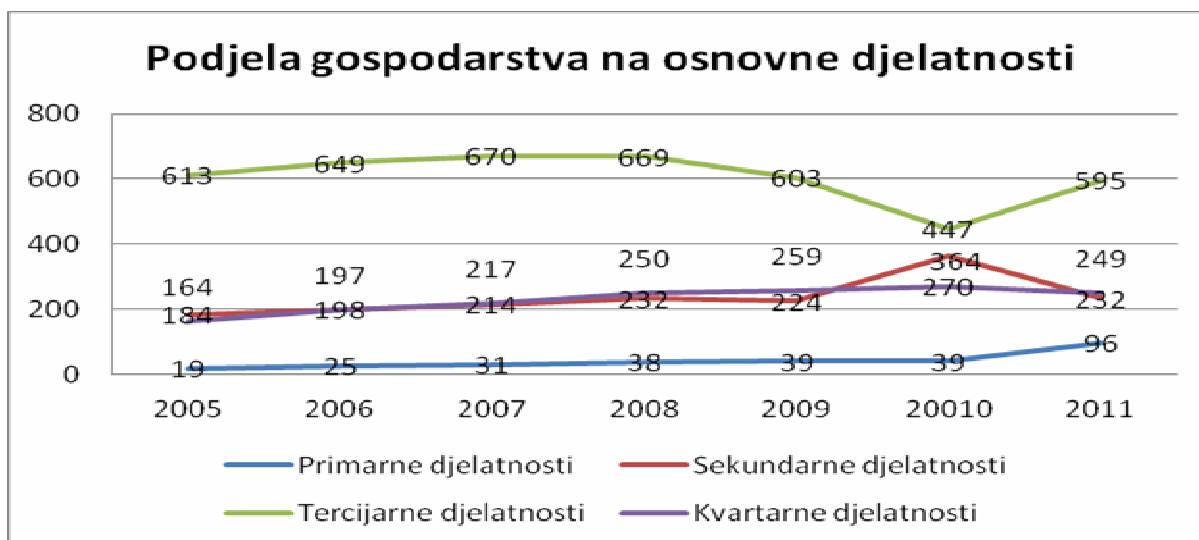
4. Pregled stanja i kretanja u lokalnoj ekonomiji

4.1. Broj i struktura poduzeća

Od primarnih djelatnosti u općini Ljubuški najviše je zastupljena poljoprivredna djelatnost (proizvodnja povrća, vinogradarstvo, pčelarstvo, maslinarstvo). Vidljiv je znatan broj povećanja poljoprivrednih djelatnosti u razdoblju od 2005.-2011. U strukturi sekundarnih djelatnosti najviše je zastupljena prerađivačka djelatnost, dok je kod tercijarnih djelatnosti najviše zastupljena ugostiteljska djelatnost i trgovina na veliko i malo. Što se tiče kvartarnih djelatnosti (školstvo, uprava, zdravstvo, policija) evidentiran je povećan broj zaposlenih.

Najveći gospodarstvenici u općini Ljubuški iz perspektive zaposlenosti dolaze iz sektora građevinarstva i uslužnih, odnosno trgovačkih djelatnosti.

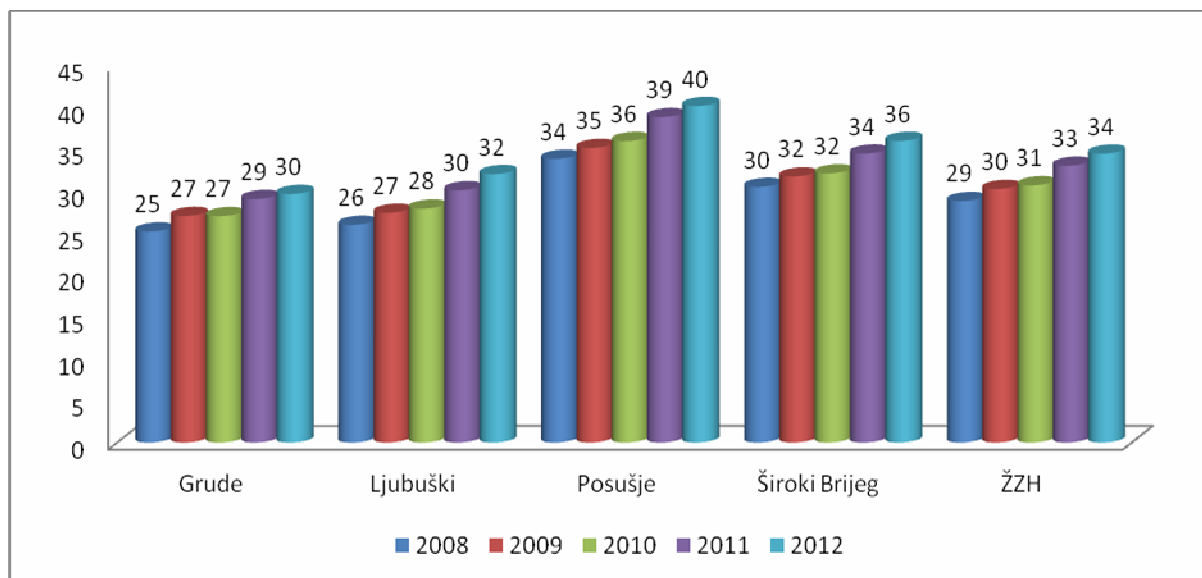
Kada pogledamo broj poslovnih subjekata

Graf broj 12. Podjela gospodarstva na osnovne djelatnosti

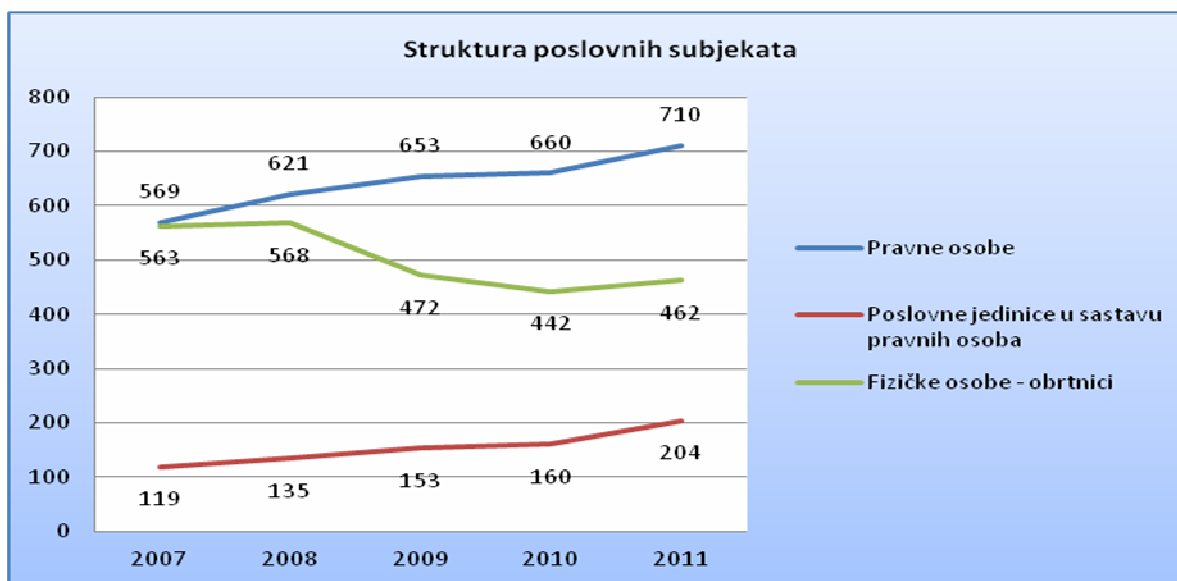
(koji uključuje sve poslovne subjekte i poduzeća i obrte) možemo vidjeti da u općini Ljubuški broj poslovnih subjekata na 1000 stanovnika varira (prema službenim statističkim podacima), s tim da je u svakoj godini vidljiv blagi porast broja poslovnih subjekata, što prati isti trend kao i u cijeloj Županiji.

pravnih osoba, a opadao broj fizičkih osoba, tj. obrtnika. Razloge opadanja broja fizičkih osoba/obrnika najviše treba tražiti u činjenici da je proteklih godine bila izražena financijska kriza kao i uvođenje određenih mjera na entitetskoj razini koji su otežali ili ograničili rad obrtnika.

Graf broj 13. Broj poslovnih subjekata na 1000 stanovnika

Od ukupnog broja poslovnih subjekata najveći udio je u pravnim osobama, te potom fizičke osobe-obrtnici. Kada pogledamo kretanje broja pravnih i fizičkih osoba, vidljivo je da je u

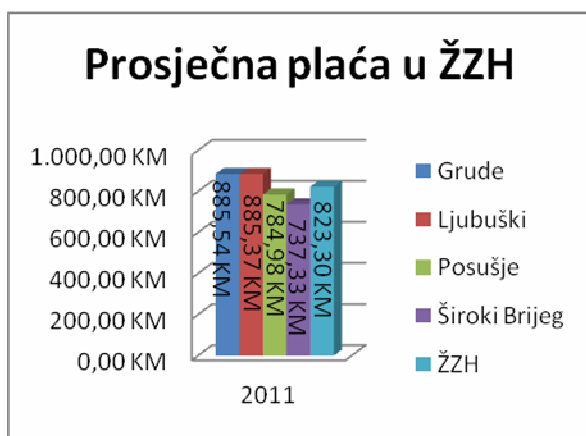

Graf broj 14. Broj poslovnih subjekata

promatranom razdoblju rastao broj

4.2. Prosječne plaće

Prosječne plaće u općini Ljubuški su nešto bolje u odnosu na ostale općine u ŽZH kao i na samu županiju. Naime, prosječna plaća u 2011. godini iznosila je 885,37 KM što je nešto više nego u ŽZH (823,30), te u ostale tri općine: Široki Brijeg (737,33), Posušje (784,98) i Grude (823,30). Graf broj 15. prikazuje trend povećanja prosječne plaće u razdoblju od 2007. do 2011., što je u skladu s trendom rasta plaća u cijeloj Federaciji BiH. U 2012. godini je također zabilježen rast prosječne plaće.

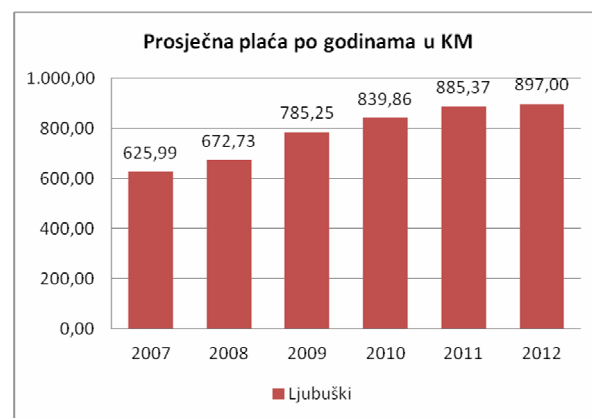

Graf broj 15. Prosječne plaće u ŽZH

4.3. Vanjskotrgovinska razmjena i najznačajniji izvozni proizvodi i poduzeća

U grafu broj 17. vidljivo je da je u promatranom razdoblju od 2009. do 2011. godine uvoz u općinu Ljubuški nekoliko puta veći od izvoza. Čak je u 2010. i 2011. godini zabilježeno povećanje uvoza nad izvozom za nekih 6%. Ove brojke reflektiraju stanje prikazano i u strukturi gospodarskih subjekata, gdje je najzastupljenija trgovina. Ovaj je trend izuzetno zabrinjavajući i zahtijeva od općinske administracije aktivnije angažiranje u kreiranju povoljnijeg okruženja za proizvodne i izvozne tvrtke. Za potrebnim smatramo napomenuti i to da u ove statističke podatke ne ulazi poljoprivredna proizvodnja s područja naše općine.

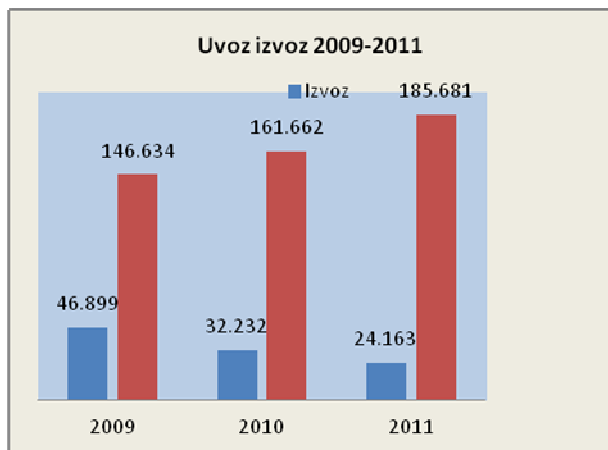
Općina Ljubuški sudjeluje u procesu "Certifikacije općina s povoljnim poslovnim okruženjem" koji ima cilj unaprijediti mogućnosti investiranja u samu općinu, promoviranje standarda efikasne i transparentne lokalne samouprave, jačanje konkurentnosti lokalne samouprave, promociju investicija, povećanje zaposlenosti i rast životnog standarda. Kroz ovaj proces općina je uspostavila aktivniju suradnju s poslovnim subjektima kroz organiziranje gospodarskog savjeta, gdje se periodično vode sastanci s relevantnim poslovnim

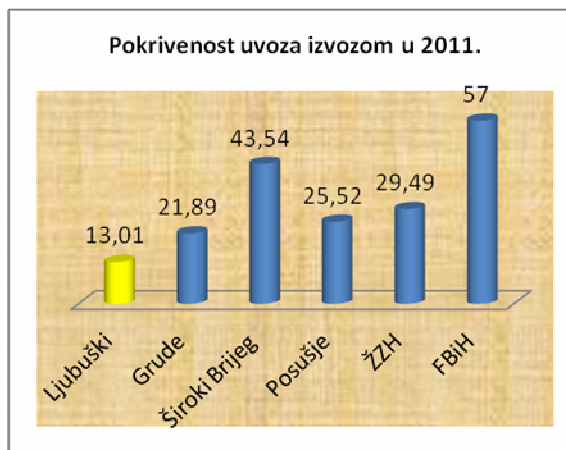
Graf broj 16. Prosječna plaća u JLS po godinama

subjektima i pronalaze zajednička rješenja oko važnih ekonomskih pitanja. Općina kroz uspostavu nove poslovne zone (Poslovna zona Zvirici) i dalje potiče poduzetništvo, a samim time i otvaranje novih radnih mjesta, kao i suradnju s drugim općinama u pronalaženju zajedničkih rješenja.

Graf broj 17. prikazuje da u usporedbi s drugim općinama u ŽZH, kao i sa samom Županijom i Federacijom BiH, općina Ljubuški ima najmanju pokrivenost uvoza izvozom. Ovo samo govori u prilog tome da općina mora kroz svoje poslovne zone, razviti načine kako privući i potaknuti proizvodni i izvozni sektor.

Graf broj 17. Uvoz-Izvoz 2009-2011

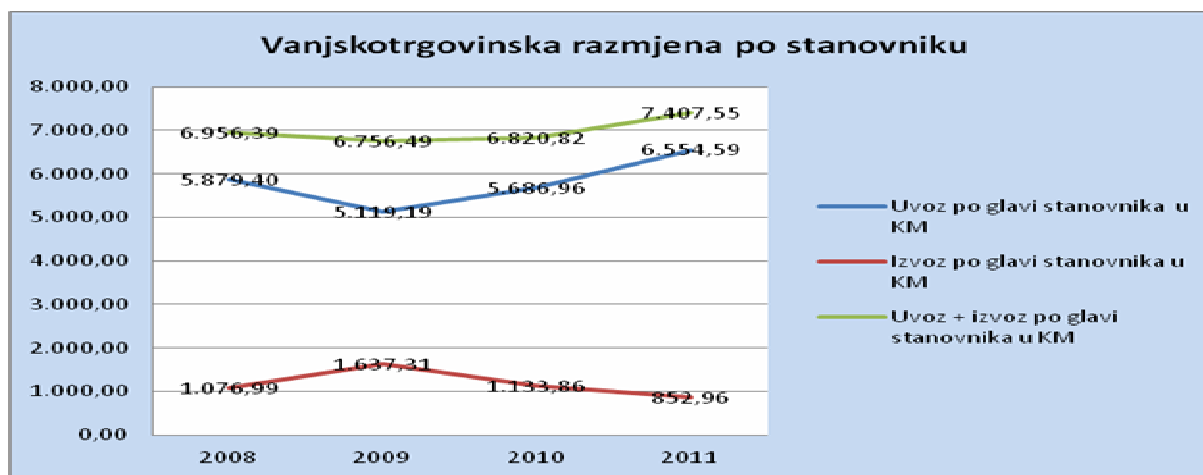

Graf broj 18. Pokrivenost uvoza-izvozom u 2011

Po pitanju vanjsko trgovinske razmjene općina Ljubuški bilježi ogroman deficit, tj. uvoz je oko 5 puta veći od izvoza. Ovaj trend možemo pripisati nepovoljnoj strukturi gospodarstva, te velikoj zastupljenosti trgovačke djelatnosti i manjku proizvodnih i izvoznih kapaciteta. Međutim, razloge ovakvog stanja možemo tražiti i u činjenici da je u općini Ljubuški, kao i u ostatku ŽZH, zastupljen jedan broj trgovačkih (uvoznih) poduzeća koji uvozom pokrivaju cijelu Bosnu i Hercegovinu.

4.4 .Bruto društveni proizvod ²

Bruto društveni proizvod po glavi stanovnika u općini Ljubuški je izuzetno nizak. Isto tako BDP u općini Ljubuški je manji u odnosu na ostale općine u ŽZH. Dostupne podatke o BDP-u na općinskoj razini treba uzeti u razmatranje sa značajnom dozom opreza zbog metodologije korištene pri njegovom izračunu. Korištena metodologija se

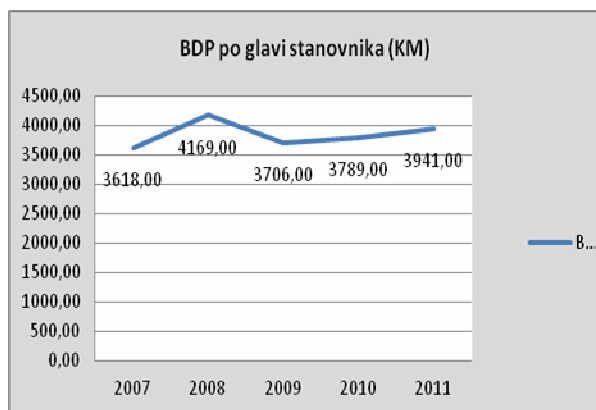
Graf broj 19. Vanjskotrgovinska razmjena po stanovniku

temelji na podacima o broju zaposlenih i prosječnim plaćama. Sadašnja statistika ovih podataka ne pruža realnu sliku i nije

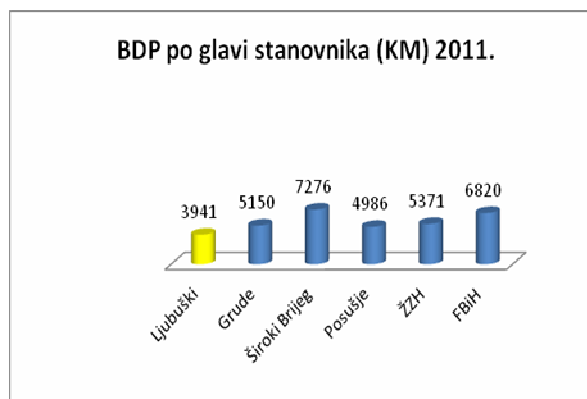
² Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja

odraz stvarnog stanja na tržištu rada. Statistički pokazatelji u Bosni i Hercegovini ukazuju da svaki treći zaposlenik radi na „crno“, odnosno više je od 240.000 zaposlenih koji nisu prijavljeni na obvezno osiguranje. Iz ovoga proizlazi činjenica da i na području općine Ljubuški postoji trend „sive ekonomije“ zbog čega je stopa BDP-a ovako niska.

Poslovne zone „Zvirići“ u Zvirićima) sa strateškim ciljem stvaranja preduvjeta za razvoj gospodarstva te posebno daljnjeg jačanja razvoja malog i srednjeg poduzetništva. Poslovna zona „Zvirići“ obuhvaća površinu od 174 ha 05a i 22m², a izmjenom Prostornog plana Općine Ljubuški, definirana je kao privredno područje. Područje obuhvata Poslovne

Graf broj 20. BDP po glavi stanovnika

Graf broj 21. BDP po glavi stanovnika-Ljubuški u odnosu na ostale općine u sklopu Županije, ŽZH i FBiH.

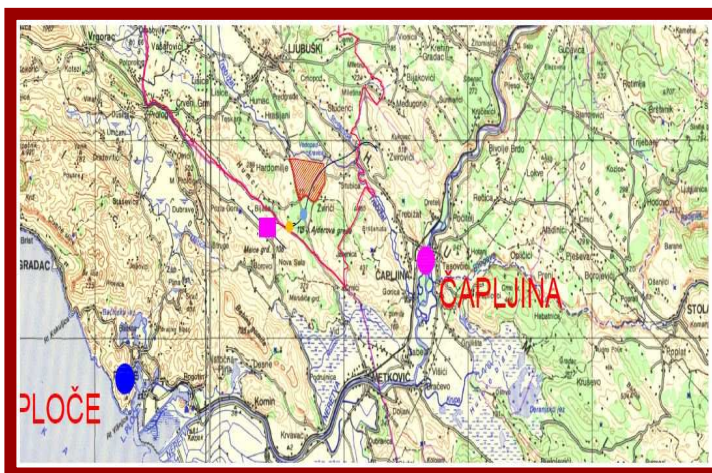
4.5. Poslovne zone

Općina Ljubuški ima uspostavljene dvije poslovne zone: Poslovna zona Mostarska vrata i novoosnovana Poslovna zona Zvirići, koja se nalazi na samom graničnom prijelazu s Republikom Hrvatskom, odnosno s Europskom unijom.

Poslovna zona Mostarska vrata smještena je uz regionalnu cestu Ljubuški-Čitluk, te je 4 kilometra udaljena od čvora Zvirići na koridoru Vc. Površina poslovne zone je 84 ha, s mogućnošću proširenja. U poslovnoj zoni Mostarska vrata otvoreno je do sada ukupno 19 tvrtki, koje zapošljavaju 334 djelatnika. Dosadašnja iskorištenost zone je oko 60 %, što omogućava privlačenje daljnjih ulaganja u ovu poslovnu zonu.

Poslovna zona „Zvirići“ osnovana je Odlukom Općinskog vijeća br. 01-02-272/12 od 15. veljače 2012. godine (Odluka o formiranju

zone je uređeno zoning planom.

Poslovna zona „Zvirići“ ima iznimno povoljan geoprometni položaj, jer

se nalazi uz europski Koridor Vc (smjer sjever-jug) i Jadransko-Jonski cestovni pravac (smjer zapad-istok). Poslovna zona se također nalazi u blizini međunarodnih graničnih prijelaza s Republikom Hrvatskom: graničnog prijelaza „Bijača“ (koji je pristupanjem RH u Europsku uniju postao jedan od dva Schengenska granična prijelaza u BiH), te graničnog prijelaza „Crveni Grm“. Ostali pokazatelji povoljne mikro i makro lokacije poslovne zone „Zvirici“ prikazani su u slijedećoj tablici.

Tablica: Poslovna zona „Zvirici“ – pokazatelji makro i mikro lokacije

Udaljenost do najbliže regionalne ceste	Magistralna cesta M6-5 km
Udaljenost do najbliže željeznice	Čapljina -15 km
Udaljenost do najbližeg aerodroma	Mostar -35 km
Udaljenost do najbliže morske luke	Luka Ploče (RH) -15 km
Udaljenost do glavnog grada BiH	Sarajevo -170 km
Udaljenost do središta RS	Banja Luka -259 km
Udaljenost do središta Dalmacije	Split – 124 km
Udaljenost do glavnog grada RH	Zagreb – 495 km

Zemljište predviđeno za poslovnu zonu „Zvirici“ je u vlasništvu Općine Ljubuški (174ha). Razvoj Poslovne zone „Zvirici“ planiran je u koracima/fazama. Prva faza razvoja poslovne zone uključuje stavljanje u funkciju ukupno 390.500 m² (39.5 ha). Općina Ljubuški namjerava parcelizacijom omogućiti potencijalnim investitorima maksimalnu fleksibilnost, uključujući i mogućnost okrupnjavanja parcela (Zoning plan).

4.6. Turistički potencijali i infrastruktura

Turistički potencijali općine Ljubuški (prirodna i kulturno-povijesna baština) kao i sami geoprometni položaj općine izuzetno su povoljni za turistički razvoj. S jedne strane u neposrednoj su blizini dva izuzetno popularna turistička odredišta: Međugorje i Mostar. S druge strane su glavna turistička odredišta srednje i južne Dalmacije, koja se nalaze u

radijusu nešto više od 100 km od Ljubuškog (55 km od Makarske, 120 km od Splita, 130 km od Dubrovnika), Sarajevo je tek nešto udaljenije (170 km). Ovo su sve popularna turistička odredišta koja predstavljaju ili mogu predstavljati dio turističke potražnje općine Ljubuški.

4.6.1. Prirodne ljepote općine Ljubuški

Općina Ljubuški je općina s izuzetno bogatom prirodnom baštinom što joj daje

ogromne mogućnosti za razvoj turizma.

Najznačajniji prirodni resursi u pogledu razvoja turizma su sljedeći:

- Svakako najveći potencijal za razvoj turizma u

Općini

Ljubuški je slap Kravica i njegovo okruženje. Riječ je o slapu visine od 26 do 28 metara, odnosno širine od oko 120 metara u podnožju, kojeg zatvara prekrasni kanjon s bujnom mediteranskom vegetacijom. Ovo je ujedno i jedino prirodno područje općine Ljubuški koje je pod zaštitom. Naime, danas se ovaj lokalitet koristi prvenstveno kao kupalište, s izuzetno velikim pritiskom izletničke potražnje (okolno stanovništvo i izletnici u tranzitu uglavnom prema/iz Međugorja) u ljetnim mjesecima. U posljednje dvije godine kroz različite međunarodne projekte aktivno se radi na poboljšanju turističke ponude na slapu Kravice. U 2012. godini završeni su radovi na izgradnji sanitarnih blokova,

izgrađena je šetnica, parking, vidikovac, te obnovljene dvije mlinice.

- Rijeka Trebižat (Tihaljina-Mlada-Trebižat) u dužini od 60 km od izvorišta u Peć Mlinima do ušća u Neretvu, za područje kroz koje protječe (općine Grude, Ljubuški, Čapljina) ima višestruko prirodno i ekonomsko značenje. Slivno područje rijeke Trebižat obuhvaća područje zapadne Hercegovine i to njen jugoistočni dio. Bogatstvo podzemnih izvora i vrela učinila su je neizmjerljivo vrijednim resursom. Rijeku Trebižat svrstavaju među prirodne rijetkosti i fenomene hercegovačkog krša zbog sedrenih kaskada i intenzivnih sedrenih procesa koji se odvijaju samo u čistim i vodom bogatim rijekama, što daje mogućnosti za razvoj sportskog i ribolovnog turizma.

Osim slapova Kravica, u općini Ljubuški se nalazi još nekoliko atraktivnih turističkih lokacija, koje su najaktivnije u vrijeme ljetne turističke sezone, a to su:

- Slap Koćuša (i kontaktno područje) na rijeci Mlade u Veljacima;
- Vrelo Vrioštice u Vitini, s akumulacijskim jezerom, manjim parkom i šetalištem;
- Vrelo Kajtažovina u Studencima
- Kupališta Baščine, Tegaševac, Otunj, Čeveljuša, Božjak, Koćuša, Žabar

4.6.2. Kulturno-povijesna baština općine Ljubuški

U kulturno-povijesnoj baštini općine Ljubuški ističu se:

- Tvrđava herceg Stjepana Kosače - U 14.–15. st. podignuta je na vrhu

Buturovice (kota 349 m) tvrđava, koja se obično pripisuje hercegu Stjepanu, premda je starija od njega. Osim hercega Stjepana Vukčića Kosače i njegovih sinova, ističu se u 15. st. velikaši Radivojevići-Jurjevići-Vlatkovići.

U pisanim izvorima Ljubuški se prvi put spominje 21. veljače 1444. pod nazivom Lubussa. Čitav kompleks tvrđave herceg Stjepana Kosače ima oblik nepravilnoga višekutnika, s ukupnom površinom oko 3.350 m². Odlukom Povjerenstva za očuvanje nacionalnih spomenika BiH, graditeljska cjelina Tvrđava herceg Stjepana Kosače proglašena je u listopadu 2003. nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine. Osnivanjem Povjerenstva za zaštitu tvrđave herceg Stjepana Kosače i dodjelom pomoći iz proračuna FBiH, pristupilo se radovima na njegovom čišćenju, sanaciji i konzervaciji.

- Antički vojni logor na Gračinama na Humcu (Bigeste) iz 1-3 st., tek je djelomično istražen i konzerviran u razdoblju od 1977. do 1988. godine. Na lokalitetu su otkopani ostatci rimskog vojnoga kompleksa. Tijekom iskapanja pronađeni su brojni ostatci keramike, vrčeva, vaza, novčića, nakita, prstenja, stakla, alata i oružja. Manji dio eksponata nalazi se u Muzeju franjevačkog samostana sv. Ante, a veći dio iskopina (keramika, staklo, numizmatika) nikad nije bio izložen. Danas je lokalitet u zapuštenom i devastiranom stanju. Ovo arheološko područje

proglašeno je nacionalnim spomenikom 2003. godine.

- Staro Hardomilje koje je jedno od najstarijih sela današnje Ljubuške općine, ostatci ilirskih gomila, rimskih puteva, antičkih i srednjovjekovnih groblja s brojnim spomenicima, posebno nadgrobnim, ostatci rimskog mosta na Trebižatu, dovoljno govore o važnosti Hardomilja.
- Nekropole stećaka - srednjovjekovni nadgrobni spomenici ili stećci predstavljaju svakako najzanimljiviju i najznačajniju pojavu u povijesti.
- Ilirske gomile - u arheološkom kontekstu kamene gomile uglavnom predstavljaju prapovijesne grobne spomenike stanovnika koji su živjeli na ovim prostorima od vremena kasnog bakrenog, kroz cijelo brončano i željezno doba, odnosno od 2300. pr. Kr, do vremena rimskog osvajanja.
- Mlinovi na rijeci i vrelima – Na području općine Ljubuški postoje 44 objekta mlinica od kojih je danas šest u funkciji. Mlinice su građene u prošlom stoljeću, a vjerojatno i stoljeću prije na tokovima ljubuških rijeka „jažvi“ i potoka predstavljale su veoma značajan ekonomski potencijal mještana ovog kraja. Danas one predstavljaju svojevrsni spomenik načinu života u općini Ljubuški i kao takve mogu biti atraktivna turistička ponuda.

4.6.3. Turistička infrastruktura

U općini Ljubuški izdvajamo dva kvalitetna smještajna objekta. To su poslovni hotel „Hum“ (8 soba, dvije manje konferencijske dvorane s ukupnog 65 sjedećih mjesta, restoran) te pansion i restoran motel „Most“. U smještajnoj ponudi motel „Most“ nudi 4 jednokrevetne sobe, 4 dvokrevetne sobe i 2 trokrevetne sobe. U samom centru Ljubuškog nalazi se danas zatvoren i zapušten, ali privatiziran hotel „Bigeste“ koji bi se uskoro trebao početi obnavljati. Prema planu i najavljenom projektnom dokumentaciji, trebao bi imati 50-tak soba na razini četiri zvjezdice. Realizacijom ovog projekta, Ljubuški će dobiti kvalitetan gradski hotel.

Ugostiteljska ponuda svodi se na nekoliko poznatih restorana a to su: restoran „Most“, restoran „Bagin most“, restoran „Kerametal“, restoran „Avantgarde“, dok su kafići i pizzerie brojniji. Tijekom ljeta ovu ugostiteljsku ponudu dopunjuju ugostiteljski objekti na kupalištima – uglavnom kafići i pečenjarnice montažnog tipa. U novije se vrijeme na tržištu pojavljuje i manji broj seoskih turističkih domaćinstava s ponudom prehrane uz najavu, a u ovaj trend uključuju se i vinarije. Vinarije iz općine Ljubuški sudjelovale su u projektu „Vinska cesta Hercegovine“. Projektom su stvoreni novi turističkog proizvodi koji će pozitivno utjecati na gospodarstvo ovog kraja, oživjeti hercegovačka sela i poticati podizanje novih vinograda. Vinari i maslinari iz općine Ljubuški sudjeluju na brojnim natjecanjima, sajmovima a dokaz o iznimno velikoj kvaliteti njihovih proizvoda su mnogobrojne nagrade, medalje koje su osvajali kako u Bosni i Hercegovini, tako i u svijetu. Stanovništvo je usmjereno i na proizvodnju domaćih tradicionalnih proizvoda (proizvodnja meda, ljekovitog bilja, biljnih preparata, domaćih tradicionalnih pića i delikatesa), kao i tradicionalnih rukotvorina (tradicionalna glazbala, nošnje, suveniri i sl.).

Unapređenju razvoja turizma u općini Ljubuški uvelike pridonosi „Udruga za ruralni i regionalni razvoj-Hercegovачki STAP“ koja je u travnju 2013. službeno oformila „Turistički informativni centar-TIC“ koji će u novoj turističkoj sezoni biti na usluzi turistima. Također izražene su turističke brošure u kojima je opisana cjelokupna turistička ponuda Hercegovine, od smještajnih kapaciteta, izletničkih tura. Općina Ljubuški je zajedno s općinama Grude i Čapljina sudjelovala u projektu „Putevima baštine na rijeci Trebižat“. Opći ciljevi ovog projekta doprinijet će gospodarskom razvoju Bosne i Hercegovine, a posebno Hercegovine kao turističke regije kroz integraciju kulturo/povijesnog i prirodnog naslijeđa u turističku ponudu.

4.6.4. Upravljanje turističkim razvojem

Kako bi odredila svoje pravce turističkog razvoja Općina Ljubuški je u suradnji s Federalnim ministarstvom okoliša i turizma izradila Turistički master plan općine Ljubuški. Turistički master plan ključni je strateški dokument učinkovitog upravljanja turističkim razvojem općine u sljedećih desetak godina. Analiza resursne osnove prema Master planu turizma ukazala je na činjenicu da glavne atribute prostora općine Ljubuški sačinjava nekoliko izvanredno potentnih turističkih mikro lokaliteta, očuvani ruralni ambijent, te kulturno-povijesna baština. Sukladno tome, identificirane su i potencijalni tržišni segmenti:

- Ruralni turizam - Prema podacima Svjetske turističke organizacije potražnja za ruralnim turizmom kroz zadnjih desetak godina raste godišnje oko 6 %. Turisti koji vrijeme provode u ruralnim destinacijama mlađe su i srednje dobi, prosječnih ili nadprosječnih primanja, putuju s obitelji ili prijateljima a u destinaciji se

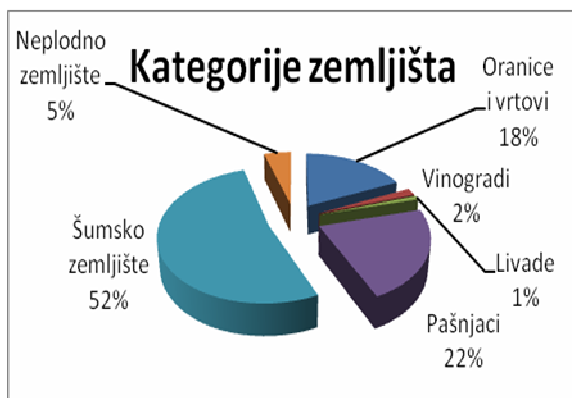
najčešće bave različitim aktivnostima poput planinarenja, jahanja, ribolova, obilaska vinskih cesta, te posjeta kulturnim i prirodnim atrakcijama. Imajući u vidu resursnu osnovu općine Ljubuški i njezino ruralno okruženje ovaj segment u budućnosti bi mogao predstavljati značajan dio ukupne turističke potražnje.

- Kulturni turizam - Imajući u vidu kulturno-povijesno resursnu osnovu općine Ljubuški, razvoju kulturnog turizma treba posvetiti posebnu pažnju. Podatak da oko 37 % međunarodnih putovanja uključuje komponentu kulturnog turizma govori o izuzetno velikom tržištu koje raste svake godine. Za općinu Ljubuški su zanimljiva dva segmenta kulturnog turizma: turizam baštine i turizam događanja. Turizam baštine obuhvaća posjete kulturno-povijesnim lokalitetima i atrakcijama. Turizam događanja (posebno motivira mlađe dobne skupine, odnosi se na sudjelovanje na koncertima, festivalima, folklornim smotrama, eno-gastro događanjima te raznim drugim manifestacijama koje slave lokalne običaje i tradiciju).
- Ribolovni turizam - Područje općine Ljubuški, manje uslijed činjenice da je vodom najbogatija općina u BiH, a više uslijed činjenice da je rijeka Trebižat još uvijek izuzetno čista i bogata ribom, ima izraziti turistički potencijal za razvoj ribolovnog turizma. Prema podacima

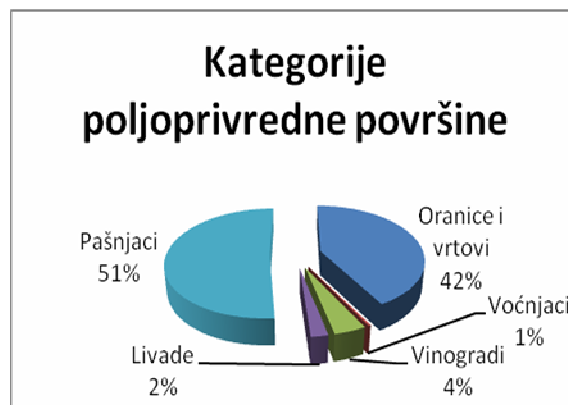
Europskog udruženja športskih ribolovaca iz 2003. godine, procijenjeno je da u zemljama zapadne i srednje Europe postoji oko 21 milijun aktivnih športskih ribolovaca.

4.7. Poljoprivredni proizvodi i potencijali

Na prostoru općine Ljubuški ukupne zemljišne površine iznose 29.273 hektara od čega 21% otpada na obradive površine, 22% na pašnjake, 52% na šumsko tlo a 5% na neplodno zemljište.

Graf broj 22. Kategorije zemljišta

Graf broj 23. Kategorije poljoprivrednog zemljišta

- Vjerski turizam - Jedan od najstarijih specifičnih oblika turizma koji je poznat još iz srednjeg vijeka kad su ljudi zbog određenih vjerskih razloga posjećivali razna svetišta. Veliki porast zanimanja za ovaj oblik odmora pripisuje se sve većoj potražnji za putovanjima tijekom kojih turisti mogu prakticirati duhovnu obnovu što se manifestira ne samo kroz povećanje vjerskih putovanja, već i rastućem tržištu za vjerske filmove, knjige i glazbu. S obzirom na blizinu Međugorja i na samostanski kompleks sveti Ante, općina Ljubuški ima potencijal za razvoj ponude prilagođene segmentu vjerskog turizma.

Pored navedenih, općina Ljubuški ima izniman potencijal za razvoj ostalih vrsta turizma kao što su moto turizam, avanturistički turizam itd.

Od ukupno 12.635 ha poljoprivrednih površina oko 42% čine oranice, 5% vinogradi i 2% prirodne livade. Preostalih 51% su neplodni pašnjaci.

Oko 4000 hektara obradivih površina navodnjava se putem izgrađene kanalske mreže za navodnjavanje, od toga se 3000 hektara može navodnjavati gravitacijski. Od toga samo je 900 ha kultiviranih površina na kojima se proizvode povrtna kultura. Povoljni klimatski uvjeti i izgrađeni sustav za navodnjavanje omogućavaju kvalitetnu i dosta ranu proizvodnju raznovrsnih poljoprivrednih proizvoda. Za navodnjavanje navedenih površina izgrađeno je oko 180 km osnovne kanalske mreže koji je po svom obujmu i efektima je najveći sustav u Bosni i Hercegovini. Na osnovne kanale vezano je još oko 543 km kanala nižeg reda, čiji je pogon i održavanje u domeni korisnika zemljišta. U sadašnjim uvjetima, zbog izražene nezaposlenosti i generalno lošeg gospodarskog stanja, javlja se povećan interes i potreba za oživljavanjem tradicionalne proizvodnje kvalitetnih ranih sorti povrća i voća za šire tržište. Da bi se moglo ozbiljnije pristupiti proizvodnji ovih

proizvoda, kao preduvjet se nameće potreba osposobljavanja postojećeg sustava za navodnjavanje i privođenje namjени zapuštenih poljoprivrednih površina.

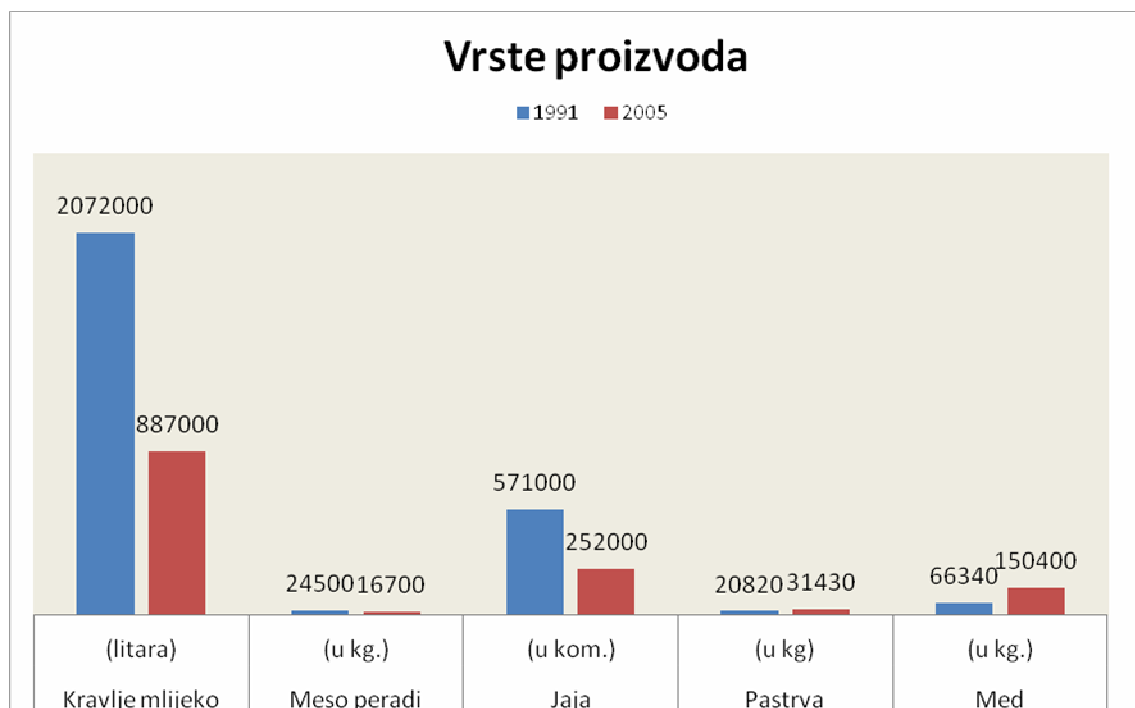
U cjelini gledano, potreba za osposobljavanje i rekonstruiranje hidromelioracijskog sustava je u velikoj mjeri prisutna u uvjetima izraženih poljoprivrednih potencijala, kakvi postoje na području općine Ljubuški.

registriranih poljoprivrednih gospodarstava gdje je evidentno da broj registriranih gospodarstava od 2010. godine konstantno raste. Prema informacijama iz odjela gospodarstva, razlog rasta broja prijavljenih poljoprivrednih gospodarstava su realizacija prava na financijske poticaje za poljoprivrednu proizvodnju.

Graf broj 24. Broj registriranih poljoprivrednih gospodarstava

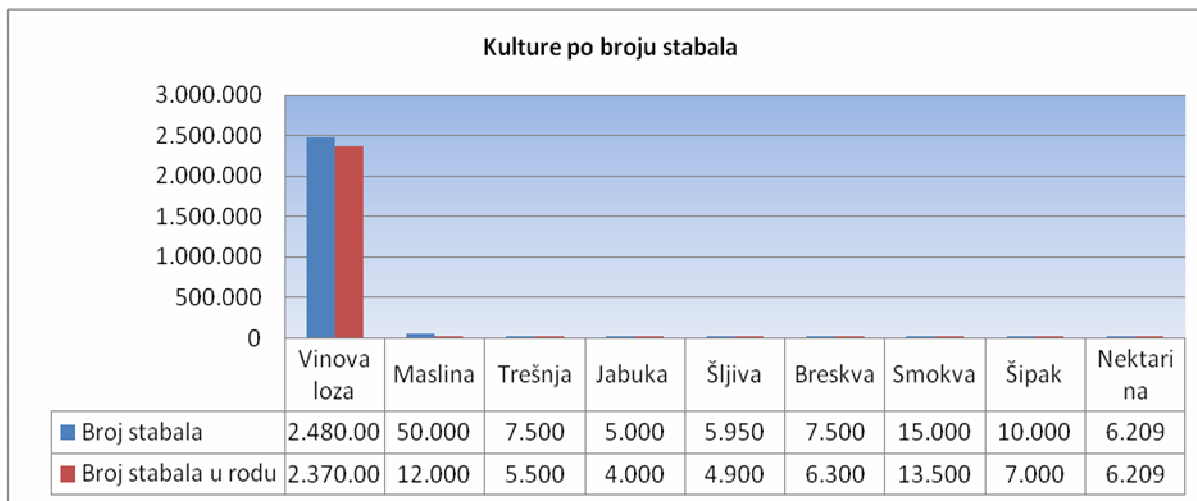
U grafu broj 24. prema informacijama iz odjela gospodarstva općine Ljubuški prikazan je broj

Graf broj 25. Vrste proizvoda

U odnosu na 1991. godinu jedino se povećao broj košnica odnosno pčela, kao i prinosi, te uzgoj pastrve, dok se broj i količina svih drugih vrsta i proizvoda smanjio. Ovo samo govori o činjenici da se općina Ljubuški razvija u pravcu općine s velikim potencijalom za proizvodnju meda, te uzgoja pastrve.

Ljubuškog krumpira se već pozicionirala na tržištu, međutim postoji problem nereguliranosti tržišta, zaštite proizvođača, te njihove bolje organiziranosti i uvezanosti. Stoga je pokrenut postupak zaštite zemljopisnog podrijetla mladog ljubušskog krumpira, a u narednom razdoblju potrebno je što više raditi na

Graf broj 26. Kulture po broju stabala

Iz grafa broj 26. vidljivo je da u općini Ljubuški postoji 2.480.00 stabala vinove loze, 50.000 stabala masline i smokve 15.000., kao tipične kulture za prostor općine Ljubuški, što značajno odudara od broja i količine ostalih kultura. Što se tiče maslina njihova sadnja i prerada posebno se intenzivirala posljednjih godina.

brendiranju drugih pojedinih vrsta. Pored krumpira najzastupljeniji su rajčica, crveni luk i lubenica, koje također imaju kapacitet da zauzimanja dijela tržišta.

Potencijal i znanje koje posjeduju iseljenici moguće je iskoristiti i u segmentu razvoja poljoprivrede, prije svega u smislu savjeta i

Graf broj 27. Poljoprivredna proizvodnja u tonama

U poljoprivrednoj proizvodnji najviše su zastupljeni prinosi krumpira. Proizvodnja krumpira, posebice mladog

projektnih ideja, ali i kao potencijalnih investitora u profitabilne poslove izgradnje hidromelioracijskog sustava, projekte

unaprijeđenja poljoprivredne proizvodnje i zajedničkog nastupa poljoprivrednih proizvođača.

Zaključna razmatranja

Razvitak gospodarstva općine Ljubuški će se usmjeravati kroz više pravaca, prvenstveno kroz opremanje i popunjavanje poslovnih zona Mostarska vrata i Zvirici, gdje će se pored tercijarnih djelatnosti poticati otvaranje proizvodnih i izvoznih tvrtki te će se na taj način voditi i briga o zapošljavanju lokalnog stanovništva. Potrebno je razviti i poticajne mjere za rast i razvoj malih i srednjih poduzeća.

Turistički potencijali općine Ljubuški su iznimno bogati, čemu svjedoči bogata kulturno-povijesna baština. Općina Ljubuški intenzivno radi na unapređenju turističke ponude. Na području turizma pokrenuti su projekti koji se odnose na revitalizaciju prirodne i kulturne baštine, te stavljanje u funkciju turizma. Općina već nekoliko godina radi na uređenju slapa Kravice gdje je uređena šetnica, parking, vidikovac, dvije mlinice, sanitarni čvorovi. Regulacijskim planom Kravice i Turističkim master planom određeni su daljnji pravci djelovanja u ovom području, kako bi se počeli ostvarivati prihodi od turizma. Razvoj turizma u općini Ljubuški treba ići u sljedećim pravcima: Ruralni turizam, Kulturni turizam, Ribolovni turizam i Vjerski turizam.

Poljoprivredne površine su izrazito racionalno korištene i obrađivane, na njima se uzgajaju robne poljoprivredne kulture, kao što su razne vrste povrća, voća, duhana, vinove loze. I danas se većina stanovništva bavi poljoprivrednom proizvodnjom, ali veliki problem proizvođačima predstavlja neorganiziran otkup i osigurana prodaja proizvedenog. Isto tako neriješeni imovinsko pravni odnosi kao i usitnjenost parcela ograničenja su za masovnu poljoprivrednu proizvodnju. Također, kod poljoprivrednih površina, najveći problem predstavlja tržište, jer ne postoji sustav organiziranog otkupa poljoprivrednih proizvoda.

Proizvodnja je najviše usmjerena na individualna poljoprivredna gospodarstva. Kako bi se unaprijedila poljoprivredna proizvodnja i pomoglo proizvođačima općina treba nastaviti raditi na uređenju poljoprivredne infrastrukture, razvijanju daljnjih poticajnim mjera i brendiranju lokalnih proizvoda.

5. Pregled stanja i kretanja na tržištu rada

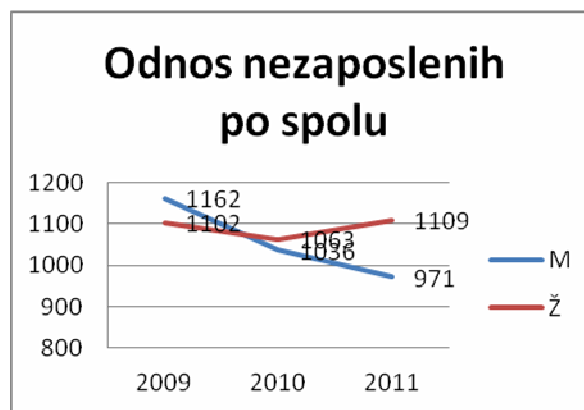
5.1. Broj i struktura zaposlenih i nezaposlenih

Jedan od najvećih problema koji je prisutan u BiH pa tako i u općini Ljubuški je visoka stopa nezaposlenosti, što je evidentno iz grafa broj 18. Prema podacima Zavoda za zapošljavanje Ljubuški, na zavodu se u 2011. godini nalazilo 2080 nezaposlenih osoba što je 35% nezaposlenih u odnosu na aktivno stanovništvo. Ovo je izračun prema dostupnim podacima sa Zavoda za zapošljavanje (odnos nezaposlenih prema broju aktivnog radnog stanovništva). Međutim ovdje treba naglasiti da jedan veći dio stanovništva ili radi u susjednim općinama ili je na privremenom radu u inozemstvu. Ovome treba dodati i visoku stopu „sive ekonomije“ koja je danas dosta visoka u Bosni i Hercegovini. Oko 60 % stanovništva općine Ljubuški bavi se poljoprivredom te jedan dio egzistencijalnih potreba direktno ili indirektno ostvaruju iz poljoprivredne djelatnosti.

U grafu broj 28. koji prikazuje odnos nezaposlenih po spolu, primjetan je rast broja nezaposlenosti kod žena dok je kod muškaraca izražen pad nezaposlenosti u promatranom razdoblju od 2009. do 2011. godine.

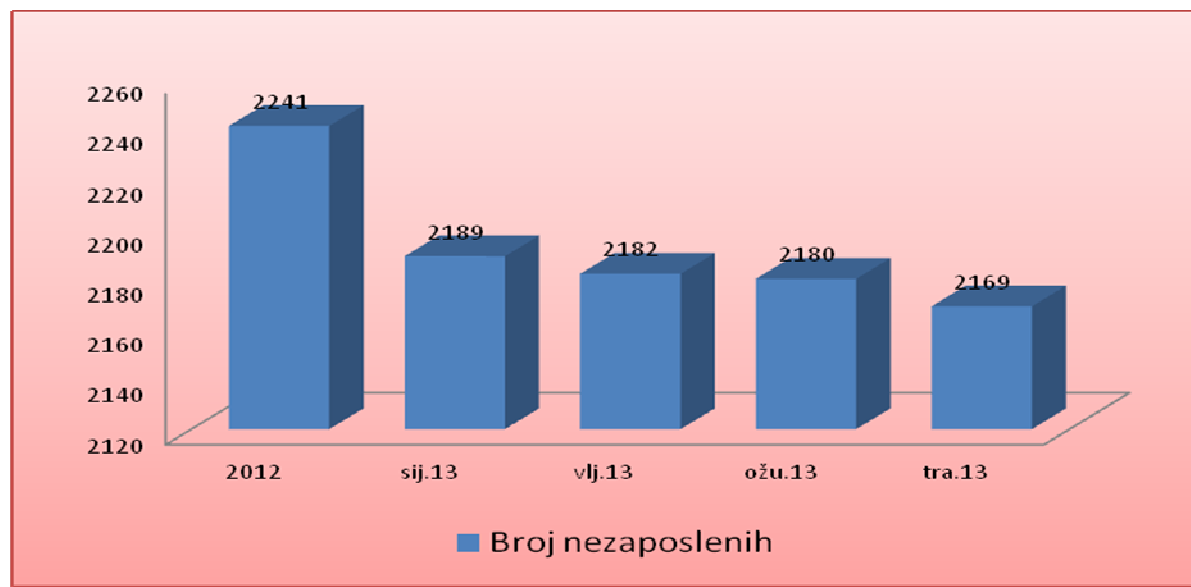
Graf broj 28. Broj zaposlenih i nezaposlenih

Graf broj 29. Odnos nezaposlenih po spolu

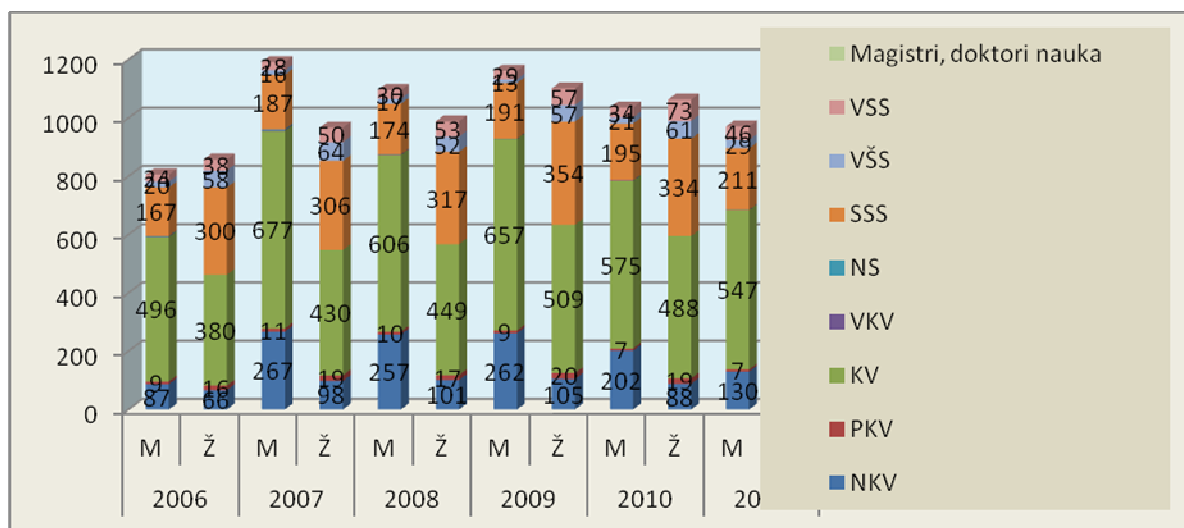
Prema podacima o broju nezaposlenih preuzetih od Zavoda za zapošljavanje općine Ljubuški za prva tri mjeseca 2013. godine, vidljiv je lagani pad broja nezaposlenih. Osnivanjem nove poslovne zone „Zviriči“, te drugim gospodarskim mjerama i poticajima Općina nastoji promijeniti trenutno stanje na bolje, te znatno smanjiti broj nezaposlenih osoba koje se nalaze na Zavodu za zapošljavanje. Općina planira potpisati ugovor o suradnji sa Zavodom za zapošljavanje, te se aktivno uključiti u programe dokvalifikacije, prekvalifikacije i zapošljavanje ljudi sa

Zavoda. Kreiranje tih programa, uključujući i programe podrške započinjanju vlastitog biznisa, moguće je sprovesti uz suradnju s poslovnom dijasporom, koja se može uključiti kroz mentorstvo, savjetodavne aktivnosti i direktnu potporu započinjanju biznisa od strane nezaposlenih, prije svega mladih osoba.

Graf broj 30. Odnos broja nezaposlenih 2012.-siječanj, veljača, ožujak, travanja 2013.

Prema obrazovnoj strukturi nezaposlenosti najviše je nezaposlenih kvalificiranih radnika te potom srednje stručne spreme. Vidljivo je da u općini Ljubuški, kao i u ostatku države, postoji kroničan problem nezaposlenosti mladih, što uzrokuje njihov odlazak u susjednu Republiku Hrvatsku ili u zemlje zapadne Europe.

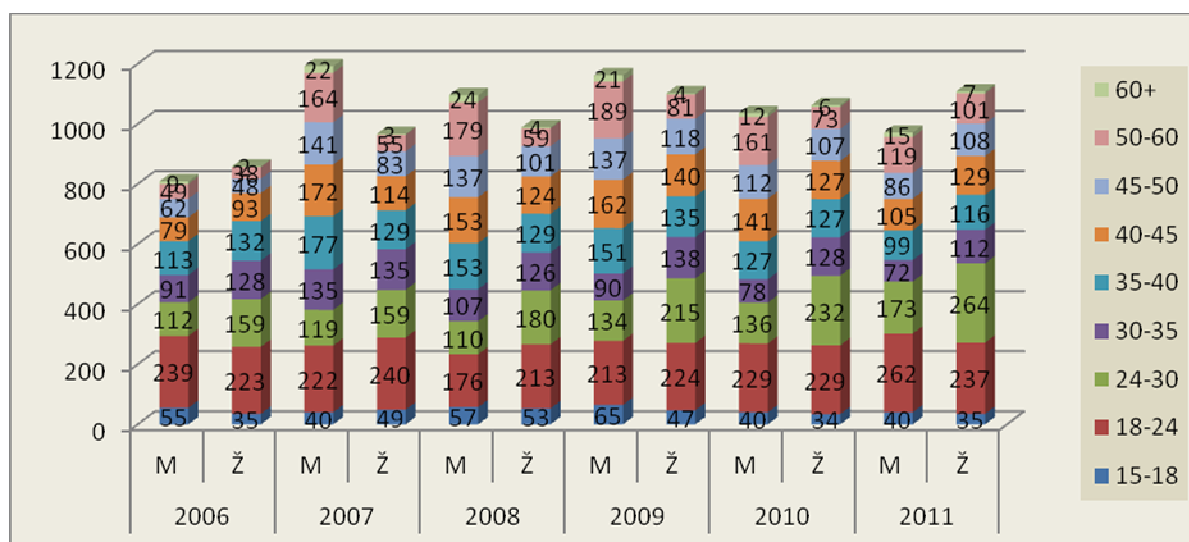

Graf broj 31. Struktura nezaposlenih po stručnoj spreml

U strukturi nezaposlenih za mjesec travanj 2013. godine, na temelju podataka preuzetih sa Zavoda za zapošljavanje-Podružnica Ljubuški, možemo vidjeti da je najviše nezaposlenih prodavača, te potom ekonomista, gimnazijalaca i ekonomskih tehničara. Ovo nam samo govori o činjenici da potražnja i ponuda tržišta i obrazovni sustav nisu usklađeni. Potražnja vlada najviše za strukovnom radnom snagom, tj. zanatskim zanimanjima.

Tablica broj 1. Struktura nezaposlenih sa Zavoda za zapošljavanje po zanimanjima

R.B.	Naziv zanimanja	Broj neuposlenih	Udio u ukupnom broju
1	Prodavača	356	16,41%
2	Ekonomista	158	7,28%
3	Metalotokar	127	5,86%
4	Maturanti gimnazije	115	5,30%
5	Ekonomski tehničar	103	4,75%
6	Automehaničar	101	4,66%
7	Frizer	96	4,43%
8	Vodoinstalater	57	2,63%
9	Strojarski tehničar	44	2,03%
10	Poljoprivredni tehničar	41	1,89%
11	Autolimar	40	1,84%
12	Bravar	35	1,61%
13	Dipl. Ekonomista	34	1,57%
14	Tehničar cestovnog prometa	27	1,24%
15	Mehaničar elektroničar	25	1,15%
16	Dipl. Pravnika	25	1,15%
17	Službenik u knjigovodstvu	24	1,11%
18	Kuhar	24	1,11%
19	Elektrotehničar	23	1,06%
20	Vozač teretnog vozila	20	0,92%
21	Medicinska sestra	19	0,88%
22	Konobar	19	0,88%
23	Elektromehaničar	17	0,78%
24	Krojač	13	0,60%
25	Inženjer računarstva	12	0,55%
26	Tkač	12	0,55%
27	Konditor	11	0,51%
28	Pravnik	11	0,51%
29	Novinar	10	0,46%
30	Ostali	570	26,28%
	Ukupno	2169	100,00%

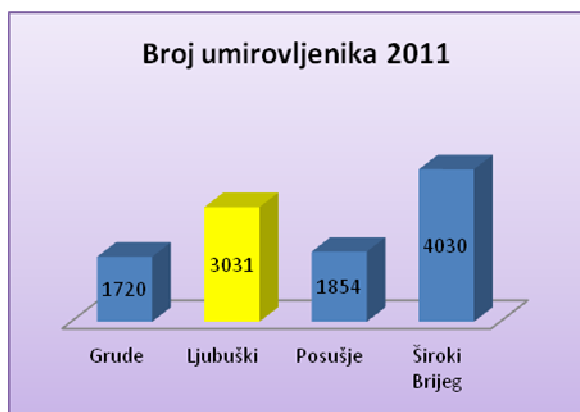

Graf broj 32. Struktura nezaposlenih prema starosnoj strukturi

U strukturi nezaposlenih najviše je mladih od 18 do 24 godine, te potom mladih od 24 do 35.

5.2. Broj i struktura umirovljenika

Graf broj 33. prikazuje broj umirovljenika u općini Ljubuški u odnosu na druge općine Županije zapadnohercegovačkoj. Ljubuški je s brojem od 3031 na drugome mjestu u Županiji. Broj zaposlenih na jednog umirovljenika iznosi 1,26. Ove brojke samo navode na zaključak kako je odnos zaposlenih i umirovljenika izuzetno nepovoljan i da je potrebno poduzimati snažnije aktivnosti u cilju povećanja zaposlenosti.

Graf broj 33. Broj umirovljenika u ŽZH

iznad visine prosječne mirovine u ŽZH (352,28) i FBiH (351,69). Istovremeno, u Općini živi i izvjestan broj umirovljenika koji su svoje mirovine stekli u inozemstvu, a koje su znatno veće od prosječnih BiH mirovina.

Zaključna razmatranja

Obrazovnu strukturu nezaposlenih najviše sačinjavaju osobe s nižom školskom spremom (NKV, KV i SS). Struktura nezaposlenih po zanimanjima sa Zavoda za zapošljavanje govori u prilog kako je potrebno vršiti prekvalifikacije i dokvalifikacije postojećih zanimanja kako bi se udovoljilo potrebama tržišta rada. Potrebna je aktivnija suradnja Zavoda za

Graf broj 34. Broj zaposlenih na 1 umirovljenika

Za razliku od prethodnih brojki pokazatelji za visinu prosječne mirovine su nešto bolji. Prosječna mirovina u 2011. godini u općini Ljubuški iznosila je 354,80 KM što je

zapošljavanje, lokalne zajednice, poslovne dijaspore i obrazovnih institucija, kako bi se proizvodili kadrovi u skladu s potrebama tržišta rada. Trenutno ne posoji

F

Graf broj 35. Prosječna mirovina

manjak raspoložive radne snage za određena zanimanja, ali će se u buduću, dolaskom velikih investicija u poslovne zone, pojaviti potreba za prekvalifikacijom i dokvalifikacijom.

Starosna struktura nezaposlenih naglašava najveću problematiku naše općine, a to je nezaposlenost mladih u dobi od 18-35 godina starosti. Broj zaposlenih na jednog umirovljenika iznosi 1,26, a ove brojke samo navode na zaključak kako je odnos zaposlenih i umirovljenika izuzetno nepovoljan što isto tako zahtijeva jačanje aktivnosti u cilju povećanja zaposlenosti.

Općina će kroz različite poticajne mjere kao i razvoj malog i srednjeg poduzetništva (kroz poslovne zone) aktivno raditi na otvaranju radnih mjesta. Realizacijom različitih projekata koji su planirani u ekonomskom sektoru rezultati će zasigurno biti vidljivi.

Miletina, Cerno Donji Radišići i Gornji Radišići)

2. Osnovna škola Ivane Brlić - Mažuranić na Humcu (područne škole- Studenci, Vašarovići, Crveni Grm i Prolog)
3. Osnovna škola Tina Ujevića u Vitini (područne škole- Grab, Veljaci, Šipovača, Vojnići, Dole, Grljevići i Klobuk).

Na području općine Ljubuški postoji i Glazbena škola.

- Osnovna glazbena škola Ljubuški postoji od 1993. godine. U tom periodu je školovala, kulturno odgojila i odredila životni pravac dvadeset generacija djece iz općine Ljubuški. Od početnih 9, broj učenika je danas dosegao skoro 100. Zanimanje za glazbenu školu kao i broj upisane djece svake godine je u porastu, tako da postoji potreba za proširenjem kapaciteta škole. U osnovnoj glazbenoj školi mogu se upisati slijedeći instrumenti: klavir, violina, flauta, truba i gitara. Mnogi učenici OGŠ su nastavili daljnje školovanje u srednjim školama i na glazbenim akademijama. Osnovna glazbena škola nalazi se u prostorijama Osnovne škole Marka Marulića u Ljubuškom i jedina je škola umjetničkog smjera u općini Ljubuški. Od ukupno 4 klavirista upisana u srednje glazbene škole u Hercegovini, na nedavno održanim prijemnim ispitima za školsku godinu 2013./2014. u Mostaru i Širokom Brijegu tri učenika upravo iz Osnovne glazbene škole Ljubuški.

Srednjoškolsko obrazovanje

Srednjih škola u općini Ljubuški ima dvije:

1. Gimnazija Ljubuški

6. Društveni razvoj

6.1. Obrazovanje

Predškolsko obrazovanje

- Na području općine Ljubuški postoji pet dječjih vrtića od kojih je jedan gradski vrtić a ostalo su privatni vrtići. U gradskom vrtiću u 2013 godini upisano je 60- ero djece. Međutim, postoji potreba za proširenjem kapaciteta gradskog vrtića kako bi se odgovorilo sve većim zahtjevima roditelja za upis djece.

Osnovno obrazovanje

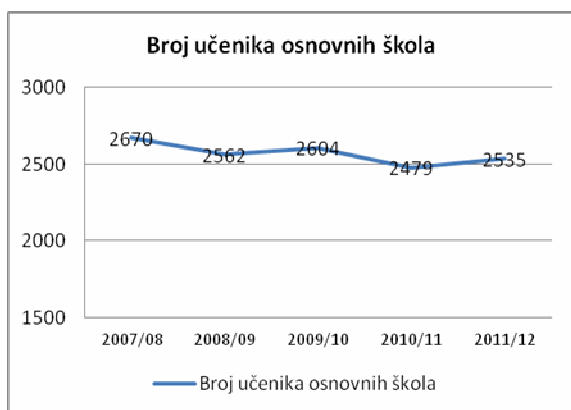
- Na području općine Ljubuški postoje 3 (tri) osnovne škole koje u svom sastavu imaju i područne škole:
 1. Osnovna škola Marka Marulića u Ljubuškom (područne škole-

2. Srednja strukovna škola Ruđera Boškovića Ljubuški

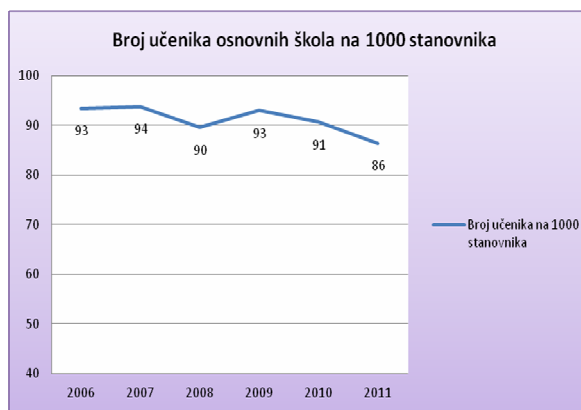
Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku u 2011/12. godini u općini Ljubuški je bilo 2535 djece upisanih u osnovnu školu. Međutim, vidljivo je da je izrazit opadajući trend djece u osnovnim školama kroz protekle godine. Isto tako, zabrinjavajući je trend opadanja broja učenika na 1000 stanovnika, gdje se od 2009. godine bilježi konstantan pad. Razlog smanjenja broja upisane djece u osnovnim školama uvjetovan je činjenicom da jedan dio učenika pohađa školu u susjednoj Republici Hrvatskoj, naročito djeca koja žive u pograničnom području. Slična je situacija i sa srednjoškolskim obrazovanjem.

govori o neusklađenosti sustava obrazovanja s tržištem rada.

Korak naprijed u usklađivanju obrazovnog sustava s tržištem rada napravila je Srednja strukovna škola Ruđera Boškovića u kojoj su u školskoj godini 2013./2014. uvedena tri nova zanimanja, po jedan odjel kuhara, konobara i tehničara za mehatroniku¹. Na tržištu postoji potražnja za navedenim zanimanjima, što bi mladima nakon završetka školovanja omogućilo lakše zapošljavanje.

Graf broj 36. Broj učenika osnovnih škola

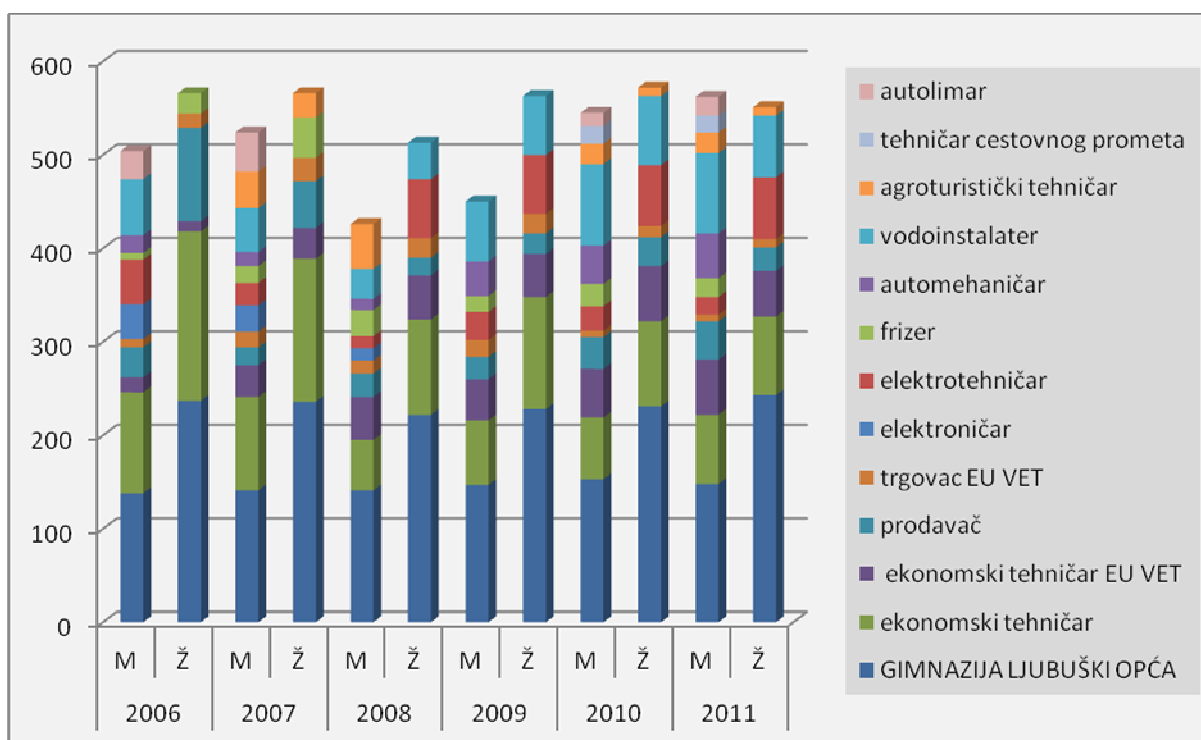

Graf broj 37. Broj učenika osnovnih škola na 1000 stan.

U upisnoj 2011/12 godini bilježi se lagani porast broja učenika srednjih škola u odnosu na prethodne godine.

U strukturi zanimanja u srednjim školama najdominantnija je gimnazija, te potom ekonomski tehničar. Međutim, u grafu broj 38. vidljivo je povećanje broja učenika u Srednjoj strukovnoj školi u zanatskim zanimanjima, a primjetan je mali pad prodavača i ekonomskih tehničara. Kada pogledamo strukturu nezaposlenih i strukturu zanimanja u srednjim školama, vidljivo je da je na zavodu za zapošljavanje najveći broj gimnazijalaca i ekonomskih tehničara, a od ukupnog broja učenika upravo su to najbrojniji smjerovi u školama. Ovo samo

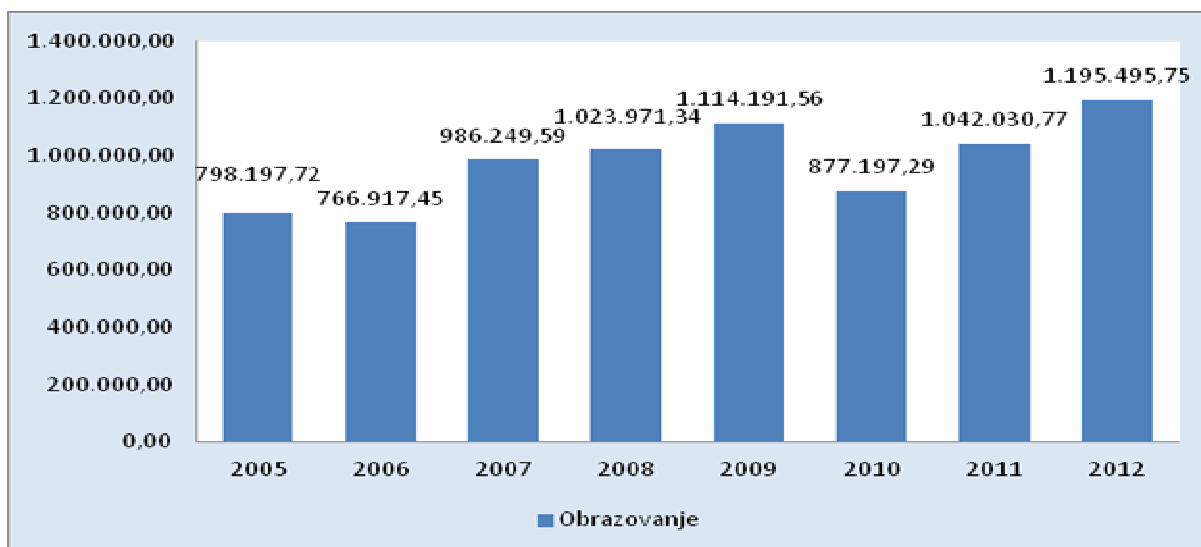
¹ Mehatronika je zanimanje koje je poteklo iz Japana a kojeg su devedesetih godina uvele Njemačka i Hrvatska. Tehničar i mehatronika je polidisciplinarnog programa objedinjuje: strojarstvo, elektrotehniku, informatiku, elektroniku. Obrazovni program tehničara za mehatroniku sastavljen je od općih stručnih i izbornih sadržaja. Ovo zanimanje nudi po završetku zapošljavanje, jer se takvi stručnjaci traže. Navedeni tehničar može održavati strojeve od kućanskih aparata, računala, uredskih strojeva, automobila.

Graf broj38. Broj učenika srednjih škola po zanimanjima

Iz grafa broj 39. vidljiva su općinska izdvajanja određenih sredstava iz općinskog proračuna za obrazovanje, te se ta izdvajanja nakon određenog pada u 2010. godini kontinuirano povećavaju. Ukupno izdvajanje za obrazovanje se kreće oko 10 do 11%, ovisno o godini. Što se tiče namjene sredstava općina Ljubuški

sufinancira prijevoz učenika osnovnih i srednjih škola. Također sredstva su namijenjena i stipendiranju studenata, a jednim dijelom financiraju se materijalni troškovi osnovnih i srednjih škola. U okviru materijalnih troškova za energente (tekuće gorivo) se izdvaja 60.000 KM.

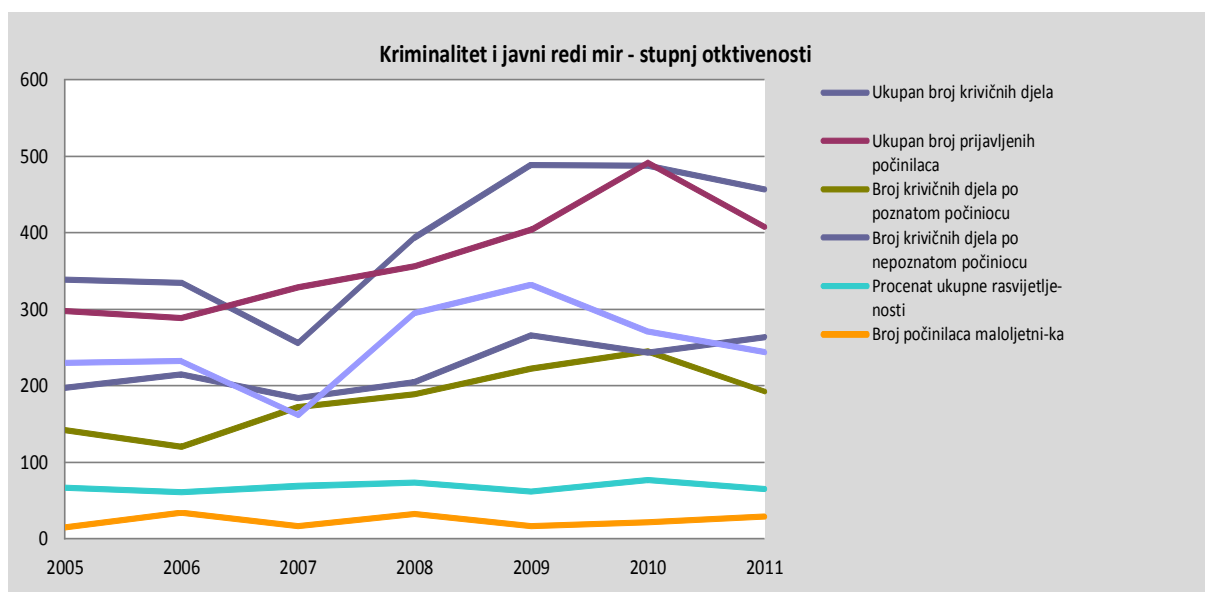

Graf broj 39. Visina izdvajanja iz proračuna za obrazovanje

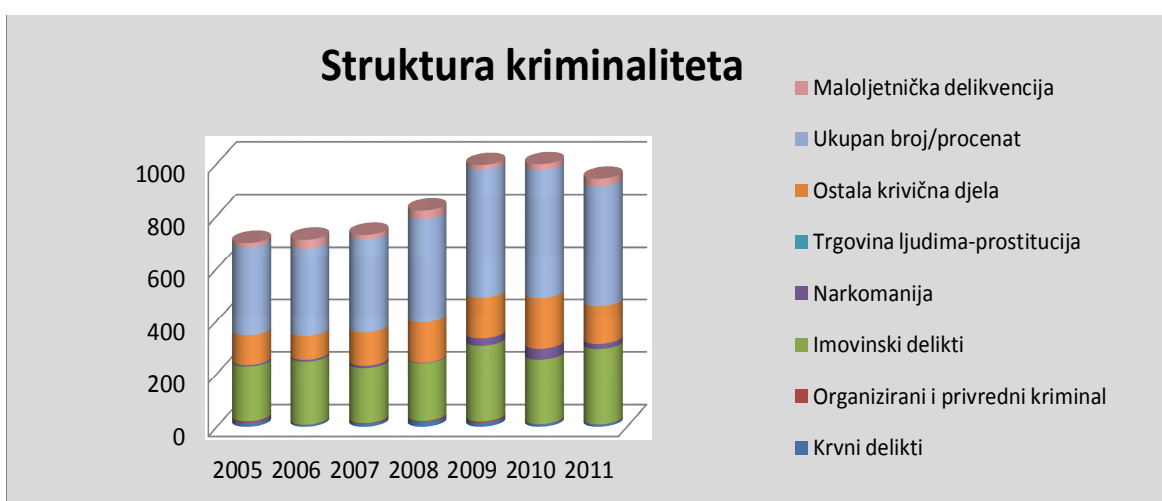
6.2. Sigurnost i javni red

Kao što je vidljivo u grafu 40. stopa kriminaliteta je od 2009. godine u laganom opadanju, s tim što apsolutna brojka ukupnih krivičnih djela nije velika. U strukturi kriminaliteta najzastupljeniji su imovinski delikti, te ostala krivična djela. Prema ovim nalazima može se zaključiti da je općina relativno sigurna u pitanju kriminaliteta i javnog reda i mira. Kako bi se pojačala sigurnost građana i imovina u općini Ljubuški, u suradnji s

Ministarstvom unutarnjih poslova ŽZH u planu je postavljanje sustava video-nadzora

Graf broj 40. Kriminalitet i javni red i mir-stupanj otkrivenosti

Graf broj 41. Struktura kriminaliteta

6.3. Kultura

Na području općine Ljubuški djeluje deset kulturno umjetničkih društava a to su:

- HKUD Sveti Ante – Humac
- HKUD Vašarovići
- HKUD Herceg Stjepan - Ljubuški
- HKUD Studenčica - Studenci
- HKUD Radišići - Radišići
- HKUD Sveti Marko - Klobuk
- HKUD Sveti Ivan – Grab
- HKUD „Sveti Ilija“ Veljaci
- HKUD Hardomilje
- HKUD Sveti Paškal Vitina

Matica Hrvatska (MH) – registrirana je u Ljubuškom 1882. vjerojatno kao prva kulturna organizacija ljubuških Hrvata. Bilo je to u osmoj godini rada nekadašnje Matice Ilirske, sada Matice Hrvatske, koja se 1874. odrekla ilirstva i krenula s hrvatskim narodnim imenom „širiti korisne nauke i unapredijvati hrvatsku liepu knjigu“. Matica Hrvatska u Ljubuškom 1883. godine dobila je povjerenika i počela organizirano raditi. Prvi povjerenik bio je profesor fra. Anđeo Nuić (1850.-1916.). Matica Hrvatska ima za cilj promicanje narodnog i kulturnog identiteta u područjima kulturnog, umjetničkog, znanstvenog i duhovnog stvaralaštva, gospodarstva i javnog života te skrb za društveni razvitak. Istim ciljevima teži i današnji ogranak Matice hrvatske u Ljubuškom.

Kulturnom životu općine Ljubuški pridonosi i HKD „Napredak“- Podružnica Ljubuški koja svojim aktivnim radom, organiziranjem različitih tribina, izložbi i drugih kulturnih događaja obogaćuje kulturu naše općine. HKD „Napredak“ ima preko 20.000 članova u 58 podružnica i povjerenstava u BiH, Hrvatskoj, Austriji, Njemačkoj, Kanadi i SAD-u. Društvo ima radiopostaju Vrhbosna Sarajevo te izdaje tri lista: Hrvatski glasnik (Tuzla), Bobovac (Vareš) i Napredak (Travnik). U Sarajevu je 2003. godine obnovljena knjižnica „Mijo Poljak“ i ima oko 30.000 knjiga. 2006. godine u Garevcu Napredak je

osnovao zakladu Otvorena kuća - Centar za mir i kulturu dijaloga. Od svoje obnove (od 1990. godine) do danas HKD Napredak je ukupno realizirao 7.094 različitih kulturnih programa. Podijeljeno je preko 2.780 stipendija i potpora.

Tradicionalne kulturne manifestacije u Općini Ljubuški su „Dječji festival“, „Ljubuški karneval“, „Večer poezije“, „Dani kruha i zahvalnosti za plodove zemlje“, „Najbolji literarni radovi učenika osnovnih i srednjih škola“, „Izložba učeničkih likovnih radova“, „Sveti Nikola“

Iako iseljenici imaju organizirane udruge u iseljentištvu, te organiziraju manifestacije poput Dana Ljubušaka u Zagrebu, na teritoriji općine se ne održava organizirana manifestacija posvećena danima dijaspore iz Ljubuškog. Kako bi se dijaspora u što boljoj mjeri upoznala sa aktivnostima u općini, potrebno je uspostaviti ovakvo okupljanje odnosno nekoj od postojećih manifestacija dati ovakav karakter. Potrebno je da ova manifestacija pored kulturnog ima i poslovni karakter odnosno organizirani forum, na kojima bi se s dijasporom mogla razmijeniti iskustva i ideje vezane za razvoj općine.

Na temeljima njegovanja narodnog kulturnog stvaralaštva u kulturno-umjetničkim društvima nastala je najpoznatija ljubuška kulturna manifestacija „Ljubuško silo“ – svojevrsna regionalna folklorna smotra, koja je prvi put organizirana 2006. godine.

Dječji festival „Na jedrima glazbe“ se održava već 19 godina i predstavlja lijepu glazbenu večer gdje posjetitelji mogu uživati u obilju pjesme i zabave. „Dani kruha i zahvalnosti za plodove zemlje“ se održavaju se od 2007. godine u mjesecu listopadu. Sudionici ovog događaja su učenici osnovnih škola s područja općine Ljubuški koji na Trgu domovinske zahvalnosti izlažu svoje proizvode te iste prodaju u humanitarne svrhe.

U mjesecu prosincu „Sveti Nikola“ obilazi i uz prigodan igrokaz u svim matičnim i područnim školama daruje

djecu od prvog do četvrtog razreda osnovnih škola, te djecu predškolske dobi.

„Najbolji literarni radovi učenika osnovnih i srednjih škola“ te „Izložba učeničkih likovnih radova“ održavaju se od 2008. godine.

„Ljubuški karneval“ je prvi put održan 1999. godine. Manifestaciju organizira karnevalsko društvo „Prolog“ u suradnji s Općinom Ljubuški. Također od tradicionalnih događaja treba spomenuti Ligu mjesnih zajednica koja se tradicionalno održava u ljetnom periodu.

Posebno treba istaći dan 21. veljače. Naime, u povijesnom dubrovačkom arhivu čuva se testament Gojслава Orlovića, bogatog dubrovačkog trgovca zvanog Petrine iz Neretve u kojem se spominje dar Crkvi u Ljubuškom. Testament je pisan 21. veljače 1444. godine i smatra se najstarijim dokumentom u kojem se spominje naziv Ljubuški (Lubusia). 17. siječnja 1995. godine Općinsko vijeće proglasilo je taj datum Danom općine Ljubuški. U sklopu obilježavanja ovog Dana svake godine se održavaju brojne kulturne, športske manifestacije, izložbe i druženja.

6.5.1. Muzeji i knjižnice

Ljubuški ima jednu od najmodernijih knjižnica u okruženju koja je utemeljena istovremeno s gradnjom samostana na Humcu 1867. godine. Prije izgradnje samostana knjige su se nalazile u različitim prostorijama, da bi 1968. godine bila uređena prostorija u zapadnom samostanskom krilu, gdje su prenesene sve knjige s rukopisima i arhivskim spisima. Knjižnica sadrži 20.000 primjeraka. U njoj se nalaze dobro očuvane stare knjige iz razdoblja od 16.-19. stoljeća. Knjige obuhvaćaju gotovo sva područja prirodnih i društvenih znanosti: ascetiku, beletristiku, biblijske znanosti, povijest, pravo, franjevaštvo, katehetiku, leksiku, lingvistiku, prirodne znanosti i drugo. Poseban dio obuhvaća periodiku iz Bosne i Hercegovine i Hrvatske.

Također, u općini Ljubuški se nalazi i najstariji muzej u Bosni i Hercegovini koji je smješten u prostorijama franjevačkog

samostana na Humcu. Muzej je osnovan 1884. godine.

Muzejska zbirka imala je više postava, od kojih je zadnji napravljen 2002. godine i smješten u suterenu samostana. Uz arheološku zbirku u samostanu nalaze se još numizmatička zbirka, lapidarij, sakralna i povijesno - etnološka zbirka i galerija. Najstariji nalaz u zbirci je paleolitička ogrlica, te nalazi iz bakrenog i brončanog doba (3000-800 godine pr. Kr.). Radi se o primjercima oružja, nakita i keramičkog posuđa. U muzeju se čuva jedan od najstarijih kulturnih spomenika Južne Hrvatske i BiH, a to je Humačka ploča. Dužina ploče je 68, širina 60 i debljina 15 cm. Uzevši u obzir jezične i izvan jezične podatke nameće se pretpostavka da je Ploča nastala koncem 12. ili početkom 13. st. Pisana je hrvatskom ćirilicom s primjesama glagoljice.

Hrvatska knjižnica Ljubuški utemeljena je odlukom Općinskog vijeća Ljubuški broj : 01/2-02-51/99 od 05. svibnja 1999.

Uz stalni postav galerije „Majka“ u sklopu franjevačkog samostana na Humcu u Ljubuškom djeluju još četiri galerije a to su: Art galerija Herceg, galerija TMT, galerija Čotić i galerija ARTEL. Općina Ljubuški ima lokalnu radio stanicu - Radio postaja Ljubuški. U umjetničkim galerijama održavaju se škole slikanja, tečajevi koji pridonose kulturnom životu općine Ljubuški.

U općini Ljubuški djeluje Umjetnička kolonija „Drago Galić“ koja se održava već 10 godina. Iz godine u godinu okuplja sve veći broj poznatih slikara i priznatih umjetnika. Posljednje dvije godine kolonija okuplja samo „hlebince“. Hlebinska škola slikanja je najpoznatija škola naivnog slikarstva u svijetu.

Tropletovi dani kulture u organizaciji Hrvatske kulturne zajednice Troplet održavaju se od 2010. godine. Ova manifestacija od svojih prvih dana promiče različite vrijednosti kršćanskog i narodnog nadahnuća doprinoseći tako očuvanju i afirmaciji kulturnog i narodnog blaga. Program se odvija u 10 bosanskohercegovačkih gradova: Mostaru, Ljubuškom, Čapljini, Stocu, Busovači, Livnu, Tomislavgradu, Aladinićima, Buni i Kiseljaku.

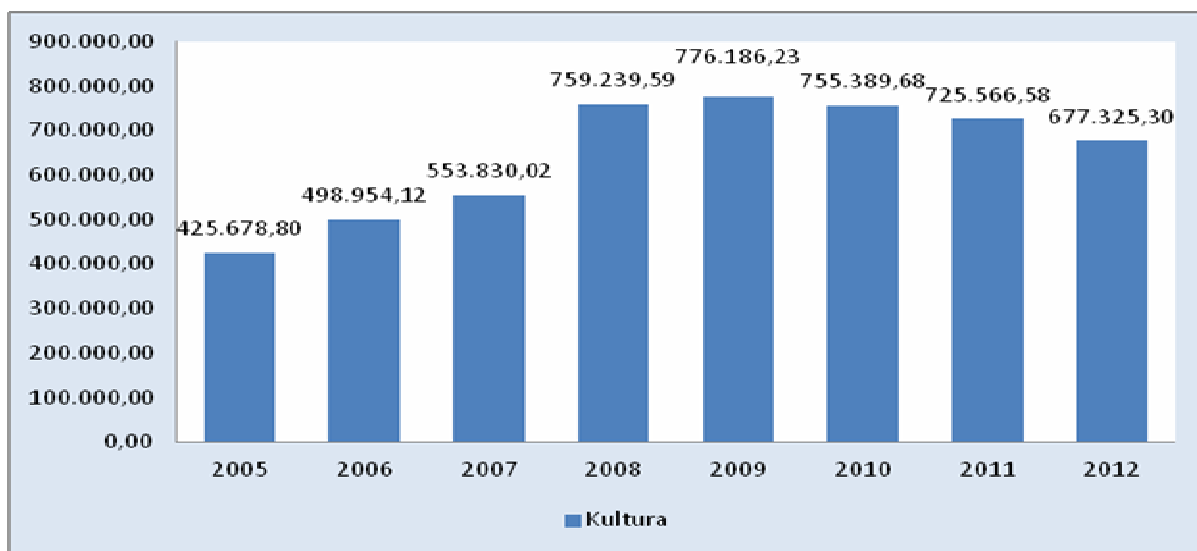
Iz grafa broj 42. vidljivo je da se iz proračuna općine Ljubuški od 2009. godine izdvajaju nešto niži iznos sredstava za kulturu za promatrano razdoblje.

lokalnog značaja, odnosno značaja za općinu.

Prvi stupanj zaštite kulturno-povijesnih dobara na prostoru općine čine dobra proglašena od strane Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika BiH. Komisija je proglasila šest nepokretnih dobara nacionalnim spomenikom. U odluci o proglašenju dobara nacionalnim spomenikom opisan je sami lokalitet, definirane su zone zaštite spomenika, te mjere i aktivnosti koje su dozvoljene unutar zona zaštite.

Nacionalni spomenici su:

- N1 Lalića kula s dvorima u Ljubuškom-graditeljska cjelina (

Graf broj 42. prikazuje sredstva iz proračuna koja općina izdvaja za kulturu

6.4. Kulturno- povijesno naslijeđe

Prostor općine Ljubuški nastanjen je još od prapovijesti, a situacija na terenu pokazala je veliki broj nepokretnih kulturnih dobara iz svih povijesnih perioda, čime je općina Ljubuški jedna od bogatijih općina Zapadno-hercegovačke županije kulturno-povijesnim naslijeđem.

Prema stupnju zaštite nepokretno kulturno-povijesna dobra su podijeljena na ona od značaja za državu, a proglasila ih je Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika BiH, potom od regionalnog značaja i na kraju dobra koja su od

„Sl.glasnik BiH“, br.50/10)

- N2 Džamija Ali-bega kapetanovića u Vitini-graditeljska cjelina („Sl.glasnik BiH br.97/07)
- N3 Antički vojni logor na Gračinama u Humcu-arheološki lokalitet („Sl.glasnik BiH“, br.43/03)
- N4 Nekropola sa stećcima Bijača, općina Ljubuški-povijesno područje („Sl.glasnik BiH“ br.53/11
- N5 Nekropola sa stećcima Mramorje, Gornji Studenci-

povijesno područje („Sl.glasnik BiH“, 86/08)

- N6 Stari grad Ljubuški u Ljubuškom-graditeljska cjelina (Sl.glasnik BiH“, br.43/03

Na privremenoj listi nacionalnih spomenika koje je također proglasila Komisija nalaze se 3 spomenika. Prema članu 2. Zakona o provedbi odluke Komisije utvrđeno je da se nacionalnim spomenikom smatraju svi objekti s Privremene liste do donošenja konačne odluke komisije. Spomenici s privremene liste su:

- P1 Vitina-Župna crkva sv Paškala-sakralna povijesna građevina
- P2 Veljaci-Katolička crkva-sakralna povijesna građevina
- P3 Franjevačka crkva i samostan na Humcu-graditeljska cjelina

6.5. Šport

Na području Općine Ljubuški djeluju dva nogometna kluba „NK Sloga“ i „ NK Bigeste“.

U Ljubuškom se nogomet uvijek igrao srcem, ali i vještinom tako da je klub Sloga plijenio simpatije na gostovanjima upravo zbog takvog pristupa igri, ali i ostao uskraćen za formalne uspjehe. Pojavljujući se pod nazivom HNK Ljubuški, klub je ime mijenjao više puta, ali se u ljeto 2009. ponovo aktivira sa starim imenom NK Sloga Ljubuški. Nakon samo jedne sezone u međuzupanijskoj ligi HBŽ-a i ZŽH-a klub se plasirao u drugu Ligu – Jug. U sklopu NK Sloga od 2013. godine djeluje i dječja škola nogometa. NK Bigeste Ljubuški osnovan je 2005 god. Klub je trenutačno član Druge lige Federacije Bosne i Hercegovine-Jug. Svoje utakmice igra na stadionu Babovac u Ljubuškom. Uz seniore, Bigeste ima juniore i kadete koji se natječu u Omladinskoj ligi BiH- Jug, te pionire i početnike.

Od rukometnih klubova najuspješniji je „HRK Izviđač“. HRK Izviđač je klub duge i bogate tradicije utemeljen 1956. godine i već više godina je nositelj ljubuskog i hercegbosanskog i bosanskohercegovačkog sporta. Klub je osam puta osvajao prvenstvo Hercegovine, a Kup devet puta. Izviđač je četverostruki prvak BiH (u sezonama 1999/2000., 2001/2002.,2003/2004.i 2004/2005). Uz ovakve rezultate Izviđač se može podičiti i kvalitetnim radom u mlađim igračkim sekcijama koje treniraju bivši igrači kluba. Trenutačno u juniorskoj i kadetskoj selekciji kluba, te u Rukometnoj akademiji trenira preko 200 polaznika. Zadnjih deset godina Izviđač nastupa i na europskoj sceni: City Cup 1998., EHF 1999., Kup prvaka 2000., Challenge kup 2001., Liga prvaka i EHF Kup 2002., EHF Cup 2003., Liga prvaka i Kup pobjednika kupova 2004., EHF 2006. I Challenge kup 2007.godine. Osobito je uspješan medijski i rezultatski nastup „skauta“ u utakmicama s najslavnijom europskom rukometnom momčadi – Barcelonom, zatim Ciudad Realom i njemačkim prvakom Kielom. Izviđač je u novijoj povijesti proglašavan za najbolju športsku momčad općine Ljubuški (1999., 2000., 2001., 2002., 2003.,2004.,2005.) i za najbolju športsku momčad Hercegovine (2000.), te je redovito nominiran za najbolju momčad u izboru Športskog saveza Bosne i Hercegovine u protekle četiri godine, a istu titulu su osvojili dva puta, 2004. I 2005.godine. Od ostalih klubova treba spomenuti Ženski odbojkaški klub Hum, Ženski rukometni klub Ljubuški koji je također jedan od najuspješnijih klubova u BiH. HŽRK je osvojio Kup 2003., 2005 i 2006.godine., Karate klub Ljubuški, Karate klub Klobuk, Karate klub Shotokan, Boćarski klub Ljubuški, Boćarski klub Radišići, Boćarski klub Rastok, Boksачki klub Ljubuški, Klub tajlandskog boksa Ludvig Pavlović, Klub borilačkih športova Arti, Biciklistički klub Ljubuški, HKK Ljubuški.

„Karate klub Ljubuški“djeluje od 1989., članovi karate kluba dosad su

osvajali brojna odličja na domaćim, regionalnim te europskim turnirima. U karate klubu djeluje i karate škola koja ima 85 članova od 5 do 17 godina starosti. „Karate klub Shokotan“ osnovan je 2007. godine, broji oko 80 članova svih dobnih skupina od 5 do 18 godina starosti. Nastupajući na regionalnim natjecanjima klub redovito ostvaruje zapažene rezultate. „Boćarski klub Ljubuški“ osnovan je 1990. godine, od tada imaju brojne uspjehe, četvrtfinale Lige prvaka. Klub broji 12 igrača. „Biciklistički klub Ljubuški osnovan je 05.10.2012. godine. „Boksački klub Ljubuški“ osnovan je 2004. godine, od tada imaju niz zapaženih rezultata u seniorskim, juniorskim, kadetskim i pionirskim kategorijama. HKK Ljubuški postoji i djeluje od 1976. godine. Od značajnijih uspjeha možemo spomenuti osvajanje kupa Herceg Bosne u sezoni 2002/2003 te četvrtfinale kupa Bosne i Hercegovine u istoj sezoni. Najveći uspjeh kluba je plasman u prvu ligu Bosne i Hercegovine u sezoni 2005/2006. Klub trenutno sudjeluje u natjecanjima KS Herceg Bosne s mladim kategorijama i to juniori (1995/1996 godišće), kadeti (1997/1998) i mlađi kadeti (1999/2000).

Najvažniji dio športske infrastrukture u Ljubuškom čini gradska športska dvorana koja ima kapacitet 4000 mjesta. Dvorana je sagrađena 1998. godine. Osim rukometnog kluba i srednje škole dvoranu koriste i ostali športski klubovi iz Ljubuškog.

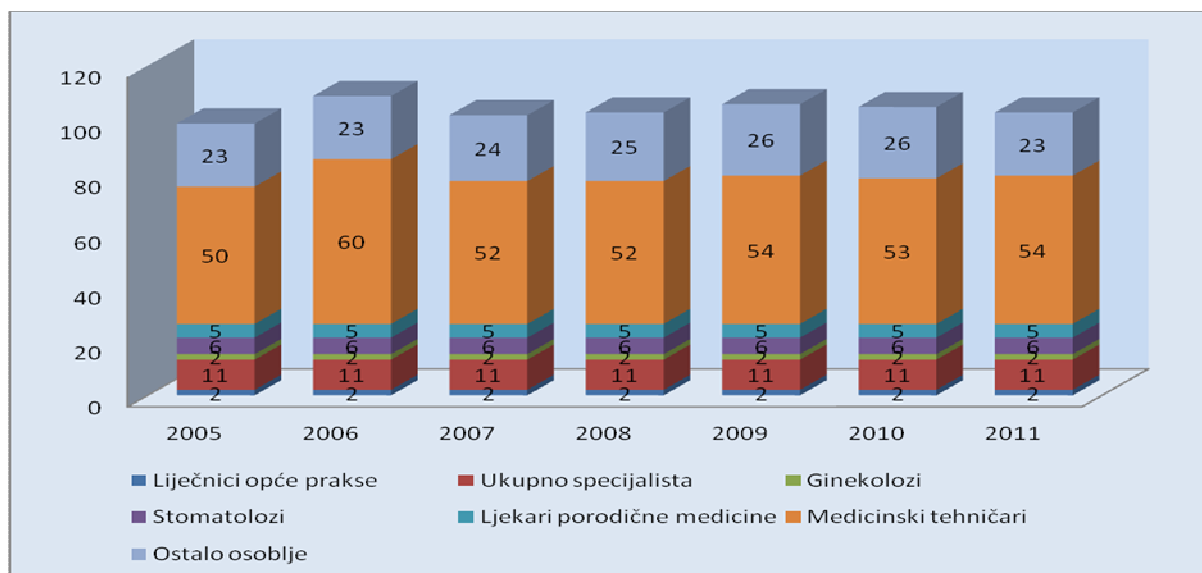
Od ostalih športskih kapaciteta možemo izdvojiti:

- Gradski stadion Babovac s atletskom stazom-kapacitet 4000 sjedećih mjesta;
- Centar malih sportova koji služi i za razna kulturna i društvena događanja- procjena 1500 (postavljene su 874 sjedalice) ;
- Boćarski dom Teskera s popratnim ugostiteljskim sadržajima.
- Školska igrališta u mjesnim zajednicama i športske dvorane

Općina iz proračuna na godišnjoj razini izdvaja prosječno 250.000 KM, iz kojih se financira rad športskih klubova, te održavanje i popravke športskih terena.

6.6. Zdravstvena i socijalna zaštita i ranjive skupine

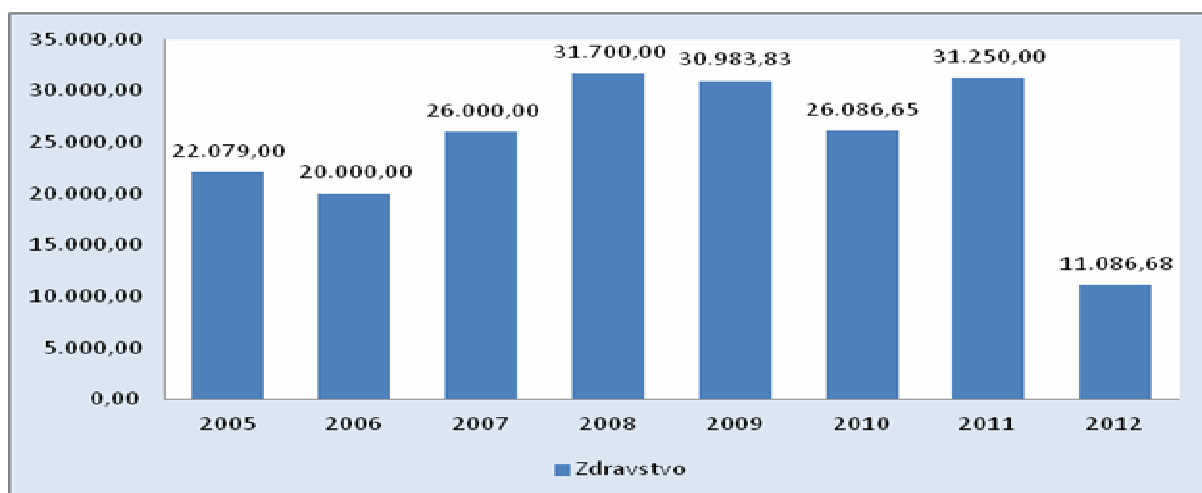
Prema podacima iz 2011. godine u općini Ljubuški djeluje jedan dom zdravlja, te dvije područne ambulante, te jedna javna ljekarna i četiri privatne. Za razliku od drugih općina, u općini Ljubuški postoji 8 bolničkih ležajeva. Dom zdravlja pruža usluge iz domena primarne zdravstvene zaštite, opće medicine, medicine rada, pedijatrije. U grafu broj 43. vidljiv je broj i struktura osoblja gdje je od ukupnog broja najviše medicinskih tehničara.

Graf broj 43. Broj osoblja u Domu zdravlja Ljubuški

Sljedeći graf prikazuje sredstva koja se izdvajaju iz proračuna općine Ljubuški za zdravstvo i ovi se iznosi većinom odnose na donacije.

Starački dom Ljubuški (prijeratna zgrada zavoda za obrazovanje ženske djece i omladine). Dom za

Graf broj 44. Sredstva iz proračuna općine Ljubuški koja se izdvajaju za zdravstvo

Što se tiče socijalne zaštite ona se na području općine Ljubuški ostvaruje kroz Centar za socijalni rad Ljubuški, čiji je osnivač općina Ljubuški.

Osim Doma zdravlja Ljubuški i Centra za socijalni rad Ljubuški bitno je naglasiti da u općini Ljubuški postoje još tri ustanove koje pružaju zdravstvenu i socijalnu skrb u općini Ljubuški. To su:

- Dom za stare i nemoćne „Sveti Josip radnik“ koji je otvoren 2004. godine. Za dom i njegovih 50 štićenika brinu se časne sestre milosrdnice Vinka Paulskog. Dom je namijenjen siromašnim osobama koje nemaju velika primanja i svoju obitelj.
- Hospicij „Božanskog milosrđa“- prihvatilište za ljude koji boluju od neizlječive bolesti i izvjesno je da će ubrzo umrijeti. Zamišljeno je da se u hospicij smještaju ljudi s područja zapadne Hercegovine- Posušje, Grude, Ljubuški i Čitluk.
- U općini Ljubuški nalazi se još jedna iznimno vrijedna ustanova iz djelokruga socijalne zaštite -

starije i nemoćne osobe ima kapacitet do 100 osoba, smještaji u jednokrevetnim i dvokrevetnim sobama. Smještaj je pogodan za pokretne, slabo pokretne i nepokretne osobe. Zgrada je vlasništvo Bosne i Hercegovine, pod resorom Federalnog ministarstva rada i socijalne politike. Prema djelatnosti radi se o socijalnoj ustanovi sa smještajem koji podrazumijeva i određeni stupanj zdravstvene zaštite. Starijim i nemoćnim osobama pruža se usluga stanovanja, prehrane, održavanja osobne higijene, briga o zdravlju, skrbi, radnih aktivnosti i korištenja slobodnog vremena. Korisnicima će se pružati usluge poludnevnog i cjelodnevnog boravka, pružanje usluga pomoći i skrbi u kući starijim i nemoćnim osobama. Socijalna skrb izvan vlastite obitelji ostvaruje se kao: stalan smještaj, tjedni smještaj,

privremeni smještaj, cjelodnevni ili poludnevni boravak.

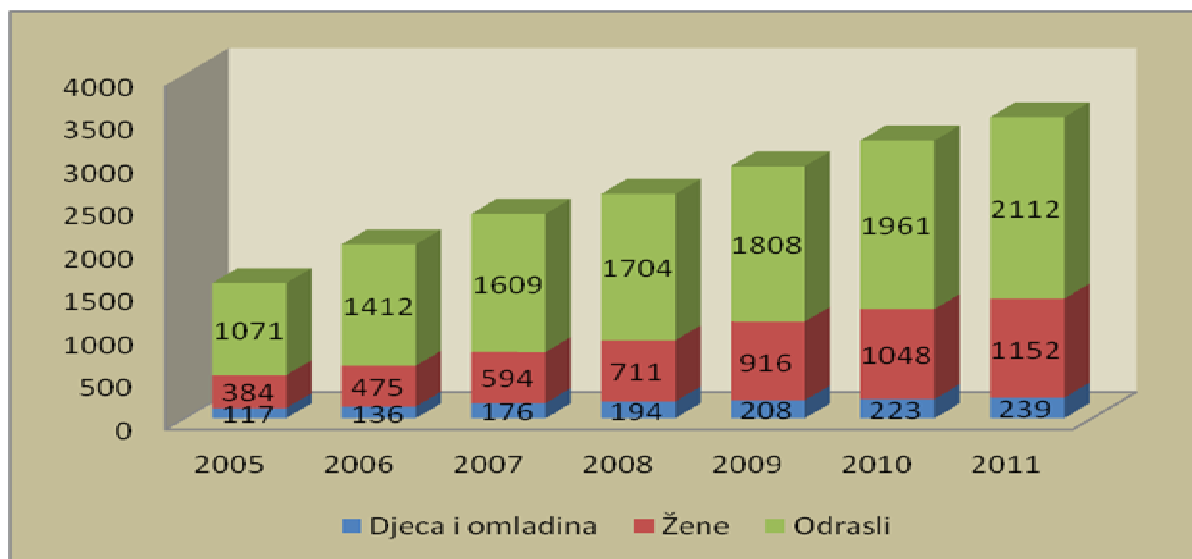
- Pored navedenih postoji i privatni starački dom „Grubišić“ koji ima osposobljene kapacitete za 20 štićenika pokretnih i nepokretnih, uz mogućnost proširenja.
- Na području općine Ljubuški djeluju i humanitarne organizacije koje različitim vidovima pomoći skrbe za osobe slabijeg imovinskog stanja, teško bolesne. Centar za socijalni rad i Općina Ljubuški više od 10 godina tradicionalno provode akciju pod nazivom „Božić svima“. Cilj akcije je pomoći socijalno ugroženim obiteljima, osobama i djeci s poteškoćama u razvoju koji zbog svog siromaštva, bolesti, hendikepa ne mogu za svoje obitelji, sebe i djecu osigurati niti minimum egzistencijalnih potreba. Što se tiče suradnje s humanitarnim organizacijama, u suradnji s belgijskom i austrijskom humanitarnom organizacijom sagrađene su dvije kuće za socijalno ugrožene obitelji na području općine Ljubuški.

Kompletnu infrastrukturu, zemljište i građevinsku dozvolu za izgradnju kuća osigurala je općina Ljubuški. Centar za socijalni rad u suradnji s općinom stupio je u kontakte i s brojnim drugim humanitarnim organizacijama i postoji težnja da se u budućnosti i ovim vidom pomoći osiguraju osnovne potrepštine, hrana i sve što može pomoći osobama kojima je pomoć najpotrebnija.

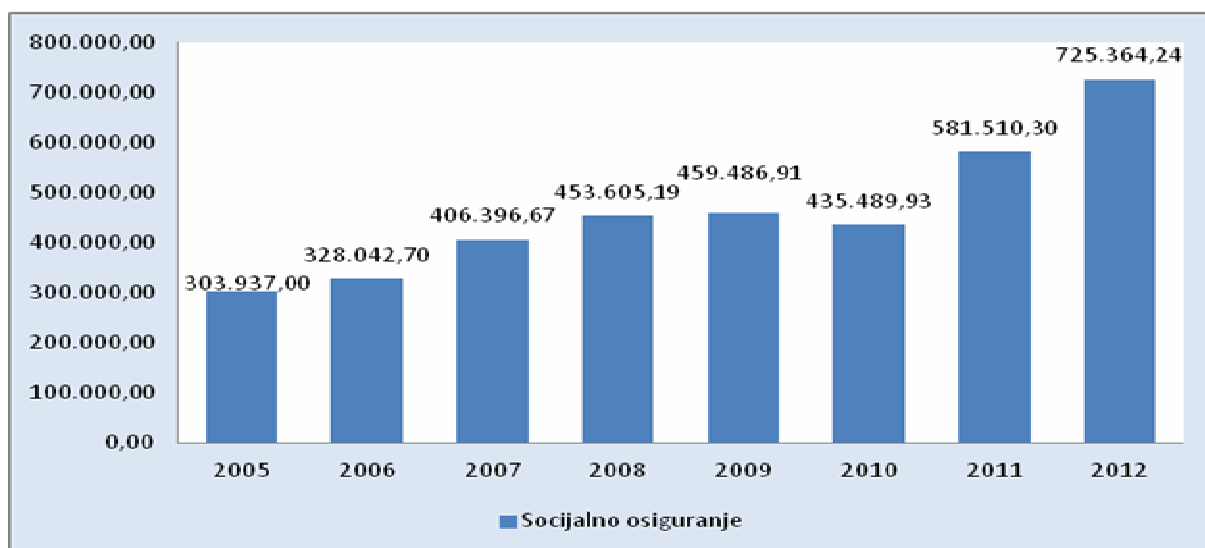
- Graf broj 45. prikazuje strukturu korisnika socijalne zaštite, te je vidljivo da su najbrojniji korisnici odrasle osobe.
- Kod broja intervencija socijalne zaštite također je primjetan trend rasta. Iz strukture je vidljivo da najveći broj korisnika socijalne zaštite čine odrasle ženske osobe.

U strukturi broja intervencija socijalne zaštite također je primjetan trend rasta. I ovdje je udio odraslih najveći s tim da udio žena kontinuirano raste.

Što se tiče izdvajanja iz općinskog proračuna u promatranom razdoblju se bilježi stalan rast izdvajanja kako u ukupnom iznosu tako i u postotnom.

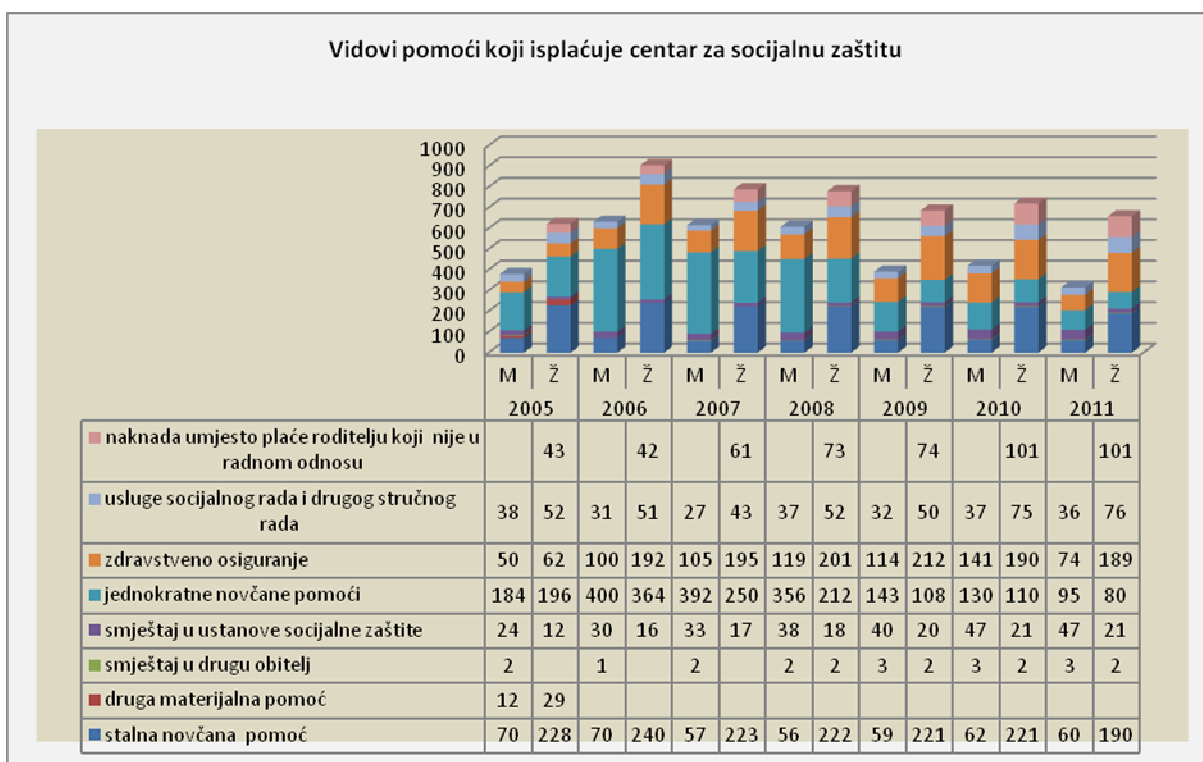
Graf broj 45. Korisnici socijalne zaštite

Graf broj 47. Izdavanja iz proračuna općine za socijalno osiguranje (izraženo u KM)

U strukturi izdvajanja odnosno vidova pomoći koji se isplaćuju kroz Centar za socijalnu zaštitu najviše sudjeluju jednokratne novčane pomoći, potom stalne novčane pomoći te zdravstveno osiguranje.

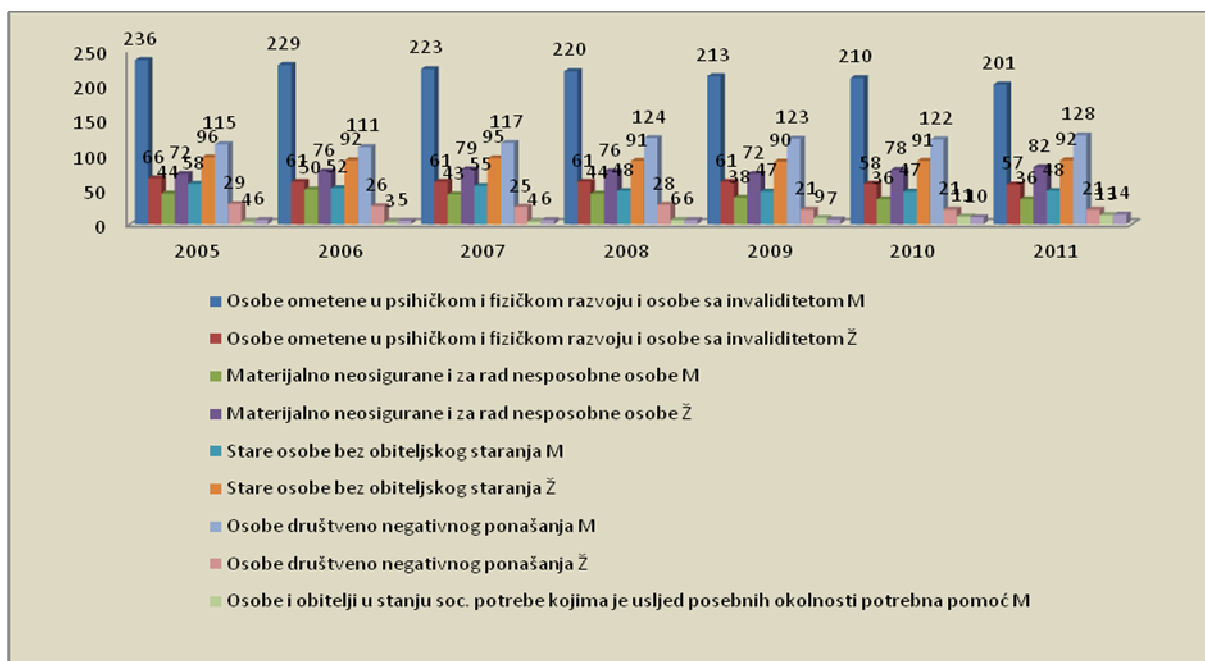
invaliditetom i to pretežito muškarci, te potom stare osobe bez obiteljskog staranja, gdje opet prevladavaju muškarci. Što se tiče žena u strukturi socijalno ugroženih najviše sudjeluju stare osobe bez obiteljskog staranja, te potom materijalno

Graf broj 48. Vidovi pomoći koje isplaćuje centar za socijalnu zaštitu

neosigurane i za rad nesposobne.

U strukturi socijalno ugroženih osoba, najviše sudjeluju osobe ometene u psihičkom i fizičkom razvoju i osobe s

Graf broj 49. Struktura socijalno ugroženih osoba

U ranjive skupine možemo ubrojiti osobe s invaliditetom i osobe ometene u psihičkom i fizičkom razvoju. O ranjivim skupinama posebno se brine udruga „Duga“ Ljubuški koja je osnovana 2007. godine i do sada broji 50 članova tj. djece i odraslih osoba s posebnim potrebama. Udruga radi i skrbi se za svoje članove, a financira se iz sredstava donacija, organiziranjem različitih humanitarnih akcija i apliciranjem na različite javne natječaje. Ciljevi udruge su :

- Okupiti roditelje i djecu s invaliditetom
- Osnovati Centar za djecu s posebnim potrebama
- Organizirati različite seminare i okrugle stolove, radionice
- Suradnja s drugim udrugama
- Promicanje prava djece i odraslih osoba s invaliditetom
- Promicanje prava roditelja ili skrbnika djece i odraslih osoba s invaliditetom
- Promicanje programa samo življenja osoba s invaliditetom
- Suradnja s lokalnim i županijskim institucijama

Pružanjem adekvatnih usluga ovoj populaciji riješili bi se mnogi problemi, izgradnjom jednog centra na području općine u kojem bi djeca, odrasli i njihovi roditelji mogli dobiti adekvatnu stručnu pomoć od rehabilitacije, stručnih savjeta, pravne pomoći, zdravstvene zaštite, kategorizacije.

Zaključna razmatranja

Obrazovanje općine Ljubuški pokriveno je s tri osnovne škole koje u svom sastavu imaju i područne škole kao i dvije srednje škole Gimnazija i Srednja strukovna škola. Prema Federalnom zavodu za statistiku bilježi se trend opadanja učenika na 1000 stanovnika, a isti takav trend bilježi se i u osnovnim školama. U srednjim školama najveći je broj gimnazijalaca a zatim ekonomskih tehničara. Srednja strukovna škola bilježi trend povećanja zanatskih zanimanja, a primjetan je mali pad prodavača i ekonomskih tehničara. Prioritet u obrazovnom sustavu općine Ljubuški, kada je obrazovanje u pitanju, zasigurno je izgradnja prostorija za osnovnu glazbenu školu i izgradnja potrebne infrastrukture za organizaciju i održavanje van-školskih aktivnosti. Naime, ta škola bilježi trend povećanja

učenika tako da je proširenje prostorija i stručnog kadra izuzetno bitno.

Kultura i šport u općini Ljubuški su dosta razvijeni. Postoji veliki broj kulturno umjetničkih društava i tradicionalnih manifestacija. Ljubuški ima jednu od najmodernijih knjižnica u okruženju. U sklopu franjevačkog samostana postoji jedan od najstarijih muzeja u BiH, galerija Majka te još četiri galerije. Međutim, evidentan je nedostatak prostora za održavanje kulturnih događanja te općina u narednom periodu planira izgradnju Kulturno informativnog centra koji će svojim sadržajem u velike riješiti mnoge probleme djelovanja kulturnih organizacija i NVO-a. Općina Ljubuški je tradicionalno športska sredina, kako u individualnim tako i u timskim športovima, gdje su pojedinci, ali i timovi postigli vrhunske rezultate. Postoji adekvatna športska infrastruktura, ali i potreba za dodatnim infrastrukturnim ulaganjima kroz obnovu gradskog stadiona i Centra malih športova.

Primarna zdravstvena skrb pruža se preko Doma zdravlja Ljubuški. Socijalna skrb pruža se preko Centra za socijalni rad Ljubuški. Pored ovih postoje i specijalizirane ustanove koje vode brigu o starim, nemoćnim i teško bolesnim ljudima, ali su problemi izraženi u prostoru potrebom za cjelovito pružanje ovakvih usluga. U tom pravcu je potrebno osigurati dodatnu potporu u proširivanju i jačanju kapaciteta ovih institucija i organizacija.

7. Stanje javne infrastrukture i javnih usluga

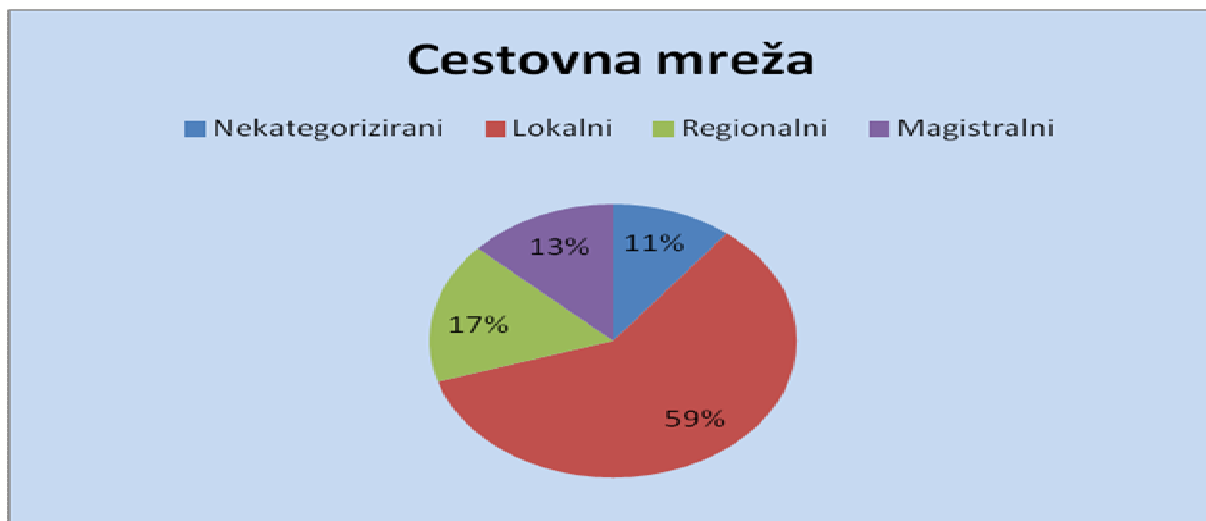
Općina Ljubuški ima dobar geoprometni položaj s aspekta postojeće mreže magistralnih i regionalnih cesta, kao i onih u izgradnji i planiranih. Osim toga u izgradnji je i autocesta na području općine Ljubuški.

Nakon uvođenja schengenskog graničnog režima, ulaskom Republike Hrvatske u EU, između RH i BiH će postojati samo dva granična prijelaza za uvoz i izvoz roba. Jedan od njih je granični prijelaz Bijača uz čvorište Zvirici. Na dijelovima koridora Vc poslije čvora u Zvirovićima očekuje se povećano prometno opterećenje na cestama M6, R424, R423 posebice od prijevoza teških tereta.

U cilju smanjenja teretnog prometa na području užeg dijela grada izgrađen je novi kružni tok koji se nalazi na križanju ulice Bana Jelačića i Stjepana Radića. Kružni tok će povezivati sadašnju postojeću obilaznicu s novom zapadnom obilaznicom koja se planira izgraditi sa zapadne strane od magistralne ceste/Vitinske ceste na čijem je ulazu kružni tok koji ide dužinom 1,7 kilometara u pravcu novog groblja na Humcu gdje će se spajati s novoizgrađenim kružnim tokom. Dužina zapadne obilaznice je 1.700 metara, a u poprečnom presjeku ona zauzima 50 metara sa zaštitnim pojasom. Na obilaznici je predviđen nogostup sa istočne odnosno gradske strane. U lipnju 2013.godine u promet je puštena dionica autoceste Bijača-Kravica, dužine 5 km. Uz ovu dionicu, potrebno je istaknuti i silaz s autoputa na regionalnu cestu R423 koja je na dionici Bijača – Teskera kompletno rekonstruirana. Izgrađena su i dva nadvožnjaka, tri podvožnjaka te Centar za održavanje i

kontrolu prometa. U sklopu projekta dionice autoceste Počitelj - Bijača na koridoru Vc poddionica Zvirovići-Kravice obuhvaća dio autoceste od čvorišta Međugorje, do granice s Hrvatskom. Prolazi sjevernom padinom Zvirovića i kod mjesta Donji Studenci prelazi široku dolinu Studenčice, nakon čega nastavlja sjevernim padinama doline rijeke Trebižat koju

- R423 Ljubuški-Bijača(granica RH-Metković) u duljini cca. 11,5 km;

Graf broj 50. Cestovna mreža u nadležnosti JLS

prelazi kod mjesta Vranješ gdje je dolina rijeke najuža. Dalje, do granice s Hrvatskom, nastavlja brežuljkastim predjelom Zvirići.

Prostorom općine Ljubuški prolaze 4 regionalne ceste, ukupne duljine 34.3 km:

- R424

Mostar-Čitluk-Ljubuški-Crveni

Grm (granica s RH-Ploče) u duljini

cca. 16km;

- R422 Vitina-Orahovlje (granica RH – Vrgorac), u duljini cca. 5 km
- R421 Klobuk-Tihaljina-Drinovci u duljini cca. 1,5km.

Sve navedene regionalne ceste su asfaltirane s umjereno dobrim kolnikom. Prostornim planom Federacije BiH predlaže se poboljšanje postojeće mreže cesta. Pored održavanja i rekonstrukcije mreže magistralnih cesta, obuhvatit će se i prekategoričazacija cesta za koje se utvrdi da svojim značajem i/ili intenzitetom prometa na istim to i zaslužuju, a u skladu s odredbama Zakona o cestama FBiH (kao primjer je dana regionalna cesta Mostar-

Čitluk- Ljubuški koja ispunjava kriterije za prekategorizaciju u magistralnu cestu).

Postojeća mreža lokalnih cesta je ukupne duljine 450 km. Sva naselja općine Ljubuški su povezana lokalnim cestama i imaju asfaltirane pristupe na ceste višeg reda.

7.1. Putni granični prijelazi

Na području općine Ljubuški trenutno se nalaze sljedeći granični prijelazi:

- Granični prijelaz za putnički promet
 - a) Orahovlje-Orah
 - b) Crveni Grm-Mali Prolog
 - c) Zvirici-Prud

Granični prijelazi za putnički promet otvoreni su 24 sata dnevno za međunarodni promet putnika, osobnih vozila i vozila za prijevoz putnika bez obzira na zemlju iz koje dolaze.

- Granični prijelaz s svim inspeksijskim kontrolama
 - a. GP Bijača

Ulaskom Hrvatske u Europsku uniju GP Bijača jedan je od dva granična prijelaza za međunarodni cestovni promet putnika i roba koje sukladno zakonodavstvu ugovornih strana podliježu inspeksijskim kontrolama prilikom prelaska preko zajedničke granice. Granični prijelaz otvoren je 24 sata dnevno za međunarodni promet putnika i vozila, te za promet svih vrsta roba bez obzira na njihovo podrijetlo, odnosno zemlju iz koje dolaze.

7.2. Željeznički i zračni promet

Općina Ljubuški je oslonjena isključivo na cestovni promet. Najbliži željeznički

kolodvor se nalazi u Čapljini. Prostornim planom FBiH je definiran koridor u razmatranju Jadransko-Jonske željezničke pruge Čapljina-Međugorje-Grude-Posušje-Split, koja malim dijelom prolazi i kroz općinu Ljubuški, a gotovo cijelom istočnom granicom općinu tangira. Ova pruga je planirana kao dio Jadransko-jonskog transportnog koridora, i kao nastavak pruge Čapljina-Trebinje-Nikšić. Ukoliko dođe do realizacije ove pruge, ona će svakako imati utjecaja i na općinu Ljubuški i potrebno ju je tretirati kao potencijal. Najbliža zračna luka je u Mostaru. Dio putničkog prometa se odvija preko međunarodnih zračnih luka u Republici Hrvatskoj, u Splitu i Dubrovniku

7.5. Javna rasvjeta

Javna rasvjeta se nalazi u urbanom dijelu i pokrivenost urbanog dijela javnom rasvjetom je oko 70% površine. U urbanom dijelu imamo 827 rasvjetnih tijela kroz 19 brojila. U ruralnom dijelu, Općina je na pojedinom lokalitetima financirala ugradnju 725 rasvjetnih tijela, čije održavanje i plaćanje računa vrše mještani. Troškovi javne rasvjete u urbanom dijelu iznose prosječno godišnje 200.000 KM koji se plaćaju z proračuna.

7.6. Pokrivenost elektromrežom

Kako je vidljivo iz donje tablice broj priključaka na mrežu odnosno broj kupaca električne energije ima trend povećanja u odnosu na 2009. godinu. Međutim, stavljanjem u funkciju poslovne zone Zvirici i povećanjem rasta gospodarskih aktivnosti u poslovnoj zoni Mostarska vrata i kao rezultat toga ukoliko se intenziviraju gospodarske aktivnosti za očekivati je i povećanje broja korisnika u poslovnom sektoru.

7.7. Telekomunikacija

Tabela 2 Broj priključaka na električnu mrežu

Tabela 3. Pokrivenost telekomunikacijskom infrastrukturom

Opis	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
% Pokrivenosti JLS mobilnim signalom	98%	98%	98%	98%	98%	98%	98%
Broj MZ-a koji imaju telefonsku mrežu	31	31	31	31	31	31	31
Broj MZ-a koji imaju mogućnost internet konekcije	31	31	31	31	31	31	31

Zaključna razmatranja

Geoprometni položaj općine Ljubuški s aspekta postojeće mreže lokalnih i regionalnih cesta i onih koji su u izgradnji i planirane je jako dobar. Osim toga u izgradnji je autocesta kroz područje općine Ljubuški, a na području općine je i granični prijelaz Bijača, kao jedan od dva granična prijelaza za uvoz i izvoz roba u BiH. Postoje četiri regionalne ceste koje su asfaltirane s umjereno dobrim kolnikom. Lokalne ceste su asfaltirane i imaju pristup na ceste višeg reda. Dobar dio ovih cesta traži dodatnu modernizaciju. Općina je oslonjena isključivo na cestovni promet. Potrebno je ulagati dodatna sredstva u pokrivenost općine javnom rasvjetom. Pokrivenost elektromrežom je iznimno dobra kada su u pitanju kućanstva, a očekuju se dodatne intervencije kada su u pitanju gospodarski subjekti.

8. Stanje okoliša

8.1. Kvaliteta zraka

Stanje kvalitete zraka na području Općine je relativno dobro. Na području naše Općine registriran je jedan zagađivač zraka, a to je Rofix.

8.2. Upravljanje vodama

Područje općine raspolaže velikim količinama površinskih i podzemnih voda. Dosta je značajan fond podzemnih voda, jer ih napaja izuzetno veliko kontinentalno zaleđe sastavljeno od krečnjačkih stijena. Kako je prostor općine uglavnom izgrađen od krečnjačkih stijena, koje čine podlogu i u svim ostalim geološkim naslagama u Općini, to znatna količina podzemnih voda iz ovog područja gravitacijom kroz krečnjačke pukotine otječe prema Neretvi, pa sve do Jadranskog mora.

Najveća rijeka na teritoriju općine je Tihaljina – Mlade - Trebižat (TMT). Na

svom ulasku na teritorij općine Ljubuški rijeka ima ime Tihaljina. Tu prima najveće vrelo koje je stalnog karaktera i velike izdašnosti, vrelo Klokun. U sušnim razdobljima Tihaljinom do Klokuna dotječe jako malo vode, a poslije ušća Klokuna ponovo dobiva karakter rijeke. Nizvodno od Kavazbašina mosta (Klobuk), Tihaljina dobiva naziv Mlade i pod tim imenom protječe kroz Ljubuško polje. Rijeka Mlade s lijeve strane prima povremeni vodotok Grabovo vrelo i stalni vodotok Vriošticu, dok se s desne strane odvaja kanal Parilo – Brza voda, koji dio voda iz rijeke Mlade odvodi u područje Rastoka i Jezera (Republika Hrvatska).

Nakon prolaska ispod mosta na Humcu rijeka dobiva konačni naziv Trebižat. Trebižat na svom toku ima samo jednu stalnu pritoku Studenčicu. Studenčica je stalan vodotok koja nastaje od vrela: Vrilo, Vakuf i Kajtazovina, a prima povremeni tok potoka Lukoć koji dolazi iz Čitlučkog platoa.

Hidrološka ispitivanja na slivu rijeke TMT imaju dugu tradiciju. Na temelju višegodišnjih ispitivanja i izvršenih mjerenja, došlo se do podataka da je srednji godišnji protok vode kod mosta na Humcu $Q_{sr} = 39.8 \text{ m}^3/\text{sec}$. Osmotreni ekstremni protoci su: $Q_{min} = 1.20 \text{ m}^3/\text{sec}$ i $Q_{max} = 301 \text{ m}^3/\text{sec}$. Na mjernoj stanici na Studenčici osmotreni protoci su: $Q_{min} = 2.1 \text{ m}^3/\text{sec}$ i $Q_{max} = 6.18 \text{ m}^3/\text{sec}$.

8.3. Stanje zemljišta

Po procjenama općinskih službi te Udruge poljodjelaca u ŽZH (UPUŽZH), oko 60% stanovništva općine izravno ili neizravno svoju egzistenciju osigurava preko poljoprivredne proizvodnje. Sukladno tome, Općina Ljubuški je u proteklih nekoliko godina izvršila prenamjenu 4917 ha zemljišta (šuma i šumsko zemljište) radi privođenja drugoj kulturi. Dio od toga je dat na ugovor o koncesiji za podizanje trajnih nasada, a dio ovog poljoprivrednog zemljišta prenamijenjen je u građevinsko zemljište.

Isto je sukladno zakonskim procedurama koncesijom dala na korištenje tj. podizanje trajnih nasada. Danas je na području Općine Ljubuški zasađeno preko 50.000 sadnica masline, a uz nju intenzivno se podižu nasadi vinove loze, šipka i smokve, što se pokazalo kao jako dobar način samozapošljavanja kroz intenzivnu poljoprivrednu proizvodnju. Što se tiče trsova vinove loze prema procjenama Odjela za poljoprivredu općine Ljubuški procjenjuje se da na području općine Ljubuški ima 2.470.000 trsova vinove loze.

Na području Općine je oko 10.251 hektara tkz. šumskog zemljišta. Šumsko zemljište je pokriveno do 50 % listopadnim šumama, dok je druga polovica pod degradiranim šumama i šikarama. Racionalnim rekultiviranjem šumskog zemljišta trebalo bi podići nove šume, a izravno preko njih sačuvati postojeći slab i plitak zemljišni pokrivač na tim prostorima. Uporabna vrijednost šumskog zemljišta u općini je vrlo niska. Problem predstavlja ilegalna sječa za ogrjev, što je rezultat slabe kontrole i nadzora od strane ovlaštenih županijskih institucija. Na cijelom području općine Ljubuški postoji samo jedan šumar.

8.4. Upravljanje otpadom

Komunalno poduzeće na području općine Ljubuški svoju osnovnu djelatnost (distribuciju vode te održavanje zelenih površina) obavlja od 70-tih godina prošlog stoljeća. Do 2009. godine u nadležnosti JKP bilo je i prikupljanje otpada. Tu djelatnost od studenog 2009. godine preuzima poduzeće ALBA. Prikupljanje otpada vrši se preko kanti 120/240 litara, kontejnera zapremine 1.1m³, kaveza i igloa za papir i karton te se odvozi pomoću vozila za odvoz od 5 i 8 tona te zamjenskim vozilom od 15 tona.

Broj domaćinstava, odnosno komitenata koje pokriva poduzeće se kreće oko 4000. Otpad se prikuplja s područja svih sektora, tj. mjesnih zajednica. Tehnička pokrivenost područja općine je

70%. Struktura korisnika po sektorima je sljedeća:

- 2900 korisnika – privatna kućanstva
- 360 korisnika – gospodarski sektor
- 650 korisnika – stanova
- 170 korisnika – socijalno ugroženi

Međutim, nemoguće je postići da se iz svakog određenog sektora, odnosno područja mjesne zajednice otpad prikuplja od svih stanovnika tog mjesnog područja.

Odvoz otpada s područja jednog sektora se obavlja jednom tjedno. Prikupljeni otpad se ne skladišti, ne selektira u području poduzeća, nego se automatski odvozi na regionalnu sanitarnu deponiju "Uborak" u Mostaru, jednom u tjeku dana. Dnevno se na regionalnu sanitarnu deponiju "Uborak" odveze između 10 – 15 tona otpada, ovisno od vremenskih prilika, količine i vrste otpada. Vrsta otpada koja se ne prikuplja – kabasti otpad (željezo, limovi, namještaj, električni uređaji, sagovi i dr.), uginule životinje, eksplozivna sredstva, građevinski otpad (šut), ulja, pepeo. Komitenti su upućeni koja vrsta otpada se ne prikuplja te je moraju odvojiti od ostale vrste otpada, a s tim su upoznati i u ugovoru.

Cijena odvoza otpada je sljedeća:

- za domaćinstvo - 13,25 KM + PDV = 15,5 KM mjesečno za kante,
- za stanove - 12 KM + PDV = 14,04 KM mjesečno za kante,
- za gospodarske objekte – cijena varira zavisno o količini

Općina Ljubuški polaže puno pažnje zaštiti okoliša te zajedno s mjesnim zajednicama i operatorom za odvoz otpada vrši uklanjanje manjih divljih deponija. Međutim, na području općine nalaze se i 4 divlje deponije koje su po svom obimu prevelike da bi se mogle riješavati na taj način, te će se za njihovu sanaciju morati tražiti sredstva od viših razina vlasti i eksternih donatora.

U bližoj budućnosti postoji mogućnost selektivnog prikupljanja otpada. U

djelokrug JKP Ljubuški spada vodoopskrba i kanalizacijski sustav. Osnovano je novo „Javno poduzeće Parkovi d.o.o.“. Odlukom Općinskog vijeća od 19. srpnja 2013. godine „JP Parkovi“ povjerene su slijedeće ovlasti:

- održavanje javne rasvjete
- održavanje lokalnih i nerazvrstanih cesta
- održavanje javnih parkinga i naplate parkiranja
- čišćenje i održavanje javnih i zelenih površina
- održavanje i uređenje gradskog groblja

Navedene djelatnosti „JP Parkovi“ d.o.o. Ljubuški obavlja sukladno ugovoru sklopljenom s Općinom Ljubuški dana 01.kolovoza 2013.godine, a kojim su određene pojedinosti i način obavljanja predmetnih djelatnosti.

Odlukom Općinskog vijeća Ljubuški o naplati, organizaciji i načinu naplate parkiranja, ulaska posjetitelja i korištenja sanitarnih čvorova na turističkoj zoni "Objekta vanredne prirodne ljepote i prirodne rijetkosti" Kravica, poslovi uređenja i održavanja parkinga kao i naplate ulaska posjetitelja povjereni su JP "Parkovi". JP "Parkovi" na lokalitetu "Kravice" ima četiri zaposlenika koji obavljaju djelatnosti navedene u odluci Općinskog vijeća Ljubuški, a isti su zaposleni na određeno vrijeme (turistička sezona).

Na području općine Ljubuški na području zaštite okoliša djeluje „Športsko - Roniteljsko ekološki klub Vidra Ljubuški“ (Šrek Vidra Ljubuški). Udruga je utemeljena 07. Siječnja 2007. godine s glavnim ciljevima:

- Zaštita prirodne, kulturne i povijesne baštine vodotoka rijeke TMT, rijeka i vodotoka Županije Zapadnohercegovačke

- Provođenje eko akcija, čišćenja rijeka, jezera i podmorja
- Podučavanje u ronjenju, proučavanje podvodnog svijeta i edukacija mladeži u podvodnim disciplinama
- Organizacija službe za zaštitu i spašavanje na vodi i pod vodom i provođenje aktivnosti u sklopu Civilne zaštite

Od osnutka kluba organizirano je preko 25 akcija čišćenja rijeka i vodotoka u našoj županiji u kojima je iz vodotoka izvađeno preko 100 t raznog otpada, te su članovi udruge sudjelovali u preko 60 akcija čišćenja podmorja i rijeka u Republici Hrvatskoj. Od 2009. godine Udruga djeluje kao udruga za spašavanje u vodi i pod vodom u sklopu Civilne zaštite Županije Zapadnohercegovačke. Od značajnih projekata treba spomenuti projekt „Zaštita Vidre“ u Trebižatu i projekt „Živjeti Trebižat“ koji je proveden u suradnji s ekološkom udrugom „Lijepa Naša“ iz Čapljine, Općinom Ljubuški i UNDP-om.

8.5. Vodoopskrba

Počeci vodoopskrbe grada Ljubuškog datiraju iz vremena austrougarske vladavine. Osvremenjivanje vodoopskrbe, odnosno današnjeg cjevovoda počinje 1959. godine. Ovaj vodoopskrbni sustav pokriva oko 9.000 stanovnika općine Ljubuški. Međutim, zbog povećanih potreba i nedostatnih kapaciteta, kao i lošeg vodoopskrbnog sustava pristupilo se izradi novog programa vodoopskrbe. Izgradnjom ovog vodoopskrbnog sustava i puštanjem istog u funkciju, vodoopskrbom je pokriveno novih 16 naselja sa oko 11.000 stanovnika. Pojedina naselja (Crveni Grm, Prolog, Orahovlje) vodom se opskrbljuju s vodoopskrbnog sustava općine Vrgorac.

Trenutna pokrivenost vodoopskrbom stanovnika Općine iznosi oko 70 %. Ostali

dio stanovništva se opskrbljuje kišnicom, koja se skuplja u spremnike – čatrnje. Ukupna dužina vodoopskrbne mreže iznosi 400 km. Međutim, problem predstavljaju azbestno – cementne cijevi u dužini od 50 km preko kojih se pitkom vodom opskrbljuje 40% stanovništva koje je pokriveno vodoopskrbnom mrežom.

Na području općine Ljubuški nalazi se čitav niz kraških izvora koji su locirani u pravcu istok-zapad i prekrivaju čitavo područje općine. Tri najveća izvorišta na području općine Ljubuški su Klokun, Vrioštica i Studenci. Izvor Klokun ne služi za vodoopskrbu, budući da postoje rezultati analize da kvaliteta vode u potpunosti ne zadovoljava vodoopskrbi. Jedina mogućnost korištenja vode za vodoopskrbu je s izvorišta Vrioštice u Vitini i Studenčice u Studencima, te je na tim resursima i građena koncepcija vodoopskrbe područja Općine. U cilju očuvanja izvorišta vrela Studenci, Općina Ljubuški je izradila Elaborat istražnih radova za uspostavu zaštite podzemnih voda vrela Vrilo, Vakuf i Kajtažovina.

Izvor Vrioštica nalazi se neposredno uz naselje Vitina na koti 84 m.n.m. Voda se pojavljuje iz pećine i odmah se koristi za potrebe vodoopskrbe jednog dijela općine Ljubuški. Izmjerena minimalna izdašnost izvora iznosi $Q=1090$ l/sec.

Na temelju detaljnih analiza usvojeno je rješenje da izvor Vakuf služi za vodoopskrbu dijela općine Ljubuški. Za ova dva izvorišta (Vrioštica i Studenci) izvršena su praćenja fizikalno - kemijskih i bakterioloških karakteristika i utvrđeno je da ova izvorišta zadovoljavaju Pravilnik o higijensko-sanitarnoj ispravnosti vode koja služi za vodoopskrbu.

8.6. Kanalizacijski sustav i pročišćavanje otpadnih voda

Kanalizacijski sustav za odvodnju površinskih i fekalnih voda za dio grada Ljubuškog završen je 1987.godine. Ovaj sustav je pokrio oko 80% urbanog dijela grada, što je nekih 12% ukupnog stanovništva općine Ljubuški. Za ostali dio grada koji danas nije priključen na

kanalizacijski sustav postoje tehničke mogućnosti za priključak istoga. U tijeku je realizacija projekta iz sredstava IPA 2010 gdje će biti izgrađeno još cca 13.000 metara kanalizacijskog sustava, separatnog tipa, te dio rekonstrukcije postojećeg sustava, koji će pokriti još dodatnih 8% ukupnog stanovništva čime će ukupno biti pokriveno 20% stanovništva kanalizacijskim sustavom.

Postojeći kanalizacijski sustav je u relativno dobrom stanju, te kao takav može zadovoljiti zahtjeve i potrebe zbog kojih je i izgrađen, iako je mješovitog tipa. Cijeli kanalizacijski sustav je priključen na glavni kolektor $\varnothing=1000$ mm kojim se sve prihvaćene vode (fekalne i oborinske) odvode u pročištač otpadnih voda.

Prva faza izgradnje postrojenja za prečišćavanje gradskih otpadnih voda završena je 1989. godine i tada je postrojenje pušteno u rad. Od puštanja u rad postrojenja bilježi kontinuirani rad sve do danas (čak i u ratnom razdoblju nije prekidalo rad). Postrojenje je locirano južno od gradskog središta, a krajnji recipijent je rijeka TMT. Prirodni pad terena omogućuje gravitacijski prolaz voda kroz postrojenje, čime su znatno smanjeni troškovi, kako investicijski, tako i troškovi održavanja. Recipijent postrojenja je rijeka Trebižat. Uredbom države Bosne i Hercegovine o klasifikaciji voda, vode rijeke Trebižat su svrstane u II kategoriju vodotoka od izvorišta do ušća. Kvaliteta vode je dakle pogodna za kupanje, šport na vodi, uzgoj ribe i slično. Ova kvaliteta vode postavlja zahtjev da rad postrojenja za prečišćavanje gradskih otpadnih voda mora održati kvalitetu vode u rijeci Trebižat na razini II kategorije. Projektirani hidraulični kapacitet postrojenja iznosi oko 60 m³/sat ili oko 1500 m³/dan. Postrojenje radi na bazi biološkog procesa prečišćavanja u aerobnim uvjetima ostvaruje se održavanjem mikroorganizma u suspenziji (aktivnom mulju), te je prolaskom otpadne vode kroz mikrobiološku opnu na površini mulja dolazi do razgradnje organske materije. Prisutnost kisika uvjet je za

obavljanje aerobnog biološkog procesa sa aktivnim muljem. Aeracija se obavlja pomoću turbine, a unos kisika podešava se promjenom dubine urona turbine. Uz normalan i propisan rad postrojenja efekt pročišćavanja je moguće ostvariti s 95%. Količine otpadnih voda, već se danas približavaju projektiranim kapacitetima I faze (5 000 E.S.). Sukladno tome, Općina Ljubuški je sa AVP Jadranskog mora (GEF projekt), FZO FBiH krenula u rekonstrukciju i dogradnju pročištača otpadnih voda u Ljubuškom. U tijeku je rekonstrukcija i dogradnja pročištača otpadnih voda na 5000-6000 ekvivalentnih stanovnika. U 2012. godini, Općina je završila izradu idejnog rješenja odvodnje fekalnih i oborinskih voda za cijeli prostor općine i završila glavne projekte za odvodnju fekalnih i oborinskih voda za tri lokaliteta sa ukupnom dužinom cca 13.047,29 m', čiji je planirani završetak izgradnje do kraja 2014. godine.

8.7. Odranjavanje i klizanje tla

Općina Ljubuški se nalazi u području (zoni) koja se odlikuje visokim stupnjem tektonske i seizmičke aktivnosti, različitim reljefnim obilježjima, različitim klimatskim zonama (mediteranska klima ima dvije suprotne zone), vodenim tokovima različitog nagiba (cijelo područje obiluje površinskim i podzemnim vodama) i značajnim utjecajem čovječjeg rada na terenu. Sve navedeno ima utjecaja na inženjersko – geološke odlike terena.

U najvećem dijelu Općine nisu izražena klizišta, ali u 2010. godini su zabilježena dva slučaja: 08.01. – odranjavanje dva kamena veličine većeg kamiona, koja su nakon kraćeg klizanja zastala i zauzela stabilan položaj, lokalitet Mrljanovac, Plantaža – Radišići (u blizini robne kuće "Keramental") i 27.12. – odranjavanje preko 30 m³ strmog tla na lokalnu prometnicu u naselju Glavica – lokalitet Butorovica (iznad crpke "Petrol" kod kružnog toka). Sanacijski radovi su bili relativno mali i sporadični. Oba lokaliteta su neposredno iznad

magistralnog puta M6, što nas upozorava i ukazuje na potrebu detaljnije analize rizika i opasnosti na prostoru sjeverno od magistralnog puta M6, od Grabova Vrela do Mostarskih Vrata i dalje prema Studencima. Preventivni radovi ili radovi na ublažavanju potencijalnih nesreća, vrlo rijetko se provode. Odranjavanje tla najčešće se dešava na strmim brdskim i brdsko – mediteranskim područjima općine uslijed povećane količine podzemnih voda u kišnim razdobljima, nakon poplave, ali nerijetko je uzrokovano nezakonitom i neplanskom gradnjom. Zadaća inženjerske geologije je praćenje, proučavanje i prognoziranje razvoja suvremenih geoloških procesa, klizišta, odrona i drugih. Nužno je kontinuirano nadgledanje, proučavanje i dokumentiranje rizika od odrona, slijeganja i klizanja tla, te iznalaženja preventivnih i drugih mjera zaštite i spašavanja, zatim obavješćivanje javnosti kako bi se mogle poduzeti učinkovite i organizirane mjere u slučaju odrona, slijeganja i klizanja tla. Moraju postojati tehnički opremljene postrojbe za spašavanje i saniranje.

Zaključna razmatranja

Kvaliteta zraka na području općine Ljubuški je relativno dobra. Općina je bogata velikom količinom površinskih i podzemnih voda. Prostor općine bogat je jakim kraškim vrelima interesantnim za vodoopskrbu. Neki od njih su kaptirani i služe za vodoopskrbu pitkom vodom pojedinih područja općine. Potrebno je ulagati dodatna sredstva u vodnu infrastrukturu kako bi se poboljšao sustav navodnjavanja u poljoprivredne svrhe. Upravljanje i zbrinjavanje otpadom na području općine od 2009. preuzelo je poduzeće Alba, a osnovano je i novo poduzeće Parkovi d.o.o. koje će vodi brigu o održavanju javnih površina.

Također, mjere zaštite i očuvanja okoliša moraju biti od ključne važnosti za općinu Ljubuški, uzimajući u obzir osjetljive

resurse i njihov značaj za budući integrirani i uravnoteženi razvoj općine. Dijaspora također može biti zainteresirana za unapređenje vodoopskrbne i kanalizacijske mreže, posebno u ruralnim dijelovima općine. Trebala bi biti uključena kako u fazi pripreme, tako i u fazi realizacije ovakvih projekata.

- Za turističku zonu –zoning plan;
- Za građevinska područja GP2 donesena općinskim odlukama preporuča se izrada plana parcelizacije.

9. Prostorno-planska dokumentacija

U općini Ljubuški u tijeku je izrada prostornog plana koji će stvoriti temelj za uravnoteženu i održivu valorizaciju prostora.

Postojeća pokrivenost općine Ljubuški dokumentima urbanističkog i prostornog planiranja je sljedeća:

- Urbanistički plan Ljubuški;
- Urbanistički plan Vitina;
- Regulacijski plan Ćukovina;
- Regulacijski plan Novo naselje;
- Prostorni plan područja posebnog značaja za Federaciju BiH Autocesta na koridoru Vc
- Regulacijski plan Kravice (u izradi);
- Zoning plan gospodarske zone Zvirici;
- Za područja obuhvata navedenih planova, koriste se njihove odredbe.
- Prostornim planom Ljubuški 2011.-2021.g. predviđa se izrada sljedećih urbanističkih planova za zone namjene:
 - Za urbano područje Ljubuški predlaže se izrada zoning ili urbanističkog plana;
 - Za urbano područje Vitine, urbanistički plan;
 - Za uže urbano područje Ljubuški-Regulacijski plan;
 - Za gospodarske zone izrada zoning plana;

10. Analiza proračuna

Proračun općine Ljubuški predstavlja procjenu godišnjih prihoda i primitaka, te utvrđeni iznos rashoda i izdataka općine Ljubuški u tekućoj godini koji se treba realizirati, a koje odobrava Općinsko vijeće.

Iz njega se vidi :

- jasan prikaz ukupno raspoloživih prihoda (poreznih, neporeznih, potpore, kapitalni primici te ukupna zaduženja za financiranje kapitalnih projekata),
- ukupan iznos javne potrošnje po organizacijskoj i ekonomskoj klasifikaciji,
- način na koji su sredstva raspoređena po pojedinim funkcijama (uprava, obrazovanje, socijalna skrb, komunalna potrošnja i slično)

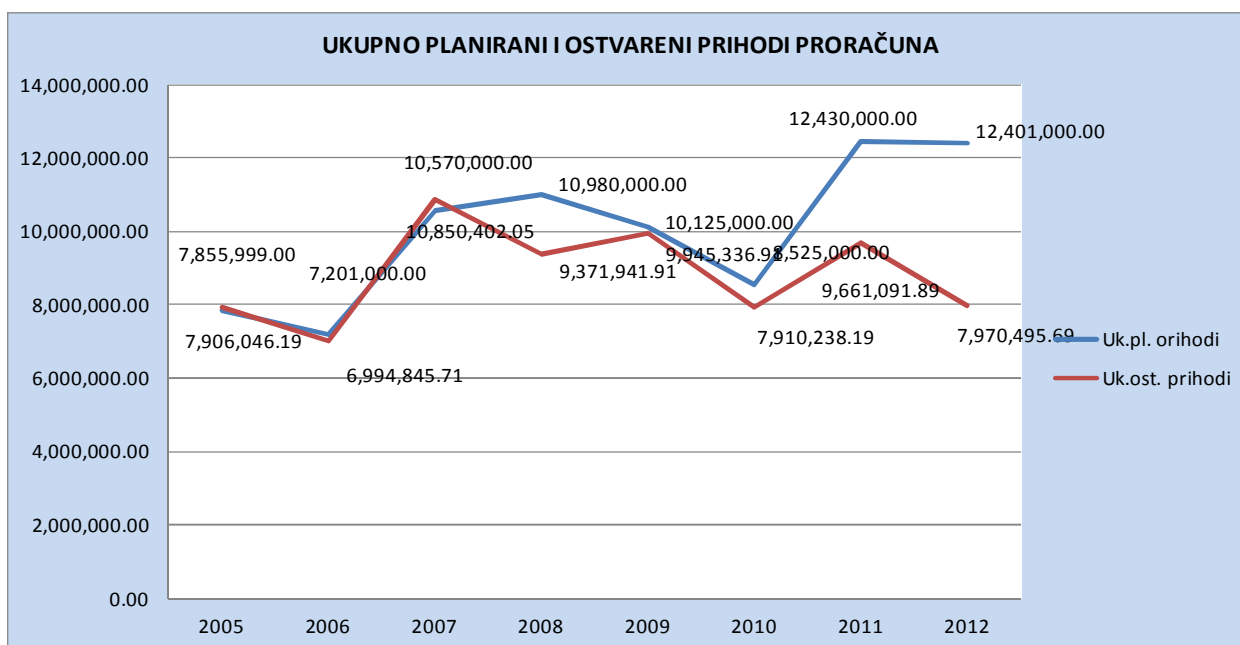
Proračun Općine Ljubuški planira se sukladno gospodarskom razvoju naše općine i ovakvim Proračunom Općina Ljubuški pokušava pratiti zacrtanu politiku svoga razvoja kroz realizaciju prioriternih i započetih projekata te značajnija ulaganja u projektnu dokumentaciju koja je neophodna za realizaciju projekata koji će

se financirati iz fondova Europske unije ili drugih izvora financiranja.

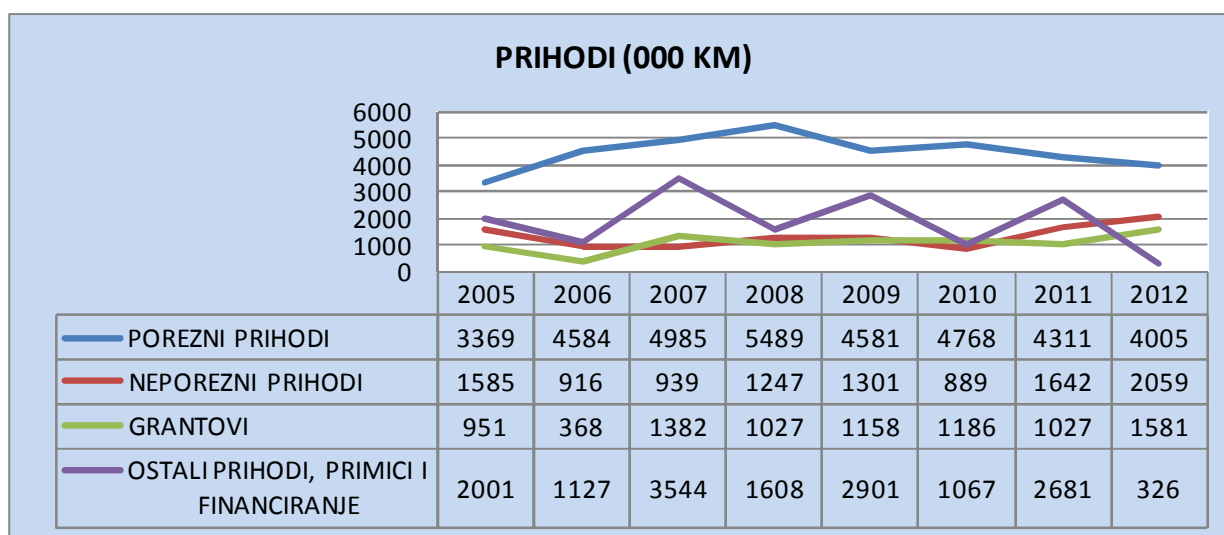
Kao što se vidi u grafu 55. proračun Općine Ljubuški od 2005. godine kreće se u granicama od 7.000.000,00 milijuna KM do 11.000.000,00 KM. Od 2010. godine je primjetan rast proračuna, ali se vidi da je ukupno ostvareni proračun manji od planiranog.

10.1. Prihodi

Prihodi proračuna se sastoje od: poreznih prihoda, neporeznih prihoda, grantova i ostalih prihoda, primitaka i načina financiranja.

Graf broj 51. Ukupno planirani i ostvareni prihodi budžeta općine Ljubuški

Graf broj 52. Prihodi općine Ljubuški

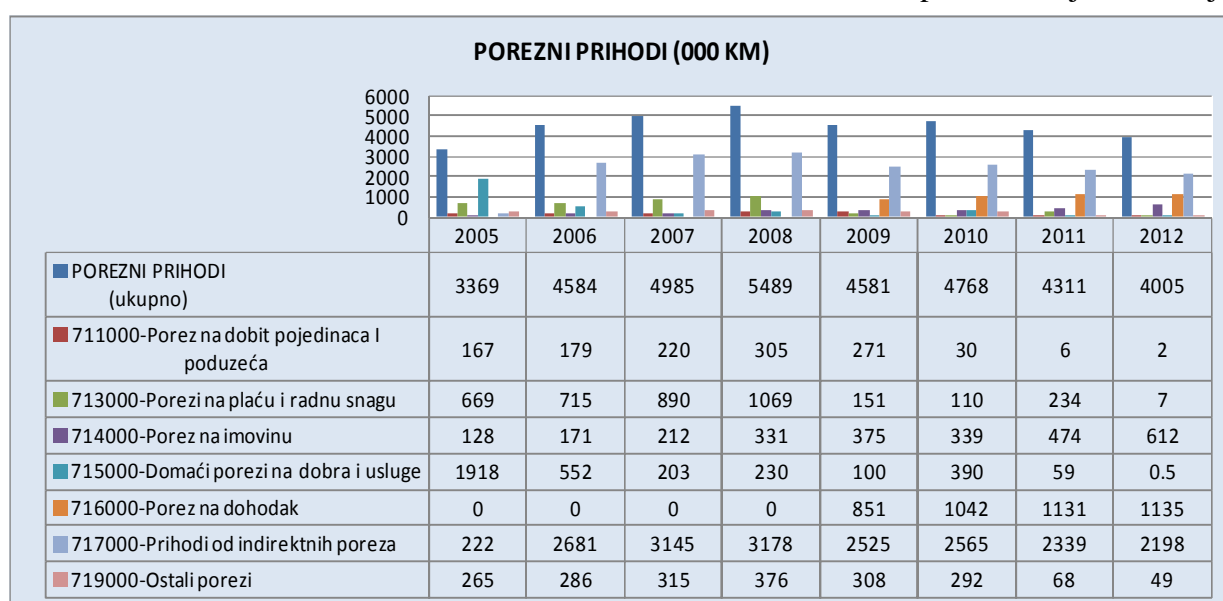
10.2. Porezni prihodi

Kako vidimo iz grafa porezni prihodi su rasli do 2008. godine i od tada imaju trend pada. Najveći udio (preko 50%) u poreznim prihodima imaju neizravni porezi (PDV).

Smanjena naplata neizravnih poreza dijelom je proizišla iz recesije koja je zahvatila gospodarstvo, a većim dijelom je rezultat smanjenja koeficijenta za raspodjelu ovih poreza s 1,34%;1,315%;1,244%;1,262%;1,018% na 1,011% i do 2013. godine pokazivao je stalnu tendenciju pada. Najavljeni reprogram kredita sa MMF-om trebao bi značiti i veći

iznos na Jedinstvenom računu prihoda od neizravnih poreza koji ostaje za raspodjelu Općinama. Radi se o 8,42% prihoda od neizravnih poreza koji pripada općinama u Federaciji BiH, a Općina Ljubuški u tom iznosu u 2013. godini ima udio od 1,034

Što se tiče poreza na dobit pojedinca i poduzeća uvođenjem zakona o porezu na dohodak obrtnici i druga samostalna zanimanja više nemaju dobiti po godišnjim prijavama nego se kompletna zarada ovih zanimanja po novom propisu tretira kao dohodak na koji se obračunava porez na dohodak od samostalnog rada, te prihodi nakon 2009. godine predstavljaju samo zaostale uplate iz ranijih razdoblja.

Graf broj 53. Porezni prihodi

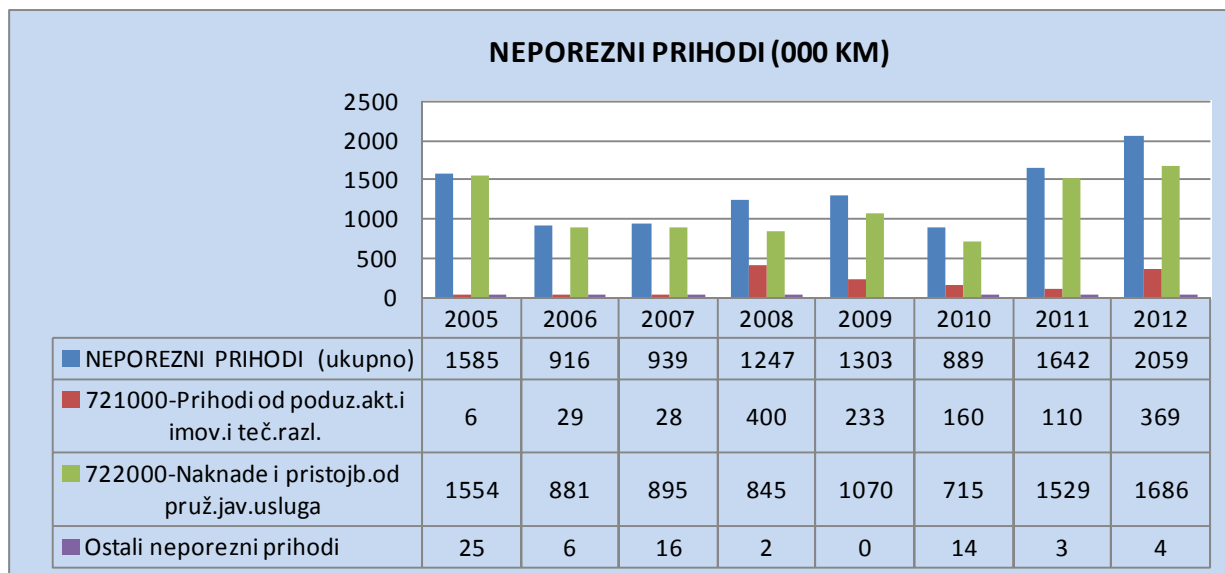
Stupanjem na snagu (1.1.2009. godine) novog Zakona o porezu na dohodak fizičkih osoba, općina je prve godine ostvarila prihod od 851.000 KM, a 2012. godine već 1.135.000 KM od ovog poreza što je rezultat povećanja prosječne plaće, dok porez na plaću i radnu snagu nakon 2009. predstavlja uplate iz ranijih razdoblja.

Porez na imovinu ima trend rasta. Visina ovog poreza ovisi od imovine kojom raspolažu porezni obveznici.² Domaći porezi na dobra i usluge od 2006. zamijenjeni su s Porezom na dodanu vrijednost (PDV).

10.3. Neporezni prihodi

Prihodi od poduzetničkih aktivnosti i imovine i prihodi od pozitivnih tečajnih razlika od 2008. godine imaju trend pada kao rezultat krize, a čine ih prihodi od iznajmljivanja zemljišta i prihodi od iznajmljivanja poslovnih prostora.

U naknade i pristojbe od pružanja javnih usluga spadaju razne naknade i pristojbe koje pripadaju općini kao komunalna naknada te prihod od zemljišne rente koji se plaća se po metru kvadratnom korisne površine koja će se graditi na gradskom građevnom zemljištu, a utvrđuje se u postotku od prosječne građevne cijene metra kvadratnog stambene površine iz prethodne godine i to kao fiksni postotak rente za svaku zonu. Uzrok velikog rasta neporeznih prihoda iz 2010-2012 je uzrokovano prodajom građevinskog

Graf broj 54. Neporezni prihodi

² Plaća se paušalno u fiksnom iznosu akontativno za godinu dana unaprijed prema površini kvadrata prostora kuća za odmor, stanova, stambenih zgrada koje se iznajmljuju, prilikom registracije automobila određene kubikaže, motocikla ili plovni objekata i slično. Porez na imovinu plaća se i na stolove u kasinu, automate za igre na sreću, automate za zabavne igre. Pod ovom stavkom je i porez na promet nepokretnosti čije ubiranje zavisi od iznosa prometa nepokretnosti tako da može znatno varirati iz godine u godinu u zavisnosti od toga koliko se prometa izvrši u tijeku godine.

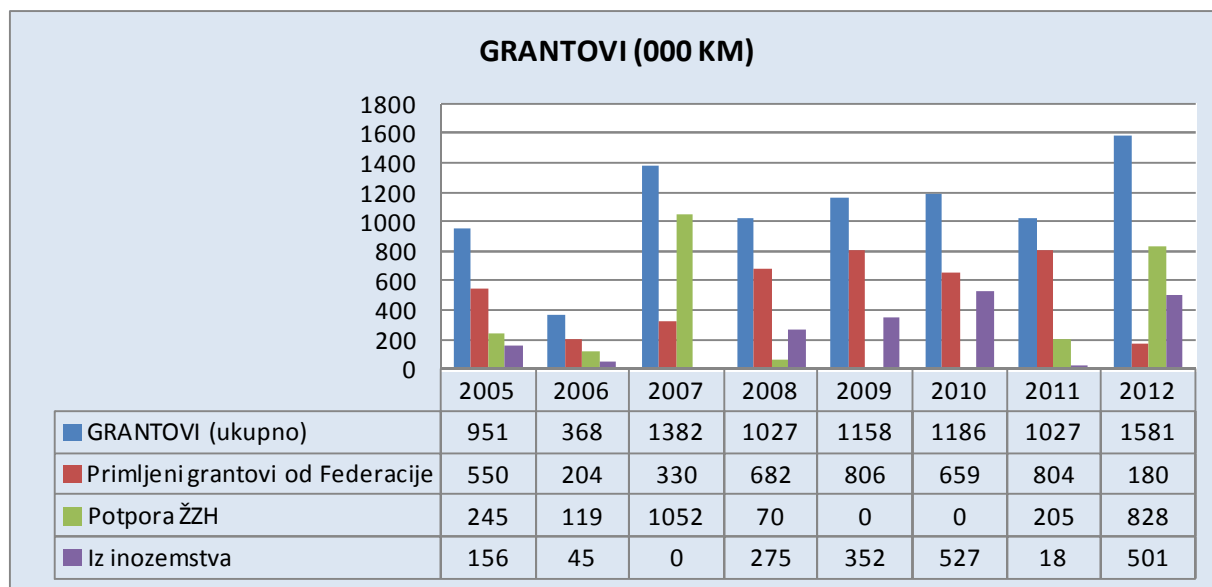
zemljišta u vlasništvu općine. Rast neporeznih prihoda očekuje se i u narednom periodu periodu prodajom parcela u poslovnoj zoni Zvirici.

10.4. Grantovi

Što se tiče grantova oni od Federacije BiH imaju trend rasta, dok grantovi od Županije, zbog teške financijske situacije u kojoj se nalazi proračun Županije, variraju te ih 2009. i 2010. čak nismo ni ostvarili. Grantovi iz inozemstva ovise o

projektima, a ovdje su i donacije od Vlade RH.

1.500.000,00 KM uzet je 2009. godine na period od 7 godina dobivenom u svrhu

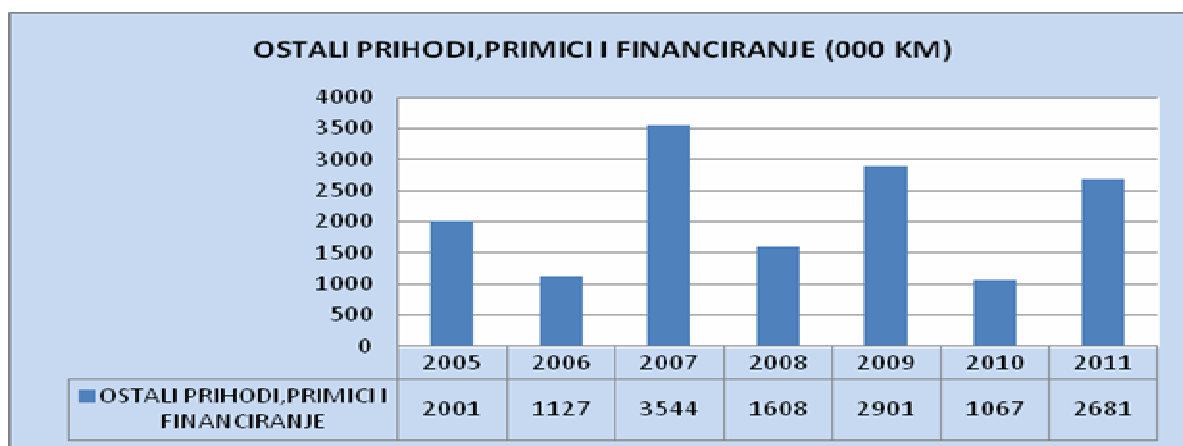
Graf broj 55. Grantovi

10.5. Ostali prihodi, primici i financije

U ovom grafu navode se prihodi kreditima i ostali među kojima je najznačajniji prihod od prodaje zemljišta. Prihodi od prodaje zemljišta su uglavnom prihodi od prodaje građevinskog zemljišta.

Općina Ljubuški koristi kreditna sredstva dobivena od Svjetske banke preko Fonda za lokalni razvoj u iznosu od 1.950.000,00

izgradnje vodovoda. Treći kredit općina je uzela od Hypo Banke u iznosu od 2.315.000,00 KM. Ovaj kredit uzet je 2011. godine na period od 10 godina i namijenjen je financiranju kapitalnih investicija zemljišta.

Graf broj 56. Ostali prihodi, primici i financije

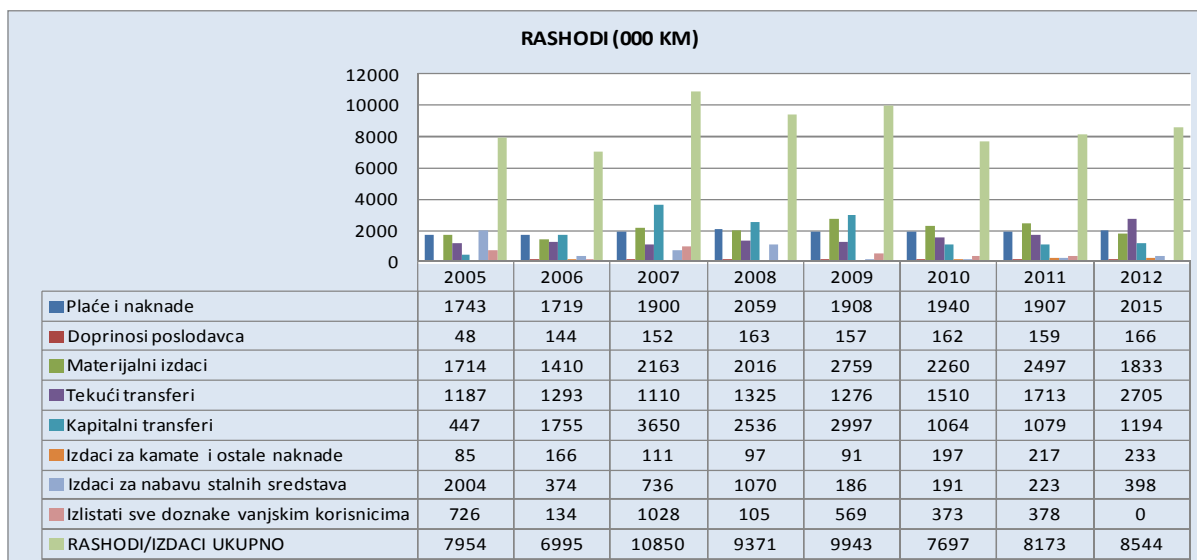
KM. Ovaj kredit je uzet na period od 10 godina, s grace periodom od jedne godina, a otplata počinje 2015. godine i namjena mu je za izgradnju vodoopskrbnog sustava općine Ljubuški. Kredit u iznosu od

10.6. Rashodi

Rashodi i izdatci proračuna općine Ljubuški dijele se na: tekuće izdatke, kapitalne izdatke i otplate dugova i pričuvu, a raspoređuju se na rashode za

financiranje rada Vijeća, tijela uprave, Centra za socijalni rad, Općinskog javnog pravobraniteljstva te školstva. U ukupnom dijelu rashoda općina ulaže oko 30% sredstava na kapitalne transfere, dok su ostali veliki izdaci uglavnom usmjereni na tekuće transfere, plaće i materijalne izdatke.

Tekući transferi su sredstva namijenjena za financiranje kulture, športa i dotacije javnim ustanovama: Knjižnica, Radio Ljubuški, Javna ustanova Ljubuški športski centar, Dječji vrtić, Centar za socijalni rad, sufinanciranje prijevoza učenika, studentske potpore, Crveni križ. Davanja po ovim osnovama nemaju velikih

Graf broj 57. Rashodi

Kapitalni transferi su: kapitalni transferi MZ ovi izdaci se uglavnom odnose na ulaganja u seoske putove i drugu lokalnu infrastrukturu, a sve u svrhu kvalitetnijeg življenja; kapitalni transferi za financiranje vjerskih objekata; kapitalni transferi za kanale za navodnjavanje; kapitalni transfer za vodovod i za izgradnju kanalizacije.

Kapitalni transferi imaju nagli rast nakon 2006. godine što je rezultat stalnih ulaganja u infrastrukturu (vodovod, asfaltiranje putova i dr.)

Izdatci za materijal i usluge odnose se na redovne režijske troškove: nabavku uredskog materijala, troškove održavanja opreme i zgrade, te službenih vozila, kupnju goriva za grijanje i putnička vozila, te izdatci za reprezentaciju i ostale ugovorene usluge. Ovi izdatci imaju trend rasta kao rezultat općenitog poskupljenja energenata.

godišnjih odstupanja

Značajna sredstva općinskog Proračuna troše se za komunalne aktivnosti (zbrinjavanje komunalnog otpada, čišćenje i uređenje grada), za komunalnu infrastrukturu (održavanje cesta i javne rasvjete i sl.), te se veliki dio sredstava uložio u izgradnju vodoopskrbnog sustava općine Ljubuški i u izgradnju Gradskog groblja. Znatan dio općinskog Proračuna potrošen je za rad javne uprave, što je i logično obzirom na djelatnost zbog koje je općina i osnovana te visinu prihoda koja joj je dodijeljena u raspodjeli s ostalim razinama vlasti. Bitno je napomenuti da se udio opće javne potrošnje značajnije ne povećava, a kvaliteta javnih usluga sve je bolja. Ulaganja u socijalne, kulturne i športske aktivnosti nisu zanemarene u općinskom Proračunu. Značajan dio sredstava uložen je u školstvo kroz rekonstrukciju ili izgradnju školskih

objekata te financiranje materijalnih troškova osnovnih škola.

Procjena prihoda proračuna i financijskih sredstava za implementiranje strategije

Projekcije proračuna za narednih 5 godina su rađene na temelju slijedećih pretpostavki:

- Jedinice za makroanalize (OMA) Uprave za indirektno oporezivanje procjenjuje pad poreznih prihoda u 2014. za 17 % u odnosu na procjenu za 2013. godinu,

- Ostali prihodi su definirani kao prosjek u ostalih prihoda u posljednjih 8 godina i taj iznos je držan konstantim za cijeli period za koji je rađena projekcija

Projekcije su rađene na temelju pretpostavki koje su nešto konzervativnije od pretpostavki na temelju kojih općinska administracija radi projekcije proračuna. Dok Općina Ljubuški predviđa ukupni prihod u 2014. godini od 9,961,000 KM, projekcija u tabeli 4 za 2014. godinu je manja od 1,5 miliona KM.

Tabela 4 Procjena iznosa ukupnih prihoda proračuna Općine Ljubuški

	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Porezni prihodi	4,100,000	3,403,000	3,777,330	3,890,649	4,007,369	4,127,590
Neporezni prihodi	1,400,000	1,442,000	1,485,260	1,529,817	1,575,712	1,622,983
Tekuće potpore	1,450,000	1,479,000	1,508,580	1,538,751	1,569,526	1,600,917
Ostali prihodi	1,525,000	1,525,000	1,525,000	1,525,000	1,525,000	1,525,000
Ukupni prihodi proračuna	8,475,000	7,849,000	8,296,170	8,484,219	8,677,608	8,876,491
Procjena kapitalni izdaci (30%)	2,542,500	2,354,700	2,488,851	2,545,265	2,603,282	2,662,947

- U 2015. procjenjuje se porast poreznih prihoda za 11% u odnosu na 2014. godinu
- U 2016. godini te porast poreznih prihoda za 3% u u odnosu na projekciju za 2015. godinu.
- Neporezni prihodi za 2013. su procjenjeni na temelju ostvarenja proračuna u 2013. godini, a u narednim godinama je predviđen godišnji rast od 3%
- Tekuće potpore za 2013. su procjenjeni na temelju ostvarenja proračuna u 2013. godini, a u narednim godinama je predviđen godišnji rast od 2%.

Iz tabele 4. vidljivo je da se procjenjena sredstava koja su dostupna za kapitalne investicije kreću od 2,3 miliona KM do 2,66 miliona KM. Ta sredstva su dostupna za financiranje projekata iz Strategije razvoja općine Ljubuški koji se odnose na ulaganja u seoske putove i drugu lokalnu infrastrukturu, financiranje vjerskih objekata; kanale za navodnjavanje, vodovod i za izgradnju kanalizacije, itd.

Zaključna razmatranja

Proračun općine Ljubuški za 2013. godinu planiran je sukladno gospodarskom razvoju naše općine i ovakvim Proračunom Općina Ljubuški pokušava pratiti zacrtanu politiku svoga razvoja kroz realizaciju prioriternih i započetih projekata te značajnija ulaganja u projektne dokumentaciju koja je neophodna za

realizaciju projekata koji će se financirati iz Fondova Europske unije ili drugih izvora financiranja.

Posljednjih godina primjetan je pad poreznih prihoda zbog recesije koja je zahvatila gospodarstvo. Općina očekuje rast kod prodaje građevinskog zemljišta posebice za poslovnu izgradnju u PZ Zvirici. Trenutno Općina otplaćuje 3 kredita: kredit od Svjetske banke za izgradnju vodoopskrbnog sustava Općine Ljubuški od 1.500.000,00 KM, kredit dobivenom od Unicredit banke za izgradnju gradskog groblja, mrtvačnice i sanaciju putova u iznosu od 1.950.000,00 KM i kredit Hypo banke za otkup zemljišta u iznosu 2.315.000,00 KM.

Raspored rashoda prati razvojni koncept općine Ljubuški prema kome su predviđena sredstva za ostvarivanje povoljnih uvjeta življenja lokalnog stanovništva kroz ulaganja u komunalnu infrastrukturu, uređenje okoliša, održavanje cestovne infrastrukture, poticaj održivog opstanka seoskog stanovništva kroz program izgradnje vodoopskrbnog sustava, sustava navodnjavanja i sanacije poljskih putova, financiranje rada općinskih službi u cilju poboljšanja efikasnosti rada općinske uprave, financiranje socijalne zaštite te intervencije socijalno ugroženom stanovništvu, pomoći pojedincima kroz financiranje projekta studentskih potpora, podrška neprofitnim organizacijama kroz razne kulturne, športske i druge aktivnosti građana i subvencije javnim poduzećima kroz sufinanciranje dijela troškova i financiranje materijalnih troškova škola te intervencije u kapitalna ulaganja i kapitalne intervencije u mjesne zajednice.

III.2. Strateški pravci razvoja

SWOT: Integralna analiza

SWOT analiza predstavlja most između sadašnjeg stanja, koje je utvrđeno analizom i željenog budućeg stanja koje se definira strateškim planom razvoja. Ovaj koncept nam daje sistematsku analizu prilika i prijetnji kao i njihovo usuglašavanje s jakim i slabim stranama općine. SWOT analiza osigurava informacije korisne za usklađivanje općinskih kapaciteta i sposobnosti s okruženjem u kojem Općina djeluje. Najvažnije snage koje općini Ljubuški daju konkurentske prednosti, čineći ovo područje atraktivnim za život i poslovanje su dobar geoprometni i geografski položaj općine koji se ogleda u blizini budućeg koridora Vc, GP Bijača, koji je jedan od dva granična prijelaza schengenskog tipa u BiH, blizina luke Ploče, poduzetnički duh stanovništva te klimatski resursi i tradicijsko naslijeđe u poljoprivrednoj proizvodnji. Ove snage bi trebalo maksimalno iskoristiti za razvoj općine u pravcu izgradnje Ljubuškog kao otvorene, poduzetne lokalne zajednice koja na optimalan način spaja obilježja tradicije i suvremenih mogućnosti, a u isto vrijeme voditi računa o očuvanju životne sredine u razvojnim procesima, čime bi se podigao životni standard stanovništva.

S druge strane, najvažnije slabosti su nedostatan i nedovoljno razvijen proizvodni sektor, usitnjenost poljoprivrednih površina, nepostojanje organiziranog otkupa, nerješeni imovinsko pravni odnosi, te nezaposlenost. Ove slabosti bi trebalo minimalizirati, ili ako je moguće, potpuno eliminirati kako bi se konkurentske prednosti iskoristile na najbolji mogući način.

Najvažnije mogućnosti su tranzitni terminalni potencijal, ulazak Hrvatske u EU te dostupnost tržišta CEFTA i EU i samim time privlačenje novih investicija u općinu. Također, treba napomenuti i potencijal mnogobrojnih iseljenika u

inozemstvu koji se mogu uključiti u razvoj općine.

Najvažnije prijetnje za razvoj općine Ljubuški su politička nestabilnost u BiH i okruženju, neizvjesno uspostavljanje razvojnih shema na višim razinama vlasti, nepostojanje koordinacije različitih razina

vlasti, nedovoljno stimulativan pravni i financijski okvir u BiH (imidž BiH) koji odvraća strane ulagače. Slično kao i slabosti ove prijetnje bi trebalo minimalizirati.

<i>SNAGE</i>	<i>SLABOSTI</i>
<ol style="list-style-type: none"> 1. Povoljan geostrateški i geoprometni položaj općine 2. Pogodni prirodni resursi i klimatski uvjeti za razvoj poljoprivrede, te tradicijsko nasljeđe u poljoprivrednoj proizvodnji 3. Okretnost, poduzetnost i snalažljivost ljudi i natjecateljski duh 4. Dobar prirodni potencijal za razvoj turizma (Trebižat, Kravice, Koćuša,...) 5. Još uvijek očuvan okoliš i prirodni ambijent 6. Bogato kulturno-povijesno nasljeđe: Muzej Humac, Humačka ploča, tvrđava Herceg Stjepan Kosača, nekropole stećaka,... 7. Blizina svetišta Međugorje 8. Prihvatljiva kvaliteta infrastrukture: vodna,telekomunikacijska, elektrodistribucija,... 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nedostatan i nedovoljno razvijen proizvodni sektor 2. Nerazvijena društvena svijest stanovnika: promet, okoliš, ... 3. Nerazvijeni inovacijski potencijal 4. Usitnjenost poljoprivrednih površina 5. Dijelom nedovoljno razvijena prometna infrastruktura općine 6. Neusklađenost ljudskih potencijala s potrebama tržišta rada 7. Općina slabo ili nikako koristi turistički potencijal 8. Nespremnost poduzetnika za uvezivanje i umrežavanje i nerazvijen javno-privatni dijalog 9. Loši/negativni rezultati provedene privatizacije 10. Nedefinirana marketinška strategija općine 11. Neusklađenost zemljišnih knjiga i neriješeni imovinsko-pravni odnosi 12. Nepostojanje institucionalizirane suradnje sa dijasporom
MOGUĆNOSTI	PRIJETNJE/PREPREKE
<ol style="list-style-type: none"> 1. Tranzitni terminalni potencijal na graničnom prijelazu (luka Ploče, koridor Vc, šengenska granica...) 2. Ulazak Hrvatske u EU, te dostupnost tržišta CEFTA, EU... i privlačenje investicija u općinu 3. Prekogranična, regionalna i međuopćinska suradnja 4. Dostupnost i primjena inovacijskog potencijala i novih tehnologija 5. Uvezivanje i organiziranje proizvođača (zadrugarstvo, klasteri, udruženja isl.) 6. Dostupnost financijskih sredstava iz EU fondova 7. Dostupnost međunarodnih i domaćih 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Neizvjesno uspostavljanje razvojnih shema na višim razinama vlasti 2. Nepostojanje koordinacije različitih razina vlasti (općina, županija, Federacija BiH) 3. Nestabilnost i neučinkovitost institucionalnog i zakonskog okruženja u BiH 4. Globalna ekonomska kriza i negativan trend u globalnim kretanjima 5. Nezaštićenost domaćih proizvođača i jaki uvozni lobiji, te slaba zaštita potrošača i kontrola kvalitete uvoznih proizvoda 6. Loša provedba i kontrola, te sporost u provedbi zakonskih rješenja 7. Sporost u približavanju u EU integracijama

MOGUĆNOSTI	PRIJETNJE/PREPREKE
8. Brendiranje i zaštita lokalnih proizvoda i razvoj turističke ponude 9. Dijaspore koja posjeduje znanje, radno iskustvo i kapital	

Pravci razvitka općine Ljubuški

Strateškim fokusiranjem Općina želi maksimalno staviti u funkciju svoje snage kako bi popravila svoje slabosti, te iskoristila mogućnosti koje joj stoje na raspolaganju. U tom smislu bit će od velike koristi i buduća suradnja s dijasporom. Kombinirajući naše snage sa slabostima i mogućnostima iskristalizirali su se sljedeći strateški fokusi razvoja općine:

1. Razvoj gospodarstva utemeljenog na proizvodnji, izvozu i znanju, te privlačenje domaćih i stranih ulaganja

Općina Ljubuški ima izvrsnu geoprometnu poziciju te pretpostavke za razvoj kvalitetne poslovne infrastrukture koju će dati na raspolaganje poduzetnicima, odnosno ulagačima. Kako bi se postigao maksimalni učinak, i kako bi se općina razvijala dugoročno, jedan od strateških fokusa općine je privlačenje proizvodnih i izvozno orijentiranih ulaganja, te razvoj vlastitih domaćih biznisa utemeljenih na znanju, inovacijama i primjeni novih tehnologija. Općina ovim fokusiranjem želi biti privlačna ulagačima i konkurentna u ponudi kvalitetne poslovne infrastrukture gospodarstvenicima, posebno onim orijentiranim na proizvodnju i izvoz te gospodarsku djelatnost utemeljenu na znanju.

2. Razvoj turizma utemeljenog na jedinstvenim resursima, maksimalno koristeći snagu svoje pozicije i prirodnih i kulturno-povijesnih potencijala

Općina Ljubuški je u širem okruženju percipirana kao turistička sredina, zbog

postojanja izvanrednih i jedinstvenih prirodnih potencijala, kao i jedinstvenog kulturno-povijesnog nasljeđa. Upravo gradeći na tim snagama općina se želi strateški usmjeriti na razvoj turizma kako bi se svi potencijali i prirodni i kulturno-povijesni stavili u funkciju i bili društveno korisni. Općina Ljubuški ima nekoliko jedinstvenih potencijala koji je diferenciraju od drugih sredina, ali na žalost ti resursi nisu dovoljno iskorišteni. Razvoj turizma će se u velikoj mjeri integrirati s poljoprivrednom proizvodnjom i poljoprivrednim proizvodima, te iskorištavanju prirodnih i kulturnih resursa u funkciji turizma.

3. Razvoj specifične poljoprivredne proizvodnje i povećanje konkurentnosti

Poljoprivreda se nameće kao jedan od nezaobilaznih čimbenika razvoja općine. Uzimajući u obzir naše snage i mogućnosti, općina ima ogromne potencijale za razvoj poljoprivredne proizvodnje. Poljoprivredna proizvodnja također treba igrati jednu od značajnijih uloga u razvoju turizma, te stoga ova dva strateška fokusa moraju biti blisko povezana i integrirana jedan u drugi (oživljavanje ruralnih sredina).

4. Podizanje kvalitete javnih usluga, razvoj komunalne i socijalne infrastrukture i očuvanje okoliša kako bi se stvorili uvjeti za bolju kvalitetu života

Kvaliteta javnih usluga, počevši od komunalne, pa do socijalne infrastrukture ima značajno mjesto u budućim planovima

razvoja općine. Općina će podizati razinu kvalitete javnih usluga te i po tome želi biti jedna od prepoznatljivih Općina u okruženju. S obzirom da se općina između ostalog usmjerava u turizam i razvoj poljoprivrede, zaštita okoliša je jedan od važnijih elemenata strateškog fokusiranja. Općina želi, uz podizanje kvalitete javnih usluga biti prepoznatljiva po čistoći i očuvanom prirodnom ambijentu, koji neće biti devastiran bilo ljudskim ili gospodarskim aktivnostima.

III.3. Vizija razvitka općine Ljubuški

Općina Ljubuški-SRCE
HERCEGOVINE

Mjesto u kojem želite živjeti, u kojem želite raditi, koje želite vidjeti i koje ćete zapamtiti!

Raditi zajedno-poduzetnička sredina

Živjeti zajedno-grad mladih

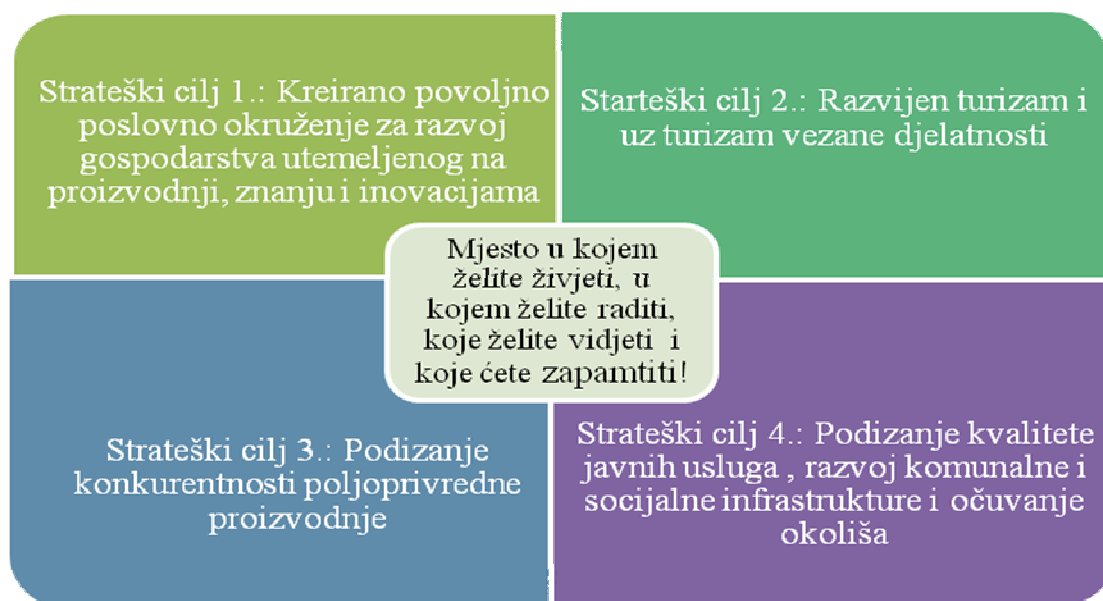
Promovirati zajedno-turistička destinacija

Ljubuški će do 2024. godine biti najljepša turistička destinacija u Bosni i Hercegovini, s očuvanim prirodnim ljepotama i tradicionalnim vrijednostima.

Mjesto mudrih ljudi koje će korištenjem svih raspoloživih resursa i znanja voditi računa o uravnoteženom razvoju, stvarati preduvjete zdravog i perspektivnog života svih njegovih žitelja.

Mjesto promicanja dobrog gospodarenja, poduzetništva, konkurentnosti i inovacije.

III.4. Strateški ciljevi razvitka općine Ljubuški

Strateški cilj 1: Kreirano povoljno poslovno okruženje za razvoj gospodarstva utemeljenog na proizvodnji, znanju i inovacijama

Ovaj cilj je orijentiran na razvoj gospodarstva općine Ljubuški. Ostvarenjem ovog cilja postavljaju se temelji za ubrzan razvoj poduzetništva kao i za stvaranje preduvjeta za povoljno poslovno okruženje. Općinska uprava mora učiniti sve kako bi izgradnjom potrebne infrastrukture, razvojem poslovnih zona učinila područje općine privlačnije potencijalnim investitorima. Ovaj cilj također usmjerava razvojne aktivnosti u smislu institucionalnog sustava potpore poduzetništvu, unapređenju znanja, ulaganja u ljudske resurse i uvođenju inovativnih tehnologija, a sve u svrhu lokalno ekonomskog razvoja općine.

Strateški cilj 2: Razvijen turizam i poboljšanje turističke djelatnosti

U općini Ljubuški postoje turistički resursi kao i nekoliko atraktivnih turističkih destinacija. Oni predstavljaju „turističku sirovinu“ koju je kroz kvalitetno planiranje i upravljanje turističkim razvojem destinacije, moguće transformirati u tržišno prepoznatljive, konkurentne i dugoročne održive turističke proizvode i usluge. „Turističkim master planom „ općine Ljubuški određene su smjernice razvoja. Smjerovi turizma idu prema zaštiti kulturno- povijesne baštine i izvorne očuvane prirode. Primarno je razvijati eko turizam, ruralni turizam, gastronomiju, sportsko- rekreacijski turizam i kulturni turizam. Potrebno je razvijati sezonski i boravišni turizam kao i zbog povoljne geoprometne lociranosti turizam u tranzitu.

Strateški cilj 3: Podizanje konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje

Ovaj cilj se odnosi na povećanje razine iskorištenosti poljoprivrednih resursa, razvoju primarne poljoprivredne proizvodnje. Iako se razvoj općine prvenstveno ne temelji na poljoprivredi, prisutna je tradicija bavljenja

poljoprivrednom proizvodnjom a same prirodne karakteristike i bogatstvo kraja vodom idu u prilog i upućuju na potrebu daljnjeg ulaganja u poljoprivredni sektor.

Strateški cilj 4: Podizanje kvalitete javnih usluga, razvoj komunalne i socijalne infrastrukture i očuvanje okoliša kako bi se stvorili uvjeti za bolju kvalitetu života.

Općinska uprava Općine Ljubuški mora poduzeti sve potrebne korake koji će rezultirati modernijim i manje birokratskim pristupom ispunjavanja zahtjeva, ali i očekivanjima poduzetnika i građana u širem smislu riječi. Potrebno je unaprijediti funkcioniranje općinske administracije kao i usluga koje općinska administracija pruža građanima. Cilj je zadovoljstvo građana radom i uslugama općinske administracije. Općina može kroz različite edukacije i kampanje proširiti ekološku svijest građana. Cilj je u narednom razdoblju povećati javnu svijest o zaštiti okoliša i javnih resursa. Općina treba osigurati podršku projektima ekološke edukacije i zaštite prirodne sredine.

DIO. IV. SEKTORSKI PLANOVI

IV.1. PLAN EKONOMSKOG RAZVOJA

IV.1.1. Fokusiranje

1. Razvoj poslovnih zona i jačanje investicija.

Općina Ljubuški raznim programima i projektima treba djelovati na privlačenje investitora. Ovaj fokus se odnosi na stimulaciju ekonomskih aktivnosti u područjima gdje općina raspolaže s potencijalima za rast i razvoj privrede i ekonomskih aktivnosti, bilo da utječe na iskorištavanje resursa koji do sada nisu bili iskorišteni ili reaktiviranjem potencijala. Jedno od važnijih pitanja u području privrede i poduzetništva je povećanje broja zaposlenih kroz stvaranje poslovne klime i privlačenje investicija. U tom smislu, suradnja s dijasporom predstavlja mogućnost, kako kroz privlačenje novih investicija, tako i znanja i potrebnog iskustva za razvoj poduzetništva.

2. Razvoj sektora malih i srednjih poduzeća

Mala i srednja poduzeća mogu stvarati nove vrijednosti i nove mogućnosti za zapošljavanje, stoga je potrebna specifična podrška u jačanju poslovnih vještina, institucionalne organizacije i osiguravanju poslovnih lokacija. Općina treba identificirati nove proizvode, tehnologije koje nisu štetne za okoliš i koje omogućavaju izlaz na nova tržišta, ali i pripremiti jasan sustav općinskih poticaja novim i postojećim investitorima.

3. Poboljšanje uvjeta za razvoj poljoprivredne proizvodnje, brendiranja poljoprivrednih proizvoda.

Općina Ljubuški, kao općina s dugom tradicijom bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom, mora ozbiljno u svom razvoju voditi računa o ovom fokusu. Potrebno je realizirati projekte koji će restrukturirati dosadašnju tradicionalnu proizvodnju te stvoriti uvjete za plasman poljoprivrednih proizvoda.

4. Izgradnja turističke ponude, stvaranje prepoznatljivog turističkog imidža općine Ljubuški.

Općina Ljubuški turizam vidi kao respektabilnu granu budućeg razvoja. Općina posjeduje Turistički master plan razvoja turizma, te je potrebno raditi na unaprjeđenju turističke ponude, uređenju lokaliteta, infrastrukture i svemu potrebnom kako bi turizam postao značajna gospodarska snaga općine Ljubuški.

IV.1.2. SWOT analiza- ekonomski razvoj

SNAGE	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Povoljan geoprometni i geografski položaj općine (GP Bijača, Luka Ploče, Koridor Vc) ✓ Pogodni prirodni resursi i klimatski uvjeti za razvoj poljoprivrede te tradicijsko naslijeđe u poljoprivrednoj proizvodnji ✓ Poduzetnički duh stanovništva ✓ Bogato kulturno i povijesno naslijeđe: Muzej na Humcu, Galerija "Majka", Humačka ploča, Tvrđava herceg Stjepana, nekropole stećaka, itd... ✓ Izgrađena poslovna zona i nova zona u izgradnji 	<ul style="list-style-type: none"> × Neusklađenost zemljišnih knjiga i neriješeni imovinsko- pravni poslovi × Općina nedovoljno koristi turističke potencijale × Neusklađenost radne snage s potrebama tržišta rada × Neorganizirana poljoprivredna proizvodnja (nema organiziranog otkupa, plasmana) × Nedostatan i nedovoljno razvijen proizvodni sektor × Loši rezultati provedene privatizacije × Nerazvijen javno-privatni dijalog (obostrano) × Nepostojanje marketinške strategije općine × Nepostojanje institucionalne suradnje sa dijasporom
MOGUĆNOSTI/PRILIKE	PRIJETNJE
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Tranzitni terminalni potencijal ✓ Ulazak Hrvatske u EU, dostupnost tržišta CEFTA ✓ Privlačenje investicija u općinu ✓ Prekogranična, regionalna i međuopćinska suradnja ✓ Dostupnost finansijskih sredstava iz EU fondova i mogućnost međunarodnih i domaćih izvora financiranja ✓ Brendiranje i zaštita lokalnih proizvoda i razvoj turističkog sadržaja ✓ Potencijal dijaspore za razvojne projekte iz oblasti poljoprivrede i turizma 	<ul style="list-style-type: none"> × Neizvjesno uspostavljanje razvojnih shema na višim razinama vlasti × Nepostojanje koordinacije različitih razina vlasti (Općina, Županija, Federacija) × Nestabilnost i neučinkovitost institucionalnog i zakonskog okruženja u BiH × Loš imidž BiH × Globalna ekonomska kriza i negativan trend u globalnim kretanjima

IV.1.3. Razvojni ciljevi ekonomskog sektora

Ciljevi ekonomskog razvoja	Veza sa strateškim ciljevima	Veza s razvojnim ciljevima u drugim sektorima
OC 1. Do 2018. godine stvoriti pretpostavke za privlačenje investicija u općinu	1.S.C. Kreirano povoljno okruženje za razvoj gospodarstva utemeljenog na proizvodnji, znanju i inovacijama	OC4. Plan zaštite okoliša
OC 2. Do 2018. godine unaprijediti općinu da u potpunosti zadovoljava uvjete za stvaranje povoljnog poslovnog okruženja.	1.S.C. Kreirano povoljno okruženje za razvoj gospodarstva utemeljenog na proizvodnji, znanju i inovacijama	OC4. Plan zaštite okoliša OC4. Plan društvenog razvoja
OC3. Do 2018. godine godina stvoriti uvjete za konkurentnu poljoprivrednu proizvodnju	3.S.C. Stvorene pretpostavke za podizanje konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje	OC4. Plan zaštite okoliša
OC4. Do 2018. godine razviti prepoznatljiv turistički sadržaj	2.S.C. Stvorene pretpostavke za razvijen turizam i poboljšanje turističke djelatnosti	OC4. Plan zaštite okoliša OC3. Plan društvenog razvoja

IV.1.4. Integracija sa strateškim dokumentima viših razina

1. Sektorski plan ekonomskog razvoja usklađen je sa Strategijom razvoja Županije Zapadno-hercegovačke, s ciljem „Ekonomski jaka županija“, kojeg slijede strateški prioritet „Konkurentno malo i srednje poduzetništvo“, „Povoljna ulagačka klima u Županiji“, „Organizirani za nova tržišta“, „Stvoreni prepoznatljivi proizvodi“, „Iskorištavanje postojećih potencijala“, „Natapanje i odvodnjavanje raspoloživih poljoprivrednih proizvoda“. Također plan je usklađen sa Strategijom razvoja BiH u okviru strateškog cilja koji se odnosi na konkurentnost i predviđa kontinuirano poboljšanje produktivnosti poduzeća, podršku klasterima i jačanju lanaca vrijednosti, dok se u okviru strateškog cilja koji se odnosi na zapošljavanje predviđa razvoj malih i srednjih poduzeća i

otvaranje novih radnih mjesta kroz razvoj instrumenata financijske podrške razvoju MSP-a osiguravanje financijske podrške razvoju MSP-a, te poticanje razvoja inkubatora. U okviru strateškog cilja koji se odnosi na održivi razvoj, Strategija razvoja BiH navodi na potrebu daljeg razvoja poljoprivrede na temelju korištenja prirodnih kompetitivnih prednosti te modernizacije poljoprivredne proizvodnje radi povećanja njene efikasnosti, konkurentnosti i koncepta održivog razvoja ruralnog područja, što je u skladu s poljoprivrednom politikom Europske unije.

2. Svi sektorski ciljevi ekonomskog razvoja općine Ljubuški usklađeni su s odredbama Zakona o poticanju razvoja mlade privrede. Ova usklađenost je važna, jer se za implementaciju projekata iz ovog sektora može tražiti financijska podrška od strane Federacije BiH, koja se daje putem

javnih poziva preko nadležnih Ministarstava za okoliš i turizam, te Ministarstva razvoja, poduzetništva i obrta.

3. Strateški cilj vezan za turizam je usklađen s odrednicama Federalne strategije razvoja turizma.
4. Strategija u području migracija i azila BiH 2012 - 2015, u kojoj je jedan od ciljeva jačanje institucionalnih kapaciteta u BiH u cilju uključivanja migracija u razvoj.
5. Strategija zapošljavanja u Bosni i Hercegovini 2010-2014, u okviru mjera, koje strategija predviđa,

povezivanje s dijasporom moglo bi biti ostvareno i kroz Mjeru 3, Produktivno koristiti novčane doznake iz inozemstva.

6. Nacrt Strategija razvoja BiH 2010 - 2014, kao i odgovarajući Akcijski plan institucija BiH i FBIH predviđaju politiku usmjerenu na stvaranje i unaprijeđenje uvjeta za aktiviranje investicijskog potencijala dijaspore.

IV.1.5. Programi, projekti i mjere

Za realizaciju plana ekonomskog razvoja općine Ljubuški definirano je 19 projekata i mjera grupiranih u 3 programa:

Program 1: Razvoj poslovnog okruženja i MSP	Program 2: Razvoj poljoprivrede	Program 3: Razvoj turizma
<p><u>Projekt 1.1</u> Dovođenje certifikacije Općine Ljubuški</p> <p><u>Mjera 1.2</u> Obuke djelatnika Općine Ljubuški (primjena novih tehnologija, e-uprava,...)</p> <p><u>Mjera 1.3</u> Pomoć MSP-u kroz olakšice u komunalnim naknadama i</p> <p><u>Projekt 1.4</u> Izrada promotivnih materijala i poticanje mladih nezaposlenih osoba na osnivanje MSP uz kontakte sa dijasporom</p> <p><u>Projekt 1.5</u> Uređenje infrastrukture PZ Zvirici</p> <p><u>Projekt 1.6</u> Uređenje infrastrukture PZ Mostarska vrata</p> <p><u>Mjera 1.7</u> Promocija PZ</p> <p><u>Mjera 1.8</u> Osposobljavanje općinskih struktura za upravljanje PZ</p> <p><u>Projekat 1.9</u> Uvezivanje domaćih gospodarstvenika sa dijasporom</p>	<p><u>Mjera 2.1</u> Uređenje putne poljske infrastrukture</p> <p><u>Mjera 2.2</u> Uređenje poljske vodovodne infrastrukture</p> <p><u>Projekt 2.3</u> Brendiranje poljoprivrednih proizvoda</p> <p><u>Projekt 2.4</u> Obuka poljoprivrednih proizvođača</p> <p><u>Mjera 2.5</u> Potpore za podizanje plastenika</p>	<p><u>Projekt 3.1</u> Stavljanje u funkciju lokaliteta Kravice i Koćuša</p> <p><u>Mjera 3.2</u> Izrada turističkih promo materijala</p> <p><u>Projekt 3.3</u> Uređenje infrastrukture na Tvrđavi herceg Stjepan Kosača</p> <p><u>Mjera 3.4</u> Promoviranje aktivnog odmora kroz športski lov, ribolov, biciklizam</p> <p><u>Mjera 3.5</u> Kontinuirano ulaganje u područja od posebnog kulturnog značaja (Bigeste, Staro Hardomilje)</p>

Inicijative međuopćinske suradnje:

U sektoru ekonomskog razvoja nema identificiranih projekata međuopćinske suradnje.

opreme, a najviše nedostatku financijskih sredstava za pripremanje, organiziranje i izvođenje kulturnih djelatnosti. U općini postoji prostor nekadašnje Duhanske stanice koji je pogodan za različite

IV.1.6. Procjena očekivanih ishoda s indikatorima

Sektorski cilj	Procjena očekivanih ishoda sa indikatorima
OC 1. Do kraja 2018. godine stvoriti preduvjete za privlačenje investicija u općinu	REZULTAT: Popunjenost poslovnih zona Mostarska vrata 80% i Zvirici 70% i otvoreno 400 novih radnih mjesta u općini POKAZATELJI: Dužina izgrađene putne infrastrukture u zonama Broj realiziranih investicija u poslovnima zonama Broj otvorenih radnih mjesta
OC2. Do 2018. unaprijediti Općinu da u potpunosti zadovoljava uvjete za stvaranje povoljnog poslovnog okruženja.	REZULTAT: Općina certificirana kao općine povoljne za ulaganja i biznis u skladu s BFC kriterijima POKAZATELJI: 80% ispunjenosti kriterija za BFC Broj uspostavljenih kontakata s investitorima Broj sastanaka vijeća za razvoj
OC3. Do 2018. godine stvoriti uvjete za konkurentnu poljoprivrednu proizvodnju	REZULTAT: Povećanje kultiviranih obradivih površina za 30% POKAZATELJI: Dužina uređene poljoprivredne infrastrukture Broj trajnih nasada Količina prinosa
OC4. Do 2018. godine razviti prepoznatljivi turistički sadržaj i urediti postojeću turističku infrastrukturu	REZULTAT: Najmanje 180.000 posjetitelja i turista turističkim lokalitetima POKAZATELJI: Broj ulaznica Broj posjetitelja Broj noćenja

IV.2. PLAN DRUŠTVENOG RAZVOJA

IV.2.1. Fokusiranje

1. Stvaranje uvjeta za uključivanje mladih u sportsko-kulturni život općine

Općina Ljubuški ima veliku tradiciju u kulturi i športu. Sve više se ukazuje potreba proširenja kapaciteta kako za športski tako i kulturni sadržaj. Kulturni i športski život na području općine Ljubuški egzistira unatoč nedostatku kvalitetnih prostora, tehničkih sredstava i

kulturne sadržaje, no zbog neriješenih pitanja privatizacije trenutno nije moguće koristiti te prostorije, ali Općina vjeruje da će se u skorom vremenu ti problemi riješiti.

2. Socijalno uključivanje osoba s posebnim potrebama i drugih socijalno ugroženih skupina

U općini Ljubuški postoji nekoliko kategorija socijalno ugroženih skupina. Posebnu brigu potrebno je pružiti osobama s posebnim potrebama. Udruga " Duga" na

različite načine pokušava poboljšati kvalitetu života ovim osobama. Prvi cilj udruge je izgradnja potrebne infrastrukture (centar), zadovoljenje kvalitete školovanja (osnovno i srednje obrazovanje), radionice, suradnja s drugim udrugama, različiti programi i mjere prilagođeniji osobama s posebnim potrebama. Druga ugrožena skupina su nezaposleni, posebno osobe mlađe životne dobi. Općina želi omogućiti ostanak mladih kroz programe zapošljavanja, samozapošljavanja i osiguranje kvalitete života kako bi se zaustavilo iseljavanje mladih iz ekonomskih razloga. Treća ugrožena skupina su oni koji ne ispunjavaju uvijete za bilo kakvu vrstu pomoći i nisu u sustavu osiguranja. Za ovu skupinu općina mora razviti posebne programe zaštite

(zdravstvena skrb, socijalna primanja).

3. Jačati kapacitet javne uprave i izgrađivati partnerstvo s građanima i NVO sektorom

Ovim fokusom Općina Ljubuški želi naglasiti važnost i postaviti smjernice u jačanju učinkovitosti javne uprave u pružanju javnih usluga. Ciljevi općine su povećati transparentnost, integritet i povjerenje u javnu upravu. Potrebno je unaprijediti upravljanje ljudskim potencijalima u javnoj upravi kao i sustavno jačati kapacitete organizacija civilnog društva. Poticanje aktivnosti vezane za razvoj dijaloga i partnerstva s organizacijama civilnog društva potrebno je zbog bolje politike razvoja.

IV.2.2. SWOT analiza društvenog sektora

<i>SNAGE</i>	<i>SLABOSTI</i>
✓ Kulturna baština	× Nedovoljna promocija kulturnog naslijeđa
✓ Najgušće naseljena općina u ŽZH	× Slabo razvijena infrastruktura i nedostatak adekvatne opreme za kulturne i obrazovne sadržaje
✓ Tradicionalne kulturne manifestacije	× Ograničena financijska sredstva za kulturne, sportske i obrazovne sadržaje
✓ Sufinanciranje prijevoza učenika i stipendiranje studenata	× Neriješena privatizacija
✓ Razvijena primarna zdravstvena zaštita	× Visoka stopa nezaposlenosti, pogotovo mladih
✓ Dobra koordinacija lokalnih vlasti sa MZ	× Neadekvatna infrastruktura, neprilagođeni programi i nedovoljan broj stručno osposobljenog kadra za brigu o osobama s posebnim potrebama
✓ Efikasna javna uprava (brza usluga preko Centra za usluge građanima)	× Neusklađenost radne snage s potrebama na tržištu rada (potreba prekvalifikacije i dokvalifikacije)
✓ Veliko zanimanje mladih za glazbenu i likovnu umjetnost	× Nepostojanje institucionalne suradnje s dijasporom
✓ Športska tradicija i veliki broj športskih klubova, te postojanje športske infrastrukture	
✓ Razvijen nevladin sektor	
✓ Odgovarajući sustav predškolskog i osnovnoškolskog obrazovanja	
✓ Postojanje ustanova za starije i nemoćne	
✓ Dobra prometna povezanost	
✓ Samoinicijativnost lokalnog stanovništva	

<i>PRILIKE</i>	<i>PRIJETNJE</i>
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Suradnja s međunarodnim organizacijama ✓ Predpristupni fondovi EU ✓ Suradnja s drugim gradovima radi zajedničkog interesa na području kulture, športa i umjetnosti ✓ Potencijal dijaspore za razvojne projekte iz oblasti socijalne zaštite i kulturne razmjene 	<ul style="list-style-type: none"> × Neizvjesno uspostavljanje razvojnih shema na višim razinama vlasti × Nepostojanje koordinacije različitih razina vlasti × Neizgrađen dugoročni plan upravljanja kulturnom baštinom × Iseljavanje mladih uvjetovano ekonomskim razlozima × Neadekvatna zakonska regulativa za područje školstva × Propisi neprilagođeni potrebama djece s posebnim potrebama i njihovim skrbnicima

IV.2.3. Razvojni ciljevi društvenog sektora

Ciljevi društvenog razvoja	Veza sa strateškim ciljevima	Veza sa razvojnim ciljevima u drugim sektorima
OC1. Do 2018. godine podići kvalitetu obrazovanja i povećati broj školske djece u van-nastavnim i športskim aktivnostima	4 S. C. Podizanje kvalitete javnih usluga, razvoj komunalne i socijalne infrastrukture i očuvanje okoliša kako bi se stvorili uvjeti za bolju kvalitetu života	OC4. Plan zaštite okoliša
OC2. Do 2018. godine unaprijediti socijalnu uključenost osoba s posebnim potrebama i drugih socijalno ugroženih skupina	4 S. C. Podizanje kvalitete javnih usluga, razvoj komunalne i socijalne infrastrukture i očuvanje okoliša kako bi se stvorili uvjeti za bolju kvalitetu života	OC4. Plan zaštite okoliša
OC3. Do 2018. godine izgraditi kapacitete javne uprave za aktivno partnerstvo s građanima i civilnim društvom	4 S. C. Podizanje kvalitete javnih usluga, razvoj komunalne i socijalne infrastrukture i očuvanje okoliša kako bi se stvorili uvjeti za bolju kvalitetu života	OC4. Plan zaštite okoliša OC2. Ekonomski sektor

IV.2.4. Integracija sa strateškim dokumentima viših razina

- Sektorski plan društvenog razvoja usklađen je sa Strategijom razvoja Županije Zapadno-hercegovačke i to sa drugim strateškim ciljem koji glasi

„Društveno odgovorna županija“ te s njihovim pripadajućim prioritetima i razvojnim mjerama.

- Strategija socijalnog uključivanja stavlja poseban naglasak na socijalnu integraciju kroz participaciju na tržištu

rada. Strateški pravci koji su važni za općinu: razvijanje kapaciteta pružatelja usluge na lokalnoj razini, jačati mehanizme socijalnog dijaloga i razviti participaciju svih relevantnih aktera.

jačanju svijesti o važnosti emigracija za razvoj u privatnom, akademskom i nevladinom sektoru, kao i medijima, koje mogu biti relevantne i za lokalnu razinu.

IV.2.5. Programi, projekti i mjere

Za realizaciju plana društvenog razvoja definirano je 23 projekata i mjere grupirani u 3 programa:

Program 1. Unapređenje obrazovanja, kulture i športa	Program 2. Unapređenje socijalne uključenosti osoba s posebnim potrebama i drugih socijalno ugroženih skupina	Program 3. Kontinuirano unapređenje funkcioniranja javne uprave
<p><u>Projekat 1.1.</u>: OŠ Marka Marulića Športski otvoreni tereni</p> <p><u>Projekat 1.2.</u>: OŠ Marka Marulića Dječji sanitarni čvorovi</p> <p><u>Projekt 1.3.</u> SSŠ Ruđer Bošković Dogradnja aneks objekta od 6 učionica</p> <p><u>Projekt 1.4.</u> Kulturno informativni centar</p> <p><u>Projekt 1.5.</u> Gradski dječji vrtić</p> <p><u>Projekt 1.6.</u> Rekonstrukcija i dogradnja Centra malih športova</p> <p><u>Projekt 1.7</u> Osnovna glazbena škola- izgradnja</p> <p><u>Projekt 1.8.</u> Chat bez granica</p> <p><u>Projekt 1.9.</u> Kulturno edukativni park „Park Mira“</p>	<p><u>Projekt 2.1.</u> Osiguravanje prostorija za rehabilitacijski centar za djecu s posebnim potrebama</p> <p><u>Projekt 2.2.</u> Opremanje predškolskih i školskih ustanova potrebnom didaktičkom opremom</p> <p><u>Projekt 2.3.</u> Dogradnja i rekonstrukcija Centra za socijalni rad i prostorija Crvenog križa</p> <p><u>Projekt 2.4.</u> Osnivanje dnevnog centra za djecu i odrasle s posebnim potrebama uz podršku dijaspore</p> <p><u>Mjera 2.5.</u> Jačanje društvene svijesti i odgovornosti prema osobama s posebnim potrebama</p>	<p><u>Mjera 3.1.</u> Uključivanje dijaspore u razvojne projekte</p> <p><u>Mjera 3.2.</u> Edukacija u Upravljanje projektnim ciklusom</p> <p><u>Projekt 3.3.</u> Izrada strategije komuniciranja s građanima</p> <p><u>Mjera 3.4.</u> Kontinuirano educiranje državnih službenika i namještenika</p> <p><u>Mjera 3.5.</u> Podrška razvoju NVO sektora i njegovo uključivanje u razvojne procese zajednice</p> <p><u>Projekt 3.6.</u> Usklađivanje gruntovnice i katastra</p> <p><u>Projekt 3.7.</u> Izrada marketinških materijala</p> <p><u>Projekt 3.8.</u> Izrada marketing plana općine Ljubuški</p> <p><u>Projekt 3.9.</u> Izrada nove web stranice</p>

- Strategija u području migracije i azila BiH 2012 – 2015: u Akcijskom planu za primjenu strategije predviđen je čitav niz mjera za uključivanje bh dijaspore u društveni i ekonomski život zemlje, a posebno: javne kampanje na

- **Inicijative međuopćinske suradnje**
- U sektoru društvenog razvoja nema identificiranih projekata međuopćinske suradnje.

IV.2.6. Procjena očekivanih ishoda s indikatorima

Sektorski cilj	Procjena očekivanih ishoda s indikatorima
OC1.Do 2018. godine podići kvalitetu obrazovanja i povećati broj školske djece u van-nastavnim i športskim aktivnostima	<p>REZULTAT: Stvoreni bolji uvjet za rad u nastavnim i van-nastavnim aktivnostima</p> <p>POKAZATELJI: Povećan broj djece u predškolskom odgoju za 20%, Povećan postotak broj djece u izvanškolskim i športskim aktivnostima, Postotak djece koja postižu bolje rezultate u učenju i ponašanju. Povećanje broja osoba koje se bave volonterskim radom</p>
OC2. Do 2018. godine unaprijediti socijalnu uključenost osoba s posebnim potrebama i drugih socijalno ugroženih skupina	<p>REZULTAT: Osnovan Dnevni centar za djecu i odrasle osobe s posebnim potrebama, te minimalno 3 škole i 1 vrtić opremljeni didaktičkom opremom i 5 područnih škola uključeno u radionice „podizanja svijesti o uključivanju osoba s posebnim potrebama u svakodnevni život.“</p> <p>POKAZATELJI: Broj korisnika „Dnevni centar za osobe djecu i odrasle osobe“ Broj opremljenih škola i vrtića didaktičkom opremom Broj uključenih područnih škola u radionice podizanja svijesti Broj radionica „podizanja svijesti o uključivanju osoba s posebnim potrebama u svakodnevni život.“</p>
OC3. Do 2018. godine izgraditi kapacitete javne uprave za aktivno partnerstvo s građanima i civilnim društvom	<p>REZULTAT: Najmanje 3 inicijative za aktivno partnerstvo s građanima i civilnim društvom ostvarene godišnje</p> <p>POKAZATELJI: Broj održanih seminara i radionica Broj projekata u suradnji s NVO i dijasporom Broj posjetitelja web stranice Broj polaznika treninga</p>

IV.3. PLAN ZAŠTITE ŽIVOTNE SREDINE

IV.3.1. Fokusiranje

1. Jačanje i izgradnja infrastrukture (vodovodne i kanalizacijske) i podizanje kvalitete komunalnih usluga

Ovim strateškim fokusom Općina želi poboljšati stupanj infrastrukture, podići kvalitetu komunalnih usluga u skladu s europskim standardima zaštite okoliša. Ne postoji razvijen sustav

selektivnog prikupljanja otpada, i u svrhu dostizanja ovakvog najboljeg modela prikupljanja i odlaganja otpada Strategija je postavila nekoliko projekata u svrhu dostizanja tih standarda.

2. Prostorno planiranje u pravcu razmjешtanja gradskog prometa, posebno u kontekstu GP Bijača

U tijeku je izrada prostornog plana općine Ljubuški koji će stvoriti temelj za održivu i uravnoteženu valorizaciju prostora. Svrha ovoga cilja je rasteretiti

promet kroz uže središte grada. U tu svrhu izgrađen je novi kružni tok, te se planira izgraditi zapadna zaobilaznica.

3. Podizanje ekološke svijesti stanovništva

U sektoru zaštite okoliša jedan od ciljeva je očuvanje okoliša od nekontroliranog odlaganja otpada i

eliminacija postojećih divljih deponija. Općina stoga teži razviti svijest među građanima, vezano za očuvanje i zaštitu okoliša.

IV.3.2. SWOT analiza - Zaštita okoliša

SNAGE	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Općina Ljubuški jedna od vodom najbogatijih općina u BiH ✓ Opskrbljenost pitkom vodom: gradski vodovod (70 % stanovništva ukupne dužine 400 km) ✓ 2012. Završeno idejno rješenje odvodnje fekalnih i oborinskih voda ✓ U tijeku rekonstrukcija i dogradnja pročištača otpadnih voda s 5000-6000 E.S. ✓ Produženje vodovodne mreže na 3 lokaliteta ✓ Postojanje kraških vrela koja služe za vodoopskrbu pojedinih dijelova općine ✓ Postojanje športsko-roniteljskog ekološkog kluba „Vidra Ljubuški“ 	<ul style="list-style-type: none"> × Plavljenje poljoprivrednih površina × Usitnjenost poljoprivrednih površina × Nepostojanje monitoringa kvalitete zraka, vode i tla × Opasnosti od prirodnih nepogoda- poplave, požari i snježne nepogode × Nepostojanje kulture, prakse i infrastrukture selektivnog prikupljanja otpada × Nedovoljna educiranost stanovništva o mogućnosti upotrebe otpada × Postojanje divljih deponija
MOGUĆNOSTI/PRILIKE	PRIJETNJE
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Eko-etno turizam ✓ Privlačenje EU sredstava iz predpristupnih fondova ✓ Mogućnost privlačenja sredstava iz viših razina vlasti, te domaćih i stranih investitora, uključujući dijasporu ✓ Sustavna edukacija stanovništva poradi kvalitetne, ekološki održive valorizacije raspoloživih prirodnih resursa i kulturne baštine ✓ U blizoj mogućnosti postoji mogućnost selektivnog prikupljanja otpada ✓ Poboljšanje turističke ponude i uređenja kupališta Kravice (otvaranje suvenirnica, naplata parkinga) 	<ul style="list-style-type: none"> × Opasnost od visokih voda i izlivanja Trebižata × Oštećenje nasipa × Neizvjesno uspostavljanje razvojnih shema na višim razinama vlasti × Nepovoljna ekonomska situacija u zemlji

IV.3.3. Ciljevi zaštite životne sredine

Ciljevi zaštite životne sredine	Veza sa strateškim ciljevima	Veza sa razvojnim ciljevima u drugim sektorima
OC1. Do 2018. godine podići razinu kvalitete i dostupnosti komunalne infrastrukture i usluga	4S.C. Podizanje kvalitete javnih usluga, razvoj komunalne i socijalne infrastrukture i očuvanje okoliša kako bi se stvorili uvjeti za bolju kvalitetu života.	OC2. Ekonomski sektor
OC2. Do 2018. godina osuvremeniti sustav upravljanja komunalnim otpadom	4S.C. Podizanje kvalitete javnih usluga, razvoj komunalne i socijalne infrastrukture i očuvanje okoliša kako bi se stvorili uvjeti za bolju kvalitetu života.	OC2. Ekonomski sektor
OC3. Do 2018. godine povećati razinu energetske efikasnosti u javnim objektima	4S.C. Podizanje kvalitete javnih usluga, razvoj komunalne i socijalne infrastrukture i očuvanje okoliša kako bi se stvorili uvjeti za bolju kvalitetu života.	OC2. Ekonomski sektor
OC4. Do 2018. Stvoriti pretpostavke za planski i uravnotežen razvoj općine	4S.C. Podizanje kvalitete javnih usluga, razvoj komunalne i socijalne infrastrukture i očuvanje okoliša kako bi se stvorili uvjeti za bolju kvalitetu života.	OC. Ekonomski sektor

IV.3.4. Integracija sa strateškim dokumentima viših razina

Najznačajniji strateški dokument iz područja životne sredine na razini BiH je Akcijski plan zaštite životne sredine Bosne i Hercegovine (NEAP BiH). Osam prioritetnih područja NEAP-a su:

- Vodni resursi / otpadne vode
- Održivi razvoj ruralnih područja
- Upravljanje životnom sredinom (informacijski sistem/integralno planiranje/edukacija)
- Zaštita biološke i pejzažne raznolikosti
- Otpad / upravljanje otpadom
- Privreda / održivi razvoj privrede
- Javno zdravstvo

Inače, područja - «Zakonsko i institucionalno jačanje» i «Izrada

dokumentacijske osnove za planiranje i upravljanje životnom sredinom» su prepoznate kao uvjet za implementaciju predviđenih aktivnosti u svim drugim oblastima.

Sektorski cilj 1 je povezan s prioritetnom oblašću 1 - Vodni resursi/otpadne vode, dok je sektorski cilj 2 povezan s prioritetnim područjem 1 i 2: Vodni resursi/otpadne vode i Održivi razvoj ruralnih područja. Prioritetne mjere i aktivnosti povezane sa sektorskim ciljem 1 su:

- Izrada i realizacija projekata za izgradnju novih i sanaciju postojećih sustava za pročišćavanje otpadnih voda;
- Sanacija postojećih i izgradnja novih kanalizacijskih sustava u najugroženijim regijama u BiH.

Drugi značajan strateški dokument iz ovog područja, koji je donesen na

entitetskoj razini, je Strategija zaštite okoliša Federacije Bosne i Hercegovine (usvojena u siječnju 2009. godine). Federalna strategija zaštite voda, odnosno upravljanja vodama je urađena zasebno, a za izradu je zaduženo Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i

IV.3.5. Programi, projekti i mjere

Za realizaciju plana zaštite životne sredine definiran je 21 projekt i mjera, grupirani u 3 programa:

Program 1. Igradnja i sanacija vodovodne i kanalizacijske mreže	Program 2. Selektivno prikupljanje otpada i reciklaža	Program 3. Poboljšanje prometne infrastrukture i energetska učinkovitost
<p><u>Projekat 1.1.</u> Vodovod prema Humcu II „Brod“</p> <p><u>Projekat 1.2.:</u> Izgradnja vodovodne mreže u Studencima</p> <p><u>Projekt 1.3.</u> Vodovod za zapadni dio MZ Crnopod</p> <p><u>Projekt 1.4.</u> Vodosnabdijevanje Bijača Stubica, Zvirici i Dole Greda Vojnici</p> <p><u>Projekt 1.5.</u> Vodovodna mreža u Klobuku</p> <p><u>Projekt 1.6.</u> Kanalizacija Zapadni krak</p> <p><u>Projekt 1.7.</u> Nastavak rekonstrukcije pročistača otpadnih voda</p>	<p><u>Projekt 2. 1.</u> Izrada elaborata o upravljanju otpadom, uključujući i selektivno prikupljanje otpada</p> <p><u>Projekt 2.2.</u> Izgradnja reciklažnog dvorišta</p> <p><u>Projekt 2.3.</u> Uklanjanje i sanacija divljih deponija</p> <p><u>Projekt 2.4.</u> Sanacija deponije na Bučinama</p> <p><u>Projekt 2.5.</u> Ekološki projekti s NVO sektorom i građanima</p> <p><u>Mjera 2.6.</u> Izrada LEAP-a Općine Ljubuški</p> <p><u>Mjera 2.7.</u> Edukacija stanovništva u svrhu podizanja ekološke svijesti i znanja o otpadu</p> <p><u>Mjera 2.8.</u> Javna kampanja za selektivno prikupljanje otpada</p>	<p><u>Projekt 3.1.</u> Ljubuška zapadna obilaznica</p> <p><u>Projekt 3.2.</u> Uređenje zapadnog ulaza u grad</p> <p><u>Mjera 3.3.</u> Saniranje lokalnih cesta i ulica po mjesnim zajednicama</p> <p><u>Mjera 3.5.</u> Usvajanje prostornog plana</p> <p><u>Projekt 3.6.</u> Izmjena javne rasvjete</p> <p><u>Projekt 3.7.</u> Energetska učinkovitost u školama i javnim ustanovama</p>

šumarstva. Prijedlog ovog dokumenta je usvojen od strane Vlade FBiH u lipnju 2010. godine. Posebno važni dokumenti više fokusirani na ukupan privredni razvoja, ali svakako sa segmentima koji imaju zajedničke elemente s okolinom su Strategija razvoja FBiH 2010-2020, Strateški plan i program razvitka energetskog sektora FBiH. Sektor zaštite okoliša usklađen je i sa Strategijom razvoja Županije zapadnohercegovačke, s trećim strateškim ciljem koji glasi „Efikasno organizirana županija“ te s odgovarajućim prioritetima i razvojnim mjerama.

IV.3.6. Procjena očekivanih ishoda s indikatorima

Operativni cilj	Procjena očekivanih ishoda s indikatorima
OC1. Do 2018. godine podići razinu kvalitete i dostupnosti komunalne infrastrukture i usluga	<p>REZULTAT: 85% stanovništva ima pristup vodovodnoj i 30 % kanalizacijskoj infrastrukturi</p> <p>POKAZATELJI: Dužina izgrađene primarne i sekundarne vodovodne mreže, Broj stanovnika koji ima pristup kvalitetnoj vodovodnoj infrastrukturi Završetak rekonstrukcije pročistača otpadnih voda, Postotak stanovništva priključen na kanalizacijsku mrežu</p>
OC2. Do 2018. Osvremeniti sustav upravljanja komunalnim otpadom	<p>REZULTAT: 90 % stanovništva obuhvaćeno sustavom reguliranog upravljanja otpadom uz selektivno prikupljanje na regulirane deponije i sanirano 80% divljih deponije</p> <p>POKAZATELJI: Broj građana obuhvaćen selektivnim prikupljanjem otpada, Usvojena regulativa iz područja upravljanja otpadom Broj saniranih deponija uključujući i divlje deponija, Usvojen program za selektivno prikupljanje otpada,</p>
OC3. Do 2018. godine povećati razinu energetske efikasnosti u javnim objektima	<p>REZULTAT: Smanjena količina potrošnje električne energije u javnoj rasvjeti za 35% i smanjenje troškova grijanja za 35%.</p> <p>POKAZATELJI: Broj objekata u koji su uvedene mjere energetske efikasnosti Ostvarena ukupna ušteda energije i smanjena emisija CO₂,</p>
OC4. Do 2018. Stvoriti pretpostavke za planski i uravnotežen razvoj općine	<p>REZULTAT: Usvojen prostorni plan općine i prometna rasterećenost urbanog dijela općine</p> <p>POKAZATELJI: Odluka o usvajanju prostornog plana općine Ljubuški Izgrađena i funkcionalna „Zapadna obilaznica“ Dužina asfaltiranih i obnovljenih cesta</p>

DIO V. OPERATIVNI DIO

V.1. Planovi implementacije

Plan implementacije 2014 – 2016.

Sektor 1: Ekonomski razvoj

Projekti/mjere	Program	Orijentacijski period realizacije (dinamika implementacije)			Nositelji implementacije	Ciljne grupe (korisnici)
		2014.	2015.	2016.		
Projekt 1.1. Dovođenje BFC certifikacije Općine Ljubuški	Program 1. Razvoj poslovnog okruženja i MSP-a	X			Općina Ljubuški	Gradani općine Ljubuški Investitori i MSP
Mjera 1.2. Obuke djelatnika Općine Ljubuški (primjena novih tehnologija, e-uprava,...)	Program 1. Razvoj poslovnog okruženja i MSP-a	X	X	X	Općina Ljubuški	Djelatnici općine Ljubuški
Mjera 1.3. Pomoć MSP-u kroz olakšice u komunalnim naknadama	Program 1. Razvoj poslovnog okruženja i MSP-a	X	X	X	Općina Ljubuški	Mala i srednja poduzeća
Projekt 1.4 Izrada promotivnih materijala i poticanje mladih nezaposlenih osoba na osnivanje MSP uz kontakte s dijasporom	Program 1. Razvoj poslovnog okruženja i MSP-a	X	X		Općina Ljubuški	Turisti Investitori
Projekt 1.5. Uređenje infrastrukture u PZ Zvirici	Program 1. Razvoj poslovnog okruženja i MSP-a	X	X	X	Općina Ljubuški	Investitori i postojeći korisnici poslovne zone
Projekt 1.6. Uređenje infrastrukture u PZ Mostarska Vrata	Program 1. Razvoj poslovnog okruženja i MSP-a	X	X	X	Općina Ljubuški	Investitori i postojeći korisnici poslovne zone
Mjera 1.7. Promocija poslovnih zona	Program 1. Razvoj poslovnog okruženja i MSP-a	X	X	X	Općina Ljubuški	Investitori

Mjera 1.8. Osposobljavanje općinskih struktura za upravljanje poslovnim zonama	Program 1. Razvoj poslovnog okruženja i MSP-a	X	X	X	Općina Ljubuški	Investitori
Projekat 1.9. Uvezivanje domaćih gospodarstvenika s dijasporom	Program 1. Razvoj poslovnog okruženja i MSP-a	X	X			
Mjera 2.1. Uređenje putne infrastrukture	Program 2. Razvoj poljoprivrede	X	X	X	Općina Ljubuški	Gradani općine Ljubuški
Mjera 2.2. Uređenje poljske vodovodne infrastrukture	Program 2. Razvoj poljoprivrede	X	X	X	Općina Ljubuški	Gradani općine Ljubuški
Projekt 2.3. Brendiranje poljoprivrednih proizvoda	Program 2. Razvoj poljoprivrede	X	X	X	Općina Ljubuški	Poljoprivredni proizvođači
Projekt 2.4. Obuka poljoprivrednih proizvođača	Program 2. Razvoj poljoprivrede	X	X	X	Općina Ljubuški	Poljoprivredni proizvođači
Mjera 2.5. Potpore za podizanje plastenika	Program 2. Razvoj poljoprivrede	X	X	X	Općina Ljubuški	Poljoprivredni proizvođači
Projekt 3.1 Stavljajanje u funkciju lokaliteta Kravica i Koćuša	Program 3. Razvoj turizma	X	X	X		
Projekt 3.2. Izrada turističkih promo materijala	Program 3. Razvoj turizma	X	X	X	Općina Ljubuški	Gradani općine Ljubuški Turisti
Mjera 3.4. Uređenje infrastrukture na Tvrdavi Hercegeg Sjepana Kosace	Program 3. Razvoj turizma	X	X	X	Općina Ljubuški	Gradani općine Ljubuški Turisti
Projekt 3.4. Promoviranje aktivnog odmora kroz sportski lov, ribolov, biciklizam	Program 3. Razvoj turizma	X	X	X	Općina Ljubuški	Gradani općine Ljubuški Turisti
Projekt 3.5. Kontinuirano ulaganje u područja od posebnog kulturnog značaja (Bičigste, Staro Hardomilje)	Program 3. Razvoj turizma	X	X	X	Općina Ljubuški	Gradani Općine Ljubuški Turisti
Sektor 2: Društveni razvoj						

Projekt 1.1. OŠ Marka Marulića Športski otvoreni tereni	Program I. Unapređenje obrazovanja, kulture i športa	X	X	X	Općina Ljubuški	Učenci Roditelji Nastavnici
Projekt 1.2: OŠ Marka Marulića Dječji sanitarni čvorovi	Program I. Unapređenje obrazovanja, kulture i športa		X		Općina Ljubuški	Učenci OŠ Gradani općine Ljubuški
Projekt 1.3. SSS Ruder Bošković Dogradnja aneks objekta od 6 učionica	Program I. Unapređenje obrazovanja, kulture i športa	X	X	X	Općina Ljubuški	Gradani općine Ljubuški
Projekt 1.4. Kulturno informativni centar	Program I. Unapređenje obrazovanja, kulture i športa		X	X	Općina Ljubuški	Gradani općine Ljubuški
Projekt 1.5. Gradski dječji vrtić	Program I. Unapređenje obrazovanja, kulture i športa	X	X	X	Općina Ljubuški	Gradani općine Ljubuški
Projekt 1.6. Rekonstrukcija i dogradnja Centra malih športova	Program I. Unapređenje obrazovanja kulture i športa	X	X	X	Općina Ljubuški	Gradani općine Ljubuški
Projekt 1.7. Osnovna glazbena škola izgradnja	Program I. Unapređenje obrazovanja kulture i športa		X		Općina Ljubuški	Učenici, roditelji
Projekt 1.8. Chat bez granica	Program I. Unapređenje obrazovanja kulture i športa	X			Udruga mladih „Agape“	Mladi
Projekt 1.9. Kulturno edukativni park „Park mira“	Program I. Unapređenje obrazovanja, kulture	X	X	X	MZ Humac Općina Ljubuški	Gradani općine Ljubuški Turisti

Projekt 2.1. Osiguravanje prostorija za rehabilitacijski centar za djecu s posebnim potrebama	i športa Program 2. Unapređenje socijalne uključenosti osoba s posebnim potrebama i drugih socijalno ugroženih skupina	X			Općina Ljubuški Udruga „Duga“	Djeca i osobe s posebnim potrebama	
Projekt 2.2. Opremanje predškolskih i školskih ustanova potrebnom didaktičkom opremom	Program 2. Unapređenje socijalne uključenosti osoba s posebnim potrebama i drugih socijalno ugroženih skupina	X	X		Općina Ljubuški Udruga „Duga“	Djeca i osobe s posebnim potrebama	
Projekt 2.3. Dogradnja i rekonstrukcija Centra za socijalni rad i prostorija Crvenog križa	Program 2. Unapređenje socijalne uključenosti osoba s posebnim potrebama i drugih socijalno ugroženih skupina	X	X		Općina Ljubuški	Djelatnici Centra za socijalni rad i Crvenog križa	
Projekt 2.4. Osnivanje dnevnog centra za djecu i odrasle osobe s posebnim potrebama uz podršku dijaspore	Program 2. Unapređenje socijalne uključenosti osoba s posebnim potrebama i drugih socijalno ugroženih skupina	X	X	X	Općina Ljubuški Udruga „Duga“	Djeca i osobe s posebnim potrebama	
Mjera 2.5. Jačanje društvene svijesti i odgovornosti prema osobama s posebnim	Program 2. Unapređenje	X	X	X	Općina Ljubuški Udruga „Duga“	Gradani općine Ljubuški, djeca i osobe s posebnim potrebama	

potrebama	socijalne uključivosti osoba s posebnim potrebama i drugih socijalno ugroženih skupina					
Mjera 3.1. Uključivanje dijaspore u razvojne projekte	Program 4. Kontinuirano unapređenje funkcioniranja javne uprave	X	X	X	Općina Ljubuški	Gradani općine Ljubuški
Mjera 3.2. Edukacija u upravljanju projektnim ciklusom	Program 4. Kontinuirano unapređenje funkcioniranja javne uprave	X	X	X	Općina Ljubuški REDAH	Dijaspora
Projekt 3.3. Izrada strategije komuniciranja s građanima	Program 4. Kontinuirano unapređenje funkcioniranja javne uprave	X			Općina Ljubuški	Djelatnici općine Ljubuški
Mjera 3.4. Kontinuirano educiranje državnih službenika i naniještenika	Program 4. Kontinuirano unapređenje funkcioniranja javne uprave	X	X	X	Općina Ljubuški	NVO sektor
Mjera 3.5. Podrška razvoju NVO sektora i njegovu uključivanje u razvojne projekte	Program 4. Kontinuirano unapređenje funkcioniranja javne uprave	X	X	X	Općina Ljubuški	Gradani općine Ljubuški
Projekt 3.6. Usklađivanje gruntnovnice i katastra	Program 4. Kontinuirano unapređenje funkcioniranja javne uprave			X	Općina Ljubuški	Djelatnici općine Ljubuški

	uprave					
Projekt 3.7. Izrada marketinških materijala	Program 4. Kontinuirano unapređenje funkcioniranja javne uprave	X	X	X	Općina Ljubuški	Turisti Investitori
Projekt 3.8. Izrada marketing plana općine	Program 4. Kontinuirano unapređenje funkcioniranja javne uprave		X		Općina Ljubuški	Turisti Investitori
Projekt 3.9. Izrada nove web stranice	Program 4. Kontinuirano unapređenje funkcioniranja javne uprave	X			Općina Ljubuški	Gradani Investitori
Sektor 3: Zaštita okoliša						
Projekt 1.1. Vodovod prena Humcu II „Brođ“	Program 1. Izgradnja i sanacija vodovodne i kanalizacijske mreže		X		Općina Ljubuški	Stanovnici MZ Humca
Projekt 1.2. Izgradnja vodovodne mreže u Studencima	Program 1. Izgradnja i sanacija vodovodne i kanalizacijske mreže	X	X	X	Općina Ljubuški	Stanovnici MZ Crnopol
Projekt 1.3. Vodovod za zapadni dio MZ Crnopol	Program 1. Izgradnja i sanacija vodovodne i kanalizacijske mreže	X	X	X	Općina Ljubuški	Stanovnici MZ Studenci

Projekt 1.4. Vodosnabdijevanje Bijača Stubica, Zvirići i Dole Greda Vojnici	Program 1. Izgradnja i sanacija vodovodne i kanalizacijske mreže	X	X	X	Općina Ljubuški	Stanovnici Mjesnih zajednica
Projekt 1.5. Vodovodna mreža u Klobuku	Program 1. Izgradnja i sanacija vodovodne i kanalizacijske mreže	X	X	X	Općina Ljubuški	Stanovnici MZ Klobuk
Projekt 1.6. Kanalizacija Zapadni krak	Program 1. Izgradnja i sanacija vodovodne i kanalizacijske mreže	X	X	X	Općina Ljubuški	Gradani općine Ljubuški
Projekt 1.7. Nastavak rekonstrukcije pročistača otpadnih voda	Program 1. Izgradnja i sanacija vodovodne i kanalizacijske mreže	X	X	X	Općina Ljubuški	Gradani općine Ljubuški
Projekt 2. 1. Izrada elaborata o upravljanju otpadom, uključujući i selektivno prikupljanje otpada	Program 2. Selektivno prikupljanje otpada i reciklaža	X			Općina Ljubuški	Gradani općine Ljubuški
Projekt 2.2. Izgradnja reciklažnog dvorišta	Program 2. Selektivno prikupljanje otpada i reciklaža	X	X	X	Općina Ljubuški	Gradani općine Ljubuški
Projekt 2.3. Uklanjanje i sanacija divljih deponija	Program 2. Selektivno prikupljanje otpada i reciklaža	X	X	X	Općina Ljubuški	NVO sektor Gradani općine Ljubuški
Projekt 2.4. Sanacija deponije na Bučinama	Program 2. Selektivno prikupljanje otpada i			X	Općina Ljubuški	Gradani općine Ljubuški

		reciklaža					
Projekt 2.5. Ekološki projekti s građanima i NVO sektorom	Program 2. Selektivno prikupljanje otpada i reciklaža	X	X	X	Općina Ljubuški	Gradani općine Ljubuški	
Mjera 2.6. Izrada LEAP-a općine Ljubuški	Program 2. Selektivno prikupljanje otpada i reciklaža	X			Općina Ljubuški	Gradani općine Ljubuški	
Mjera 2.7. Edukacija stanovništva u svrhu podizanja ekološke svijesti i znanja o otpadu	Program 2. Selektivno prikupljanje otpada i reciklaža	X	X	X	Općina Ljubuški	Gradani općine Ljubuški	
Mjera 2.8. Javna kampanja za selektivno prikupljanje otpada	Program 2. Selektivno prikupljanje otpada i reciklaža	X	X	X	Općina Ljubuški	Gradani općine Ljubuški	
Projekt 3.1. Ljubuška zapadna obilaznica	Program 3. Poboljšanje prometne infrastrukture i energetska učinkovitost		X		Općina Ljubuški	Gradani općine Ljubuški	
Projekt 3.2. Uređenje zapadnog ulaza u grad	Program 3. Poboljšanje prometne infrastrukture i energetska učinkovitost		X	X	Općina Ljubuški		
Mjera 3.3. Saniranje lokalnih cesta i ulica po mjesnim zajednicama	Program 3. Poboljšanje prometne infrastrukture i energetska učinkovitost	X	X	X	Općina Ljubuški	Gradani općine Ljubuški	

Mjera 3.4. Usvajanje prostornog plana	Program 3. Poboljšanje prometne infrastrukture i energetska učinkovitost	X			Općina Ljubuški	Gradani općine Ljubuški
Projekt 3.5. Izmjena javne rasvjete	Program 3. Poboljšanje prometne infrastrukture i energetska učinkovitost	X	X	X	Općina Ljubuški	Gradani općine Ljubuški
Projekt 3.6. Energetska efikasnost u školama i javnim ustanovama	Program 3. Poboljšanje prometne infrastrukture i energetska učinkovitost	X	X	X	Općina Ljubuški	Gradani općine Ljubuški

V.2. Indikativni financijski planovi

Indikativni financijski plan financiranja programa, projekata i mjera u naredne 3 godine gospodarskog sektora

	Projekt / mjera	Indikatori	Ukupni orijent. izdaci				Kredit	Entitet Kanton	Država	Javna poduzeca	Privatni izvori	IPA	Donatori	Ostalo	Nositelji implementacije	Općina Ljubuški	Veza sa budžetom (vrsta rashoda u općinskom budžetu)	Općinsko odjeljenje odgovorno za implementaciju		
																			Financiranje iz općinskog budžeta	
SCI, OP1 OC2	1.1. Dovoštenak certifikacije Općine Ljubuški	Dobiven Certifikat. Smanjen vremenski period izdavanja raznih dozvola za 50%, službena stranica Općine Ljubuški pruža sve informacije	god. I		god. II		god. III		ukupno (I+II+III)											
Odjel za strateško planiranje i lokani razvoj																				

SC1 SC2 OC2	1.5. Uređenje infrastrukture u PZ Zvirici	Asfaltirano 2000 metara prometnice unutar zone, položeno 2000 metara vodovodne cijevi	700.000	200.000	200.000	200.000	600.000												Općina Ljubuški	Općina Ljubuški	Općina Ljubuški	Opdjel za strateško planiranje i lokalni razvoj
SC1 SC2 OC2	1.6. Uređenje infrastrukture u PZ Mostiska Vrata	Asfaltirano 1000 metara prometnice unutar zone, položeno 1000 metara vodovodne cijevi,...	300.000	50.000	50.000	100.000	200.000												Općina Ljubuški	Općina Ljubuški	Općina Ljubuški	Opdjel za strateško planiranje i lokalni razvoj
SC1 SC2 OP2	1.7. Promocija poslovnih zona	Izraden promo materijal (marketing plan), izradeni flajeri, reklame, putokazi, sudjelovanje na tri sajma s prezentacijom PZ	10.000	5.000	3.000	2.000	10.000,00												Općina Ljubuški	Općina Ljubuški	Općina Ljubuški	Opdjel za strateško planiranje i lokalni razvoj

SC3 OC3	2.3 Brendiranje poljoprivrednih proizvoda	Brendiran mladi krompir	10.000	1.000	1.000	1.000	1.000	3.000										Općina Ljubuški UPRŽZH	Odjel za strateško planiranje i lokalni razvoj
SC3 OC3	2.4 Obuka poljoprivrednih proizvođača	Poljoprivredni proizvođači sudjelovali na 5 obuka o primjeni novih tehnologija u načina proizvodnje u poljoprivredi.	25.000	5.000	5.000	5.000	15.000	10.000										Općina Ljubuški UPRŽZH	Odjel za strateško planiranje i lokalni razvoj
SC3 OC3	2.5 Potpore podizanje novih plastenika	Podignuto novih lha plastenika.	250.000	50.000	50.000	50.000	150.000											Općina Ljubuški	Odjel za strateško planiranje i lokalni razvoj
SC4 OC4	3.1 Stavljanje u funkciju lokaliteta Kravice i Kocuša	Naplaćeno 50.000 ulaznica, u funkciji parking za 150 mjesta	1.000.000				0	1.000.000										Općina Ljubuški	Odjel za strateško planiranje i lokalni razvoj
SC4 OC4	3.2 Izrada turističkih promo materijala	Postavljeni putokazi, flajeri, brošure	40.000	4.000	3.000	3.000	10.000									30.000		Općina Ljubuški	Odjel za stral.plan. i lok. razvoj

OC1.	1.3. SSS Ruder Bošković Dogradnja aneks objekta od 6 učionica	360 učenika postiže bolje rezultate u učenju i stjecanju radnih navika ušteda energije za 30 %	370.000					0	370.000								Općina Ljubuški		Odjel društvenih djelatnosti
OC1.	1.4. Kulturno informativni centar	Uporabna dozvola za rekonstrukciju u Duhanijske stanice u svrhu osnivanja KIC-a Otvoren KIC i povećan broj posjetitelja kulturnih manifestacija za 10 %	1.500.000		250.000	500.000	750.000		750.000								Općina Ljubuški		Odjel društvenih djelatnosti

OC2.	2.2. Opremanje predškolskih i školskih ustanova potrebnom didaktičkom opremom	Opremljene tri centralne škole i gradski vrtić didaktičkom opremom do 2015. godine	10.000	5.000											5.000	Općina Ljubuški	Odjel društvenih djelatnosti
OC2.	2.3. Dogradnja i rekonstrukcija Centra za socijalni rad i prostorija Crvenog križa	Renovirane prostorije Centra za socijalni rad Ljubuški i Crvenog križa	150.000	75.000	75.000		150.000									Općina Ljubuški	Odjel društvenih djelatnosti
OC2.	2.4. Osnivanje dnevnog centra za djecu i odrasle osobe s posebnim potrebama uz podršku dijaspore	Osnovan dnevni centar, zaposlene najmanje dvije osobe za pružanje stručne i savjetodavne	100.000	20.000	30.000	20.000	70.000							30.000	Općina Ljubuški	Odjel društvenih djelatnosti	

OC2.	2.5. Jačanje društvene svijesti i odgovornosti prema osobama s posebnim potrebama i	Organizirane 2manifestacije s fokusom na soc.uključeno st osoba s posebnim potrebama i jačanje društvene odgovornosti, izradeno i prodano 500 ručnih radova osoba s posebnim potrebama	10.000	2.000	2.000	3.000	8.000								2.000		Općina Ljubuški			Odjel za društvene djelatnosti
OC3.	3.1. Uključivanje dijaspora u razvojne projekte	Minimalno jednom godišnje organiziran susret s dijasporom, minimalno 1 projekt godišnje realiziran u suradnji s dijasporom	15.000	5.000	5.000	5.000	15.000								15.000		Općina Ljubuški			Odjel za strateško planiranje i lokalni razvoj

		Uspostavljena elektronska baza podataka o dijaspори																	Općina Ljubuški		Odjel za strateško planiranje i lokalni razvoj
OC3.	3.2. Edukacija u projektnim ciklusom upravljanju	Broj polaznika obuke Broj pripremljenih projekata	40.000	5.000	5.000	5.000	15.000												Općina Ljubuški		Odjel za strateško planiranje i lokalni razvoj
OC3.	3.3. Izrada strategije komuniciranja s građanima	Usvojena strategija komuniciranja s građanima, imenovan službenik za odnose s javnošću	2.000	2.000			2.000												Općina Ljubuški		Odjel za strateško planiranje i lokalni razvoj

OC3.	3.4. Kontinuirano educiranje državnih službenika i namještenika	Donesen godišnji plan obuka državnih službenika i namještenika	25.000	5.000	5.000	5.000	5.000	15.000										Općina Ljubuški	Općina Ljubuški	Općina Ljubuški	Opdjel za strateško planiranje i lokalni razvoj
OC3.	3.5. Podrška razvoju NVO sektora i njegovo uključivanje u razvojne procese zajednice	Ojačan NVO sektor općine Ljubuški povećan broj uspješno realiziranih projekata za 20%	1.500.000	300.000	300.000	300.000	900.000											Općina Ljubuški	Općina Ljubuški	Općina Ljubuški	Opdjel za strateško planiranje i lokalni razvoj
OC3.	3.6. Usklađivanje gruntovnice i katastra	Usklađen katastar i gruntovnica	2.500.000			800.000	800.000	1.700.000										Općina Ljubuški	Općina Ljubuški	Općina Ljubuški	Opdjel za strateško planiranje i lokalni razvoj
OC3.	3.7. Izrada marketinških materijala	Izradeno i distribuirano najmanje 100 000 brošura i vodiča i sudjelovanje najmanje na jednom	35.000	3.000	3.000	3.000	9.000	26.000										Općina Ljubuški	Općina Ljubuški	Općina Ljubuški	Opdjel za strateško planiranje i lokalni razvoj

			sajmu godišnje
003.	3.8. Izrada marketing plana općine	Izrađena marketing plan općine	
			6.000
003.	3.9. Izrada nove web stranice Općine Ljubuški	Izrađena nova web stranica u 2014. godini	
			3.000
UKUPNO:			8.166.000
			615.000
			1.010.500
			1.801.000
			3.415.500
			1.318.000
			1.700.000
			26.000
			1.059.500
		Općina Ljubuški	
		Odjel za strateško planiranje i lokalni razvoj	

Indikativni plan financiranja strateških programa, projekata i mjera za naredne 3 godine – sektor okoliša

Vezas strat eški m cilje m/ ciljev ima	Projekt / mjera	Indikatori	Ukupni orijent. izdaci				Financiranje iz općinskog proračuna			Financiranje iz ostalih izvora							Nositelji i implem entacije	Vezas sa proračun om (vrsta rashoda u općinskom proračunu)	Općinsko odjeljenje odgovorno za implemen taciju		
			god. I	god. II	god. III	ukupno (I+II+III)	Kredit	Entitet Kanton	Država	Javna poduzeća	Privatni izvori	IPA	Donatori	Ostalo							
OC1.	1.1. Vodovod prema Humcu II „Brod“	Dužina izgrađene vodovodne mreže	50.000			30.000			30.000										Općina Ljubuški		Općina Ljubuški za strateško planiranje i lokalni razvoj
OC1.	1.2. Izgradnja vodovodne mreže u Studencima	Dužina izgrađene vodovodne mreže	180.000	50.000	50.000	10.000	110.000												Općina Ljubuški		Općina Ljubuški za strateško planiranje i lokalni razvoj
OC1.	1.3. Vodovod za zapadni dio MZ Crmpod	Dužina izgrađene vodovodne mreže	140.000	20.000	30.000	20.000	70.000												Općina Ljubuški		Općina Ljubuški za strateško planiranje i lokalni razvoj
OC1.	1.4. Vodosnabdijevanje Bijaća, Stubica, Zvirčići, Dole Greda, Vojnici	Dužina izgrađene vodovodne mreže	1.200.000	120.000	500.000	300.000	920.000												Općina Ljubuški		Općina Ljubuški za strateško planiranje i lokalni razvoj

OC1.	1.5. Vodovodna mreža u Klubuku	Dužina izgrađene vodovodne mreže	180.000	20.000	30.000	20.000	70.000	50.000	60.000	Općina Ljubuški	Općina za strateško planiranje i lokalni razvoj
OC1.	1.6. Kanalizacija Zapadni krak	Dužina izgrađene kanalizacijske mreže	2.500.000	1.000.000	250.000	250.000	1.500.000		1.000.000	Općina Ljubuški	Općina za strateško planiranje i lokalni razvoj
OC1	1.7. Nastavak rekonstrukcije pročišćaća otpadnih voda	Izgrađnja pročišćaća na 12. ekvivalentnih stanovnika	1.800.000	300.000	300.000	300.000	900.000		900.000	Općina Ljubuški	Općina za strateško planiranje i lokalni razvoj
OC2.	2.1. Izgrađnja elaborata o upravljanju otpadom uključujući selektivno prikupljanje opada	Izrađen elaborat o upravljanju otpadom	10.000				5.000		5.000	Općina Ljubuški	Općina za strateško planiranje i lokalni razvoj
OC2.	2.2. Izgrađnja reciklažno dvorišta	Izrađeno reciklažno dvorište	120.000	10.000	10.000	10.000	30.000		90.000	Općina Ljubuški	Općina za strateško planiranje i lokalni razvoj

UKUPNO:	OC 3	3.5.Izmjena javne rasvjete	Smanjeni računski potrošnju energije za 45% smanjene intervencije za kvarove	za el i za el	300.00	Odjel za strateško planiranje i lokalni razvoj	
	300.000		9.666.000		2.721.000		
	40.000		1.886.000		980.000		
	20.000		5.587.000		0		
	100.000		560.000		0		
	200.000		0		0		
	300.000		0		0		
	300.000		3.949.000		4.229.000		
	300.000						
	300.000						
	300.000						
	300.000						

Ukupno za tri sektora

Sektor	UKUPNO	I GOD. OPĆINA	II GOD. OPĆINA	III GOD. OPĆINA	I + II + III OPĆINA	ENTITET/ ŽUPANIJA	DRŽAVA	PRIVATNI IZVORI	DONATORI	OSTALO
LEP	3.525.000	433.500	389.500	431.000	1.292.000	220.000	1.230.000	/	130.000	448.000
DR	8.166.000	615.000	1.010.500	1.801.000	3.415.500	1.318.000	26.000	1.700.000	1.059.500	
ZO	9.666.000	2.721.000	1.886.000	980.000	5.587.000	560.000	/	/	3.949.000	4.229.000
Ukupno	21.357.000	3.769.000	3.286.000	3.212.000	10.294.000	2.098.000	1.256.000	1.700.000	5.138.500	4.677.000

V.3. Plan razvoja organizacijskih kapaciteta i ljudskih potencijala

Strategija razvoja općine od procesa izrade (planiranja) do implementacije je veliki izazov za jedinicu lokalne samouprave. Stupanj i kvaliteta realizacije strategije kao zbroj ukupno realiziranih projekata i mjera, jasno će pokazati koliko je jedinica lokalne samouprave daleko ili blizu od definiranih strateških ciljeva, vizije i misije općine. Općinska uprava ima najveću obavezu i odgovornost za implementaciju ukupne strategije, a za to je potrebno imati odgovarajuću organizacijsku strukturu i kvalitetne kadrove.

Za uspješnu realizaciju razvojnih planova potrebno je prilagoditi postojeće ili uspostaviti nove organizacijske strukture i osigurati odgovarajuće ljudske kapacitete. Zadatak tog kapaciteta je svakodnevno staranje o realizaciji strategije kao cjeline i svakog projekta pojedinačno, koordinacija svih aktivnosti i aktera od promocije, pripreme i lansiranja projekata, izvođenja, praćenja, izvještavanja do iniciranja ažuriranja strategije

Ključni akteri u implementaciji strategije razvoja su:

- Općinsko vijeće
- Općinski načelnik
- Odjel za strateško planiranje i lokalni razvoj
- Odjel za prostorno uređenje i graditeljstvo
- Služba za gospodarstvo i financije
- Razvojne agencije
- Partnerska grupa

Svaki od njih treba da imati definirane uloge u implementaciji strategije, **Partnerska grupa** je savjetodavno tijelo koje okuplja sve značajne i ključne skupine i pojedince općine Ljubuški, i koje ima

osiguranju financijskih sredstava, te praćenju i vrednovanju strategije.

Općinsko vijeće je predstavničko tijelo građana općine Ljubuški i tijelo lokalne samouprave koje donosi akte u okviru djelokruga općine Ljubuški, te obavlja druge poslove u skladu s Ustavom, zakonom i statutom općine Ljubuški. Općinsko vijeće broji 25 članova. Općinsko vijeće djeluje i preko odbora koji pomažu u donošenju novih odluka u Općinskom vijeću, komentiraju i raspravljaju podneske uoči sjednica, te u pismenoj formi izvješćuju predsjednika općinskog vijeća o svojim zaključcima. Trenutno nema potrebe za novim organizacijskim strukturama u OV, ali bi bilo poželjno provesti generičke obuke o upravljanju razvojem, strateškom planiranju, implementaciji, monitoringu i evaluaciji.

Predsjednik Općinskog vijeća ujedno je i predsjednik Općinskog razvojnog tima kao glavnog koordinatora u pisanju Integrirane strategije lokalnog razvoja.

Općinski načelnik nositelj je izvršne vlasti Općine Ljubuški. Predstavlja i zastupa Općinu, a za obavljanje poslova iz nadležnosti samoupravnog djelokruga općine odgovoran je Općinskom vijeću. Po pitanju Strategije predlagao je rješenja o imenovanju Općinskog razvojnog tima, a sam ima savjetodavnu ulogu u procesu izrade Integrirane strategije razvoja. Uz općinski razvojni tim sudjelovao je u odabiru projekata, gdje se kroz postupak prioritizacije postavila struktura i plan programa, projekata i mjera na kojim općina planira razvoj u idućih 5 godina. U sklopu ureda Načelnika općine uposlena su dva savjetnika za gospodarski razvoj, te trenutno ne postoje daljnje potrebe za proširenjem organizacione strukture u uredu Načelnika.

funkciju i zadatak da kroz aktivan pristup na sastancima Partnerske grupe svojim komentarima i prijedlozima sudjeluju u

izradi Strategije, praćenju izvještaja o implementacije strategije i davanju sugestija za reviziju strategije i njenih sektorskih planova.

Općinske službe i odjeli

Sve službe i odjeli u općinskoj administraciji tečaju da nose jedan dio odgovornosti po pitanju implementacije strategije, ali **Odjel za strateško planiranje i lokalni razvoj** jeste jedan od ključnih odjela po tom pitanju. Odjel je osnovan je u 6 mjesecu 2012. godine i sastoji se od šefa odjela, stručnog suradnika za razvojne projekte i stručnog suradnika za ekonomski razvoj. Odjel je zadužen za pripremu, prezentiranje, ažuriranje i provođenje Strategije razvoja Općine kao i ostale strateške dokumente. Odjel priprema i prezentira općinske razvojne projekte i kapitalne investicije, prati raspisane natječaje te predlaže i kandidira projekte prema svim razinama vlasti, međunarodnim organizacijama i donatorima. U budućnosti će biti potrebno zaposliti još dva djelatnika te informatički umrežiti odjel s ostalim općinskim službama te isti prema organizacijskoj strukturi približiti Uredu načelnika. Zaposlenici odjela će trebati proći obuke o upravljanju projektima, praćenju implementacije strategije, te specijalističke obuke iz oblasti gospodarskog razvoja.

Služba za gospodarstvo i financije vrši statističku obradu i statistička istraživanja, pripremu projekata i planove razvoja općine. U sistematizacijskom dijelu potrebno je za po jednog djelatnika u svakom odjelu definirati poslove koji se odnose na prikupljanje podataka, analizu, pripremu i implementaciju Strategije, te je nophodno raditi na podizanju znanja i vještina u oblastima strateškog planiranja, upravljanja projektima, nadzora i praćenja implementacije strategije. Budući da se Odjel za strateško planiranje nalazi u sklopu Službe za civilnu-protupožarnu zaštitu i stambeno komunalne poslove potrebno je narednim izmjenama općinske sistematizacije ovaj Odjel prebaciti u Službu za gospodarstvo.

U ostalim Službama nema potrebe za intervencijama u smislu organizacijske strukture i ljudskih resursa, osim u Službi za branitelje iz domovinskog rata, društvene djelatnosti i opću upravu gdje bi trebalo u svakom odjelu djelatnicima definirati poslove povezane za prikupljanje i analizu podataka, pripremu i implementaciju projekata iz strategije i ostalih planova.

Obrazovne, socijalne, zdravstvene, kulturne, društvene ustanove, te lokalne nevladine organizacije i udruženja su kroz sudjelovanje u radnim grupama aktivno bile uključene u aktivnosti prikupljanja podataka i predlaganje i pripremu projektnih ideja. Za sada nema potrebe za novim organizacijskim strukturama

Nakon gore navedenih analiza mogu se definirati koraci u uspostavljanju organizacijskih i ljudskih kapaciteta za provođenje strategije:

Analiza stanja funkcija, procesa, aktera i uloga u upravljanju lokalnim razvojem, uključujući:

- a. Pregled minimalnih funkcija upravljanja lokalnim razvojem, i
- b. Pregled procesa, aktera i uloga u planiranju, provođenju, praćenju i vrednovanju Strategije razvoja.

Uspoređivanjem trenutno raspoloživih kapaciteta s kapacitetima potrebnim za implementaciju strategije doći će do definiranja potrebnih intervencija u razvoju ljudskih resursa i struktura.

Odlučivanje o upravljanju razvojem/strategijom, uključujući:

- a) Plan unapređenja funkcije upravljanja lokalnim razvojem definirat će se na osnovu rezultata navedenih analiza,
- b) Priprema i usvajanje izmjena i dopuna Pravilnika o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta u općinskoj administrativnoj službi prema odabranom modalitetu organiziranja kapaciteta za implementaciju strategije,

uključujući definiranje međusobnih odnosa svih aktera unutar jedinice lokalne uprave.

Faza izbora kadrova i obučavanja

U pojedinim organizacijskim jedinicama postoji potreba za kadrovsko popunjavanje kao i izmjene u sistematizacijskom dijelu, gdje bi na pojedina kadrovska mjesta trebalo definirati poslove povezane s pripremom i implementacijom Strategije i ostalih planova razvoja. Tako bi u Odjel za strateško planiranje trebalo prebaciti funkciju višeg stručnog suradnika za pripremu i realizaciju razvojnih projekata koji se prema postojećoj sistematizaciji nalazi u drugom odjelu.

U odjelu za strateško planiranje i lokalni razvoj evidentirana je potreba podizanja znanja i vještina, u upravljanju projektnim ciklusom, praćenju i implementaciji Strategije. Specijalističke obuke u područjima ekonomskog razvoja, društvenog razvoja i zaštite okoliša. Općina planira, kroz službe i odjele, utvrditi potrebe za obukom i prema tome sastaviti godišnji plan obuka.

V.4. Praćenje, ocjenjivanje i ažuriranje Strategije razvoja

Stvarni rezultati razvoja, koji proizilaze iz implementacije integrirane strategije lokalnog razvoja mogu biti vidljivi jedino ukoliko općina bude sustavno provodila praćenje i vrednovanje realizacije

strategije. Praćenje podrazumijeva sustav prikupljanja i obrade podataka u svrhu upoređivanja postignutih rezultata sa planiranim.

Početkom provedbe općinske strategije razvoja započet će se i sa praćenjem provedbe kroz slijedeće zadatke:

- Kontinuirano prikupljanje i ažuriranje postojeće baze podataka (uključujući i podatke prikupljene u procesu uzrade SEA). Odgovornost za prikupljanje novih podataka bit će povjerena svim nadležnim službama i Odjelima.

- Definiraje podataka potrebnih za postavljene indikatore i utvrđivanje odgovornosti za njihovo prikupljanje,

- Analiza rezultata, procjena napretka u odnosu na postavljene ciljeve i opće indikatore, gdje će vodeću ulogu imati Odjel za strateško planiranje i lokalni razvoj uz podršku ostalih općinskih Službi i Odjela.

- Uvidom u dokumentaciju i izvještaje općinskih službi, te izvještaj Odjela za strateško planiranje i lokalni razvoj Općinski razvojni tim će izraditi svoj Izvještaj i informirati Vijeće.

Sukladno MiPRO metodologiji, vršit će se ažuriranje trogodišnjih planova implementacije koncem tekuće godine kako bi planovi implementacije bili ažurni početkom slijedeće godine. Ocjenjivanje realizacije strategije vršit će se uglavnom u odnosu na projektne indikatore.

Komponenta	Opis i podloga za godišnje ažuriranje	Kada se ažurira	Napomena
Socioekonomska analiza	Uređivanje i ažuriranje postojeće baze podataka	Godišnje od 2014.-2024. godine	Ažurirati prioritetno, između ostalog, promjene koje se odnose na ključne segmente u SEA-i kao što su zaposlenost, nezaposlenost, kretanje u sferi gospodarstva i slično
Sektorski ciljevi	Postojeći sektorski ciljevi	Nakon tri godine, 2017.	U sva tri sektora ažurirati svaki cilj i po potrebi korigirati
Programi, projekti i mjere i godišnji operativni planovi	Postojeći programi, projekti, mjere i planovi	Godišnje od 2014.-2024. godine	Ažurirati trogodišnje planove, brisati realizirane i dodavati nove po potrebi
Praćenje i vrednovanje realiziranih i tekućih projekata	Postojeća strategija je podloga za ovu stavku	Praćenje se vrši tijekom cijele godine uz tromjesečne evidencije nastalih promjena	Završno Izvješće treba biti gotovo u mjesecu studenom kako bi se ažuriranje izvršilo u prosincu
Ažuriranje strategije	Postojeća strategija	Nakon pet godina sektorski planovi, a nakon 10 godina cjelokupna strategija	Uz godišnje praćenje izvještaja o implementaciji strategije pratiti će se i postotak realizacije i na osnovu toga vršiti potrebna usklađivanja i izmjene

ANEKS 1. – Petogodišnji sektorski planovi

PLAN EKONOMSKI SEKTOR 2014-2018

Program	Projekt /mjera	Veza s sektorskim ciljevima	Orijentacijski period realizacije					Izvori financiranja	Ukupno	
			2014	2015	2016	2017	2018			
Program 1. Razvoj poslovnog okruženja i MSP-a	1.1. Dovišetak certifikacije općine Ljubuški	SC1. SC2. OC2.	X					Proračun		
	1.2. Obuke djelatnika općine Ljubuški	SC1. SC2. OC2.	X	X	X	X	X	5.000,00		5.000,00
	1.3. Pomoć MSP-u kroz olakšice u komunalnim naknadama	SC1. SC2. OC2.	X	X	X	X	X			
	1.4. Izrada promotivnih materijala i poticanje mladih nezaposlenih osoba na osnivanje MSP uz kontakte sa dijasporem	SC1. SC2. OC2.	X	X				10.000,00	15.000,00	25.000,00
	1.5. Izgradnja infrastrukture u PZ Zvirčići	SC1. OC1.	X	X	X	X	X	600.000,00	100.000,00	700.000,00
	1.6. Izgradnja infrastrukture u PZ Mostarska Vrata	SC1. OC1.	X	X	X	X	X	200.000,00	100.000,00	300.000,00
	1.7. Promocija poslovnih zona	SC1 OC1.	X	X	X			10.000,00		10.000,00
	1.8. Osposobljavanje općinskih struktura za upravljanje poslovnim zonama	SC1 OC1.	X	X	X			15.000		15.000,00
	1.9. Uvezivanje domaćih gospodarstvenika sa dijasporom		X	X				15.000,00	15.000,00	30.000,00
	2.1 Uređenje putne poljske infrastrukture		SC3 OC3	X	X	X	X	X	200.000,00	

poljoprivrede		2.2 Uređenje poljske vodovodne infrastrukture		2.3 Brendiranje poljoprivrednih proizvoda		2.4 Obuka poljoprivrednih proizvođača		2.5. Poticajne mjere za podizanje platenika		1.1. Stavljanje u funkciju lokaliteta Kravica i Kocuš		1.2. Izrada turističkih promo materijala		1.3. Uređenje infrastrukture na T vrđavi herceg Stjepan Kosača		1.4. Promoviranje aktivnog odmora kroz športski lov, ribolov, biciklizam		1.5. Kontinuirano ulaganje u područja od posebnog kulturnog značaja (Bigeste i Staro Hardomlje)											
		SC3 OC3	X	X	X	X	X	X	X	OP1 i OC2	X	X	X	X	X	OP1. I OC2.	X	X	X	X	OP1. I OC2.	X	X	X	X	X	300.000,00		300.000,00
		SC3 OC3	X	X	X	X	X	X	X	OP1 i OC2	X	X	X	X	X	OP1. I OC2.	X	X	X	X	OP1. I OC2.	X	X	X	X	X	15.000,00		15.000,00
		SC3 OC3	X	X	X	X	X	X	X	OP1 i OC2	X	X	X	X	X	OP1. I OC2.	X	X	X	X	OP1. I OC2.	X	X	X	X	X	60.000,00	140.000,00	200.000,00
		SC3 OC3	X	X	X	X	X	X	X	OP1 i OC2	X	X	X	X	X	OP1. I OC2.	X	X	X	X	OP1. I OC2.	X	X	X	X	X	40.000,00		40.000,00
		SC3 OC3	X	X	X	X	X	X	X	OP1 i OC2	X	X	X	X	X	OP1. I OC2.	X	X	X	X	OP1. I OC2.	X	X	X	X	X	550.000,00 KM	100.000,00	450.000,00
		SC3 OC3	X	X	X	X	X	X	X	OP1 i OC2	X	X	X	X	X	OP1. I OC2.	X	X	X	X	OP1. I OC2.	X	X	X	X	X	250.000,00		250.000,00
		SC3 OC3	X	X	X	X	X	X	X	OP1 i OC2	X	X	X	X	X	OP1. I OC2.	X	X	X	X	OP1. I OC2.	X	X	X	X	X	10.000,00		10.000,00
		SC3 OC3	X	X	X	X	X	X	X	OP1 i OC2	X	X	X	X	X	OP1. I OC2.	X	X	X	X	OP1. I OC2.	X	X	X	X	X	300.000,00		300.000,00

Program 3
Razvoj turizma

PLAN DRUŠTVENI SEKTOR 2014 -2018										
Program	Projektat /mjera	Veza sa sektorskim ciljevima	Orijentacijski period realizacije					Izvori financiranja (BAM)		
			2014	2015	2016	2017	2018	Proračun	Eksterni izvori	Ukupno
Program 1. Unapređenje obrazovanja, kulture i športa	1.1.: OŠ Marka Marulića Športski otvoreni tereni	OC1. Do 2018. godine podići kvalitetu obrazovanja i povećati broj školske djece u van-nastavnim i športskim aktivnostima	X	X	X			30.000,00	120.000,00	150.000,00
	Projekt 1.2.: OŠ Marka Marulića Dječji sanitarni čvorovi	OC1.		X				12.000,00	48.000,00	60.000,00
	Projekt 1.3. SSS Ruder Bošković Dogradnja aneks objekta od 6 učionica	OC1.	X	X	X				370.000,00	370.000,00
	Projekt 1.4. Kulturno informativni centar	OC1.		X	X	X	X	750.000,00	750.000,00	1.500.000,00
	Projekt 1.5. Gradski dječji vrtić	OC1.	X	X	X			170.000,00	150.000,00	320.000,00
	Projekt 1.6. Rekonstrukcija i dogradnja Centra malih športova	OC1.	X	X	X			90.000,00	60.000,00	150.000,00
	Projekt 1.7. Osnovna glazbena škola- izgradnja	OC1.		X				175.000,00	175.000,00	350.000,00
	Projekt 1.8. Chat bez granica	OC1.		X				2.500,00	2.500,00	5.000,00
	Projekt 1.9. Kulturno-edukativni park „Park mira“	OC1.	X	X	X			150.000,00	650.000,00	800.000,000
	Program 2. Unapređenje socijalne	Projekt 2.1. Osiguravanje prostorija za Rehabilitacijski centar za	OC2. Do 2018. godine unaprijediti	X					50.000,00	

uključenosti osoba s posebnim potrebama i drugih socijalno ugroženih skupina	djecu i odrasle osobe s posebnim potrebama	socijalnu uključenost osoba s posebnim potrebama i drugih socijalno ugroženih skupina																				
	Projekt 2.2. Opremanje predškolskih i školskih ustanova potrebnom didaktičkom opremom	OC2.	X																	5.000,00	10.000,00	
	Projekt 2.3. Dogradnja i rekonstrukcija Centra za socijalni rad i prostorija Crvenog križa	OC2.	X	X																150.000,00	150.000,00	
	Projekt 2.4. Osnivanje dnevnog centra za djecu i odrasle s posebnim potrebama uz podršku dijaspore		X	X	X															70.000,00	30.000,00	100.000,00
	Mjera 2.5. Jačanje društvene svijesti i odgovornosti prema osobama s posebnim potrebama	OC2.	X	X	X	X	X	X	X											8.000,00	2.000,00	10.000,00
Program 3. Kontinuirano unapređenje funkcioniranja javne uprave	Mjera 3.1. Uključivanje dijaspore u razvojne projekte	OC3. Do 2018. godine izgraditi kapacitete javne uprave za aktivno partnerstvo s građanima i civilnim društvom		X	X	X	X	X												15.000,00	15.000,00	30.000,00
	Mjera 3.2. Edukacija u upravljanju projektnim	OC3.	X	X	X	X	X	X												40.000,00		40.000,00

ciklusom																			
Projekt 3.3. Izrada strategije komuniciranja s građanima	OC3.	X										2.000,00			2.000,00				
Mjera 3.4. Kontinuirano educiranje državnih službenika i namještenika	OC3.	X	X	X	X	X	X	X				25.000,00			25.000,00				
Mjera 3.5. Podrška razvoju NVO sektora i njegovo uključivanje u razvojne procese zajednice	OC3.	X	X	X	X	X	X	X				1.500.000,00			1.500.000,00				
Projekt 3.6. Usladiavanje gruntovnice i katastra	OC3.			X	X	X	X	X				500.000,00	2.000.000,00		2.500.000,00				
Projekt 3.7. Izrada marketinških materijala	OC3.	X	X	X								15.000,00	20.000,00		35.000,00				
Projekt 3.8. Izrada marketing plana općine	OC3.		X									6.000,00			6.000,00				
Projekt 3.9. Izrada nove web stranice	OC3.	X										3.000,00			3.000,00				

zabranjeno										
zabranjeno										
Mjera 3.3. Saniranje lokalnih cesta i ulica po mjesnim zajednicama	OC3.		X	X	X		70.000,00	30.000,00	100.000,00	
Mjera 3.4. Usvajanje prostornog plana	OC3.	X	X				90.000,00	90.000,00	180.000,00	
Projekt 3.5. Izmjena javne rasvjete	OC3.	X	X	X				300.000,00	300.000,00	
Projekt 3.6. Energetska efikasnost u školama i javnim ustanovama	OC3.	X	X	X			100.000,00	200.000,00	300.000,00	

SADRŽAJ

185	ODLUKA o usvajanju Integrirane strategije lokalnog razvoja općine Ljubuški za razdoblje 2014.-2024.godine	552
-----	--	-----

IZDAJE Općinsko vijeće Ljubuški
Zajednička služba općine Ljubuški
Zrinsko-Frankopanska 71. Ljubuški

UREDILA Vjerica Vukojević

PRETPLATA na telefon 835-503
fax 833 - 810